ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1922թ.

4

1988

ԱՊՐԻԼ

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

4

ԱՊՐԻԼ

1988 թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ ԱՄԻՍԸ ՄԵԿ ԱՆԳԱՄ ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՎ ՌՈՒՍԵՐԵՆ

Բովանդակություն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

Խմբագրության հասցեն՝
375023, Երևան-23, Օրջոնիկիձեի պողոտա, № 2

ՀԵՌԱԽՈՍՆԵՐ՝

գլխավոր խմբագիր՝ 52—89—93
գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 53—86—11
պատասխանատու քարտուղար՝ 52—99—22
պատասխանատու քարտուղարի տեղակալ՝ 56—59—93

Բաժիններ

մարքս-լենինյան տեսության պրոպագանդայի՝ 52—05—58
կուսակցական կյանք՝ 52—25—43
սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմների՝ 52—57—56
գիտության և կուլտուրայի՝ 52—99—34
գրական աշխատողներ՝ 52—66—77
53—59—94
թողարկիչ, սրբագրիչ՝ 53—86—11

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻ ՏԵՂԸ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՄԵՋ

(ԸՆՏՐՈՎԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՌԹԻՎ)

Ք. ՄԱՆԴԱԼՅԱՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ կազմակերպությունում ավարտվեցին կուսակցական կոմիտեների պլենումները և կոմունիստների ժողովները, որոնք քննարկեցին ընտրովի մարմինների ու դրանց քարտուղարների հաշվետվությունները վերակառուցման ղեկավարման աշխատանքի մասին։ Կոմունիստները լուրջ, առարկայական խոսակցություն ունեցան առաջին գործնական արդյունքների մասին, բարձր պահանջկոտությամբ գնահատեցին տնտեսական, սոցիալական և հոգևոր ոլորտներում կատարված տեղաշարժերը։ Հաշվետվությունների քննարկումն ընդհանուր առմամբ անցավ կազմակերպված, գործարար իրադրության մեջ, կոնստրուկտիվ քննադատության և ինքնաքննադատության մթնոլորտում, բացահայտվեցին թերություններն ու բացթողումները, նշվեցին դրանց հաղթահարման, կուսկազմակերպությունների կյանքի դրական պրոցեսների զարգացման ուղիները։

Ժողովների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ վերակառուցման պրոցեսը որոշ չափով ակտիվացել է քաղաքային և շրջանային կուսկազմակերպություններում, շրջադարձ է տեղի ունենում դեպի մարդկանց հետ տարվող կոնկրետ աշխատանքը, ստեղծվել է նոր մթնոլորտ, որի պայմաններում աշխատավորական կոլեկտիվներում սկսել են տոն տալ հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների արմատական նորացման համոզված կողմնակիցները։

Շատ ժողովներում զեկուցողներն ու քննարկման մասնակիցները տվեցին բյուրոյի, կուսկոմիտեի գործունեության հանգամանալի գնահատականը։ Ելույթ ունեցողները ոչ միայն նշեցին աշխատանքում եղած դրականը, այլև քննադատեցին վրիպումները, թերությունները։

Կոմունիստները խոր ու համակողմանիորեն քննության առան վերակառուցման ընթացքը տեղերում, քննարկեցին աշխատավորական կոլեկտիվներում գործերի վիճակի վրա կուսակցական ազդեցության ուժեղացման, տրնտեսավարման նոր պայմանների անցման, հասունացած սոցիալական պրոբլեմների ավելի արագ լուծման, կուսակցության ստորին օղակների կազմակերպչական և քաղաքական աշխատանքի ոճի, ձևերի ու մեթոդների կատարելագործման հարցերը։ Դրան մեծապես նպաստեց կատարված նախապատրաստական աշխատանքը։ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմում, կուսակցության քաղկոմներում և շրջկոմներում կայացան կուսկազմակերպությունների քարտուղարների սեմինար-խորհրդակցություններ։ Կուսակցության Երևանի քաղկոմի պլենումի նախապատրաստմանը մասնակից էր դարձվել կուսակցական

ՄԱՆԴԱԼՅԱՆ ՔՐԻՍՏՈՓՈՐ ԼԵՎՈՆԻ— Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի կազմակերպական-կուսակցական աշխատանքի բաժնի վարիչ։

ակտիվի լայն շրջան: Քաղկոմի անդամները եղան քաղաքի շատ ձեռնարկություններում, կազմակերպություններում և հիմնարկներում, քննարկեցին վերակառուցման ընթացքը տեղերում, կոմունիստներին տեղյակ պահեցին քաղկոմի բյուրոյի գործունեության մասին, հաշվի առան նրանց կարծիքները կուսակցական կոմիտեի աշխատանքի մասին: «Երեկոյան Երևան» թերթի միջոցով հայտարարվել էր կուսակցության քաղկոմի հետ ուղիղ գիծ կազմակերպելու մասին, որի միջոցով կարելի էր դիմել բաժինների վարիչներին: Քաղկոմի անդամներին և կուսակտիվին նախապես ծանոթացրել էին զեկուցման թեզիսներին:

Հաշվետվությունները շահամետ, նախաձեռնողաբար ու գործարար կերպով քննարկվեցին Լենինականի և Կիրովականի, Լենինյան, Սպանդարյան, Սովետական, Արտաշատի, Կամոյի անվան, Սևանի և այլ շրջանների շատ կուսկազմակերպություններում: Կոմունիստները մեծ պահանջկոտությամբ գնահատեցին ռեալ դրական տեղաշարժերը, ուղիներ նշեցին իներցիան և լճացումը հաղթահարելու համար, սուր ու անկեղծ խոսակցություն ծավալեցին թերությունների ու բացթողումների մասին:

Այն մասին, որ ընտրովի մարմինների հաշվետվությունները կոմունիստները գնահատել են սկզբունքորեն, ձեռնարկությունների, տնտեսությունների և կազմակերպությունների գործունեության կոնկրետ արդյունքների դիրքերից, վկայում է այսպիսի մի փաստ. 226 կուսակցական կոմիտեների և կուսբյուրոների աշխատանքը ճանաչվել է անբավարար: Դրանց թվում են Դիլիջանի քաղկոմի բյուրոն, կուսակցության Հրազդանի և Շամշադինի շրջկոմների բյուրոները, «Ախթալաշին» տրեստի կուսկոմիտեն, Երևանի ֆրեզերային հաստոցների գործարանի կուսբյուրոն, Մեղրու կարի ֆաբրիկայի, Էջմիածնի շրջանի Մեծամորի կոլտնտեսության բյուրոները: Ընտրովի կուսակցական մարմինների կազմերից հանվել է 2390 մարդ, որոնք չեն կատարել իրենց պարտականությունները կամ արատավորել են իրենց, այդ թվում 500 քարտուղարներ, որոնցից մոտ կեսը՝ աշխատանքը անբավարար գնահատելու պատճառով:

Հանրապետության կուսակցական կազմակերպություններում, ժողովրդական տնտեսության մեջ գործերի վիճակը հիմք չի տալիս ինքնահանգստացման համար: Շատ ձեռնարկություններում վատ են օգտագործվում արտադրական կարողությունները, նյութական, աշխատանքային, ֆինանսական ռեսուրսները, գործի չեն դրվում աճի ինտենսիվ գործոնները: Թույլ է տրվում արտադրության ծավալների նվազում: Չեն կատարվում պայմանագրային պարտավորությունները, արտադրանքի որակի ու տեսականու, շահույթի պլանները, ինքնարժեքի իջեցման առաջադրանքները: Առանձին տագնապ է առաջացնում այն, որ այդ թերությունները հաճախ բնորոշ են նաև այն ձեռնարկություններին, որոնք արդեն աշխատում են պետընդունման, լրիվ տնտհաշվարկի, ինքնածախսածածկման ու ինքնաֆինանսավորման պայմաններում:

Շատ շրջանների տնտեսություններ հետ են մնում հողագործության և անասնապահության մի շարք մթերքների արտադրության գործում: Լուրջ թերություններ կան կապիտալ շինարարության մեջ, տրանսպորտում, առևտրական կազմակերպություններում: Կյանքի պահանջներից հետ է մնում սոցիալական համալիրի զարգացումը:

Կուսակցական, սովետական, տնտեսական մարմինները տեղերում հանդես չեն բերում անհրաժեշտ ակտիվություն ու գործարարություն, աշխատավորական կոլեկտիվներին չեն նպատակամղում արտադրության արդյունավետության բարձրացման, վերջնական բարձր արդյունքների հասնելու: Այդպիսի պայմաններում անցած պլենումներն ու ժողովները, որոնցում լսվեցին ընտրովի մարմինների հաշվետվությունները, պետք է սկզբունքորեն վերլուծեին գործունեության արդյունքները, կոնկրետ միջոցառումներ մշակեին բոլոր նեղ տեղերը վերացնելու, հետ մնացող տեղամասերը ամրապնդելու, սահմանված առաջադրանքները հաջողությամբ կատարելու համար: Մինչդեռ ոչ բոլոր հաշվետու ժողովներն անցան վերակառուցման ընթացքի վրա կուսակցական ներգործությունն ուժեղացնելու նշանաբանով: Քիչ չէին ինքնահաշվետվությունները, որոշ տեղերում կուսակցական ժողովները հիշեցնում էին սովորական արտադրական խորհրդակցություններ, չդարձան իսկական կոլեկտիվ ղեկավարման, թերությունների վերացման միջոցառումների մշակման

մարմին: Ժողովները առանց պատշաճ պատասխանատվության անցան Անիի, Գուգարքի, Եղեգնաձորի, Իջևանի, Նոյեմբերյանի և Թալինի շրջանների շատ կուսկազմակերպություններում: Ոչ բոլոր ելույթ ունեցողները կարողացան թափանցել քննարկվող պրոբլեմների խորքերը, եղան նաև այնպիսիներ, որոնք աշխատեցին շրջանցել «սուր անկյունները», լռությամբ անցնել ղեկավարների աշխատանքում եղած բացթողումների կողքով: Միշտ չէ, որ անձնական գնահատական էր տրվում բյուրոյի, կուսկոմիտեի յուրաքանչյուր անդամի գործունեությանը:

Ժողովների նախապատրաստումը մի շարք կուսկազմակերպություններում կատարվել է ոչ հրապարակայնորեն, երբեմն միայն քարտուղարի կողմից, չէին ուսումնասիրվել կոլեկտիվի անդամների կարծիքները, բացակայում էր կոմպլեքսային մոտեցումը լճացման երևույթների պատճառների բացահայտման նկատմամբ: Կուսակցության մի շարք շրջկոմներում անպատասխանատու վերաբերվեցին ժողովների նախապատրաստմանն ու անցկացմանը: Ավելին, կուսակցության առանձին շրջկոմներում (Ամասիայի, Կրասնոսելսկի և այլն) ապարատի շատ աշխատողներ խորապես չէին ուսումնասիրել ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումը տվյալ հարցի վերաբերյալ, իրենց համար մինչև վերջ չէին պարզել առաջիկա հաշվետվությունների քաղաքական նշանակությունը: Սիսիանի, Սպիտակի, Թալինի և այլ շրջանների շատ կազմակերպություններում զեկուցումները չէին պարունակում հիմնական հարցերի բացահայտ ու խոր վերլուծություն. կուսակցական կազմակերպությունն ընդհանուր առմամբ գլխավորու՞մ է արդյոք վերակառուցման դինամիկ պրոցեսը, նրա ջանքերն ինչպե՞ս են ազդում կոլեկտիվի ընդհանուր տրամադրության վրա, ռեալ տեղաշարժեր կա՞ն արդյոք արտադրության կատարելագործման, կարգապահության ամրապնդման, մարդկանց աշխատանքի ու կենցաղի պայմանների բարելավման գործում:

Այսպես, հանքային ջրերի «Ջերմուկ» գործարանի, Իջևանի շրջանի № 51 շինվարչության, Աբովյանի շրջանի բնակչության կենցաղային սպասարկման վարչության, Ղափանի շրջանի Հ. Ավետիսյանի անվան սովխոզի կոմունիստների ելույթներում, բյուրոյի ու նրա անդամների աշխատանքի սկզբունքային, քննադատական վերլուծության փոխարեն գերակշռում էին ողորկ ձևակերպումներ, ընդհանուր խոսքեր. «պարտավորվում ենք բարձրացնել», «կուժեղացնենք», «կկատարենք»: Այստեղ քիչ խոսվեց մարդկային գործոնը ակտիվացնելու, սկզբնական կուսկազմակերպությունների մարտունակությունը բարձրացնելու, հասունացած պրոբլեմների լուծման նոր մոտեցումներ որոնելու առաջնահերթ անհրաժեշտության մասին:

«Զարենցավանշին» տրեստում բացահայտվել էին հավելագրումների փաստեր, ձախողվել էր պլանային առաջադրանքների կատարումը: Նկատելիորեն թուլացել էր կուսակցական ազդեցությունը կոլեկտիվում: Բայց այդ ամենը առիթ չծառայեց ժողովում լուրջ խոսակցության համար: Ընդհակառակն, տրեստի կոմունիստները ցուցաբերեցին թուլամորթություն և լիբերալիզմ, իսկ բյուրոյի աշխատանքը, չնայած այդ ամենին, ճանաչվեց բավարար: Այս օրինակը եզակի չէ: Գուգարքի և Ղուկասյանի շրջանների անցած ժողովներում ոչ մի բացասական գնահատական չի տրվել ընտրովի կուսակցական մարմինների աշխատանքին, իսկ Անիի և Արարատի շրջաններում՝ դրանց քարտուղարների աշխատանքին, ինչը չի արտացոլում գործերի իրական վիճակը աշխատավորական կոլեկտիվների կյանքում:

Հայկական ՍՍՀ կապի մինիստրության արտագերատեսչական պահպանության № 52 ջոկատի կուսկազմակերպությունում (Սովետական շրջան), Արևիկի կոլտնտեսության (Ախուրյանի շրջան), շրջսպառկոոպի (Ամասիայի շրջան), № 2 շինվարչության (Գորիսի շրջան), ուսումնաարտադրական ձեռնարկության (Մարտունու շրջան), պահածոների գործարանի (Շամշադինի շրջան) և ուրիշ շատ կուսակցական կազմակերպություններում դժվար էր ըմբռնել, թե ինչպես է կառուցել աշխատանքը կուսբյուրոն, ինչ մեթոդներով է գործել, ինչ ստերեոտիպերից է հրաժարվել աշխատանքում և նոր ու արժեքավոր ինչ է ավելացրել նրա զինանոցում, ինչպիսին է ձեռնարկվող միջոցների արդյունավետությունը: Չխոսվեց նաև այն մասին, թե ինչպես է ընթանում դեմոկրատացման պրոցեսը, լայն հրապարակայնության իրադրություն ստեղծվե՞լ է արդյոք կոլեկտիվում:

Կրասնոսելսկի շրջսովետի գործկոմի կուսկազմակերպության քարտուղա-
րը ելույթի վերջում ինքը նշեց, որ զեկուցումը կազմված է մակերեսորեն, քա-
նի որ անգործության է մատնված եղել բյուրոն, իսկ նրա անդամներն էլ խույս
են տվել իրենց հասարակական պարտականությունները կատարելուց: Օգնու-
թյան համար նա դիմել է կոմունիստներին, բայց այդ դիմումը մնացել է ա-
ռանց պատասխանի, քանի որ ժողովը, որը անցել է կազմակերպական-քա-
ղաքական ցածր մակարդակով, այդպես էլ չի վերլուծել կուսբյուրոյի անդամ-
ների գործունեությունը:

Իր խնդիրը չկատարեց, շրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արա-
գացման ասպարեզում գործերի վիճակի, կուսակցական աշխատանքի ոճի ու
մեթոդների, գաղափարադաստիարակչական իրադրության վիճակի խստապահանջ ու
սկզբունքային վերլուծությունը չտվեց կուսակցության Շամշադինի շրջկոմի
պլենումը: Զեկուցման մեջ և ելույթներում շրջանցում էին սուր անկյունները,
հարթվում էին շրջանային կուսկազմակերպության գործունեության մեջ եղած
թերությունները, բացակայում էր պահանջկոտ, անհատական քննադատու-
թյունը: Մինչդեռ բարեշրջումները շրջանի տնտեսական, սոցիալական, հո-
գևոր ոլորտներում տեղի են ունենում դանդաղ, չեն կատարվում մանրածախ
ապրանքաշրջանառության և բնակչությանը ցույց տրվող կենցաղային ծառա-
յությունների իրացման պլանները, վատ են լուծվում սոցիալական հարցերը:
Կուսակցության շրջկոմը լուրջ թերություններ է հանդուրժում կադրերի ընտ-
րության, տեղաբաշխման ու դաստիարակության գործում: Հայաստանի կոմ-
կուսի Կենտկոմի բյուրոն քննարկեց կուսակցության Շամշադինի շրջկոմի պլե-
նումի հարցը և հանձնարարեց նորից քննարկել շրջկոմի բյուրոյի հաշվետվու-
թյունը վերակառուցման ղեկավարման վերաբերյալ:

Ժողովներում և պլենումներում ելույթ ունեցած շատ ընկերներ չկարողա-
ցան բարձրանալ քննարկվող հարցի մակարդակին, ուշադրությունը չկենտրո-
նացրին ընտրովի կուսակցական մարմնի յուրաքանչյուր անդամի անհատա-
կան աշխատանքի վերլուծության վրա, ըստ էության լռությամբ շրջապատե-
ցին իրենց ղեկավարներին, գնահատական չտվեցին նրանց գործունեությանը:
Այսպես, կուսակցության Թումանյանի շրջկոմի պլենումում սկզբունքային քըն-
նադատություն չտվեց շրջանի ղեկավարների հասցեին, Ալավերդու լեռնամե-
տալուրգիական կոմբինատի դիրեկտորի հասցեին, որոնք մեղավոր էին շրջա-
կա միջավայրը առողջացնելու նպատակով ներգործուն միջոցներ չձեռնար-
կելու մեջ:

Կուսակցության Երևանի քաղկոմի պլենումի մասնակիցները այդպես էլ
չիմացան ժողովրդական դեպուտատների քաղաքային և շրջանային սովետ-
ների գործկոմների դիրքավորումը քաղաքային տնտեսության չլուծված պրոբ-
լեմների վերաբերյալ, չիմացան, թե նրանք ինչ են անում Երևան քաղաքի մա-
սին ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի որոշման կատարման
համար: Հարկավոր էր ավելի կոնկրետ քննության առնել քաղաքի ար-
դյունաբերությունը տնտեսավարման նոր պայմաններում աշխատանքի նա-
խապատրաստելու ընթացքը, աշխատավորական կոլեկտիվների խորհուրդների
կազմավորման, աշխատանքի նոր ձևերի ու մեթոդների արմատավորման
պրոցեսը: Մշակույթի, գիտության, կրթության, իրավապահպան մարմինների
գործունեության վերակառուցման մասին խոսակցությունը սահմանափակվեց
հաշվետու զեկուցման շրջանակներով:

Մի շարք տեղերում ժողովները չդարձան իսկական կոլեկտիվ ղեկավար-
ման, թերությունների վերացման միջոցառումների մշակման մարմիններ:
Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմը, անցյալ տարվա հոկտեմբերին քննարկելով
ՍՄԿԿ շարքերն ընդունելության վիճակի հարցը այն կազմակերպություննե-
րում, որտեղ առանձնապես շատ են թերություններն ու բացթողումները,
մատնանշեց, մասնավորապես, Գուգարքի շրջանային կուսկազմակերպությու-
նը: Սակայն կուսակցական շարքերի ամրապնդման, կոմունիստների ճիշտ
տեղաբաշխման խնդիրները այն տեղամասերում, որտեղ թուլացել է նրանց
ազդեցությունը, լուրջ խոսակցության առարկա չդարձան շրջանի կուսակցական
ժողովներում:

Ընտրովի կուսակցական մարմինների հաշվետվությունների քննարկման
ժամանակ մի շարք կուսկազմակերպություններում կոմունիստները լռությամբ
անցան կուսակցական և պետական կարգապահության կոպիտ խախտումների
կողքով, ցուցաբերեցին թուլամորթություն, լիբերալ մոտեցում, նրանց աշխա-
տանքը համարեցին բավարար: Այդպես պատահեց, օրինակ, Մասիսի շրջանի
Կալինինի անվան սովխոզում: Այստեղ կատարվել են ցանքատարածություն-
ների հավելագրումներ, թերակատարվում են պլանները: Սակայն դա չխան-
գարեց կուսկազմակերպության քարտուղարին անտարբերությամբ ներկայաց-
նելու իր հաշվետվությունը և ստանալու կոմունիստների դրական գնահատա-
կանը:

«Հայէլեկտրամեքենա» արտադրական միավորման կոլեկտիվում աշխա-
տանքի տնտեսական ցուցանիշների և բարոյական կլիմայի վրա վճռական
ազդեցություն ունեցավ արտադրանքի պետընդունման կիրառումը: Այն բացա-
հայտեց բազմաթիվ արմատացած թերություններ: Մի ժամանակ առաջավոր
համարվող միավորումն ապրում էր տենդային վիճակ: Դիրեկտորն ազատված
է աշխատանքից հավելագրումների փաստերի համար: Չէին կատարվում ի-
րացման պլանները՝ հաշվի առնելով պայմանագրային առաքումներն ու ապ-
րանքային արտադրանքի արտադրությունը: Սակայն այդ ամենը անկարող ե-
ղան կուսակցական կոմիտեին և սկզբնական կուսկազմակերպություններին
մղելու լուրջ անհանգստության: Անցած ժողովներում արտադրամասային ու
մի կազմակերպությունում ընտրովի մարմնի ու նրա քարտուղարի աշխատան-
քը բացասական չի գնահատվել:

Կոմունիստների անհետևողականությունն ու անսկզբունքայնությունը այլ
կերպ դրսևորվեցին Արթիկի շրջանի Պեմզաշենի սովխոզի և Գեղանիստի կոլ-
տնտեսության, Ապարանի շրջանի պրոֆտեխուսումնարանի, Թումանյանի
շրջանի Արևածագի ու Դսեղի սովխոզների և այլ կուսակցական ժողով-
ներում: Հաշվետվությունների բովանդակությունն ու ելույթները թողնում
էին սկզբունքային, խիստ քննարկման տպավորություն, բացահայտվում
էին էական թերություններ, բայց երբ բանը հասնում էր կուսբյուրոյի և քար-
տուղարի գործունեության գնահատականին, ապա առաջվա նման ցուցա-
բերվում էր բարեհոգություն, աշխատանքը ճանաչվում էր բավարար և կադրա-
յին փոփոխություններ չէին կատարվում:

Ընդհանուր առմամբ տասնհինգ շրջանների կուսկազմակերպություններում
անցած ժողովներում ոչ մի բացասական գնահատական չի տրվել կուսկոմի-
տեների, կուսբյուրոների ու նրանց քարտուղարների աշխատանքին: Այստեղ
պետք է նշել, որ այդ թվում երկու շրջաններում (Ապարանի և Մասիսի) հաշ-
վետու-ընտրական կամպանիայի արդյունքներով բոլոր կուսխմբերի կազմա-
կերպիչների ու քարտուղարների գործունեությունը նույնպես գնահատվել է
բավարար:

Մի շարք տեղերում զեկուցումների մեջ կուսակցական աշխատանքի վեր-
լուծության փոխարեն թվարկվում էին տնտեսական պրոբլեմները կամ ընդ-
հանուր տեղեկություններ էին տրվում, թե ինչպես է աշխատում այս կամ այն
ստորաբաժանումը, լուծելով իրենց առօրյա խնդիրները: Վեդու բուժխոր-
վորման, Արարատի շրջանի Ավշարի կոլտնտեսության ժողովներն, օրինակ,
ավելի շատ կրում էին արտադրական խորհրդակցության բնույթ՝ կոլեկտիվ-
ների գործունեության արդյունքների վերաբերյալ:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի պահանջներին համապատասխան հաշվետվությունների
ընթացքում անհրաժեշտ է մշակել միջոցառումներ, որոնք ապահովեն խոր
դեմոկրատացումը յուրաքանչյուր կուսկազմակերպությունում, հաստատեն ըն-
կերականության, քննարկման ազատության և կոմունիստների գործողություն-
ների միասնության մթնոլորտ: Ամենևին ոչ բոլոր ժողովներում է, որ հոգ էին
տարել այդ մասին: Դրանք դարձյալ անցել են ավելորդ կազմակերպամոլու-
թյան, հանդիսամոլության և դատարկախոսության մթնոլորտում:

Մի շարք շրջկոմների որոշմամբ և իրենց իսկ՝ կոմունիստների նախաձեռ-
նությամբ, 170-ից ավել կազմակերպություններում, որտեղ ժողովներն

անցել էին ցածր մակարդակով, բարեհոգության ու ինքնահանգստացման ի-
րադրության մեջ, անցկացվեցին նոր ժողովներ։

Հաշվետվությունների քննարկման ժամանակ պլենումներում և ժողովնե-
րում կոմունիստներն արել են 10 հազարից ավելի քննադատական դիտողու-
թյուն և առաջարկություն։ Դրանցից շատերը վերաբերում են կուսակցական
կյանքի դեմոկրատացմանն ու կարգապահության ամրապնդմանը և արժանի
են քննարկման XIX համամիութենական կուսկոնֆերանսում։

Արտահայտվել են հետաքրքիր մտքեր ու արվել առաջարկություններ,
որոնք ուղղված են կուսակցության ավանգարդային դերի հետագա բարձրաց-
մանը։ Մասնավորապես, առաջարկվել է ընդունել կանոնադրություն «Ընտրո-
վի կուսակցական մարմինների անդամների ստատուսի մասին», որում հըս-
տակ սահմանված լինեն նրանց պարտականությունները, լիազորությունները,
հարաբերությունները ադմինիստրացիայի հետ, պարգևավճարներ, հավելա-
վճարներ և խրախուսման այլ միջոցներ ստանալու իրավունքը։ Լավ մտածել
նրանց համար պատշաճ պայմաններ ստեղծելու հարցերի մասին, նրանց հնա-
րավորություն տալ ավելի շատ զբաղվելու կուսակցական և մարդկանց հետ
տարվող դաստիարակչական աշխատանքով։ Ավելի լայնորեն տարածել և կա-
տարելագործել սկզբնական կուսկազմակերպություններում ՍՄԿԿ անդամների
հաշվետվությունների պրակտիկան։ Սահմանել կուսակցական ղեկավարների
կանոնավոր (ամենամյա) հաշվետվություններ կոմունիստների և աշխատա-
վորական կոլեկտիվների առջև։

Վերակառուցման իրականացման աշխատանքի մասին պարբերաբար
ընտրովի կուսակցական մարմինների հաշվետվություններ անցկացնելու առա-
ջարկությամբ հանդես եկան Դիլիջան քաղաքի, Հոկտեմբերյանի, Սիսիանի,
Թումանյանի և այլ շրջանների մի շարք կուսկազմակերպությունների կոմու-
նիստներ։ Ցանկություն է հայտնվել կուսակցության քաղկոմներին և շրջկոմ-
ներին ավելի մեծ ազատություն վերապահել ապարատի կառուցվածքի, նրա
հաստիքների ձևավորման հարցերում՝ հաշվի առնելով տեղական պայման-
ները։

Առաջարկություններ են եղել լայնորեն կիրառել ներկուսակցական դիս-
կուսիաներ կուսակցական կյանքի զանազան հարցերի շուրջը, մշակել հասա-
րակական կարծիքի օպերատիվ ուսումնասիրման համակարգ։

Երևանի, Լենինականի, Կիրովականի արդյունաբերական ձեռնարկություն-
ների կուսկազմակերպություններում սուր խոսք ասվեց ընդունվող որոշում-
ները և տեղերից պահանջվող ինֆորմացիաները կրճատելու համար հե-
տևողական աշխատանք տանելու անհրաժեշտության մասին։ Ելույթներում
առաջարկվում էր պակասեցնել քաղկոմների և շրջկոմների ամենամյա պլե-
նումների քանակը, ավելի շատ ուշադրություն նվիրել սկզբնական կազմակեր-
պություններում, աշխատավորական կոլեկտիվներում տարվող անմիջական
աշխատանքին։

Շիրակի, Սևանի, Հոկտեմբերյանի շրջաններում ամենայն սրությամբ դըր-
վում էր այն հարցը, որ Կենտկոմի պատասխանատու աշխատողները, հանրա-
պետական մարմինների ղեկավարները ավելի հաճախ հանդիպումներ ունենան
աշխատավորական կոլեկտիվների հետ, լինեն տեղերում, ակտիվորեն հան-
դես գան մամուլի էջերում, հեռուստատեսությամբ և ռադիոյով։

Ժողովներում և պլենումներում սկզբունքային խոսակցություն եղավ նաև
ամենաարագ կերպով ղեկավարման քաղաքական մեթոդներին տիրապետե-
լու անհրաժեշտության մասին։ Նշվեց, որ դեռևս մեծ դժվարությամբ են հաղ-
թահարվում կուսակցական աշխատանքի պրակտիկայում եղած տեխնոկրա-
տական, հրամանատարական-հարկադրական մոտեցումները։

«Անի» գիտաարտադրական միավորման, Լենինականի Լուկաշինի ան-
վան մանածագործական ֆաբրիկայի կուսկազմակերպություններում կոմու-
նիստները գտնում են, որ եկել է ժամանակը կադրերի ռեզերվը դարձնելու
բաց, իսկ գուցե նաև ընտրովի։ Կարծիք է հայտնվել ղեկավար աշխատանքի
համար առաջադրվող թեկնածությունները նախապես աշխատավորական կո-
լեկտիվներում քննարկելու նպատակահարմարության մասին։

«Նաիրիտ» գամ-ի, «Մասիս» կոշիկի, «Լույս» ամ-ների կոնֆերանսներում ընդգծվեց, որ անհրաժեշտ է կուսակցական կոմիտեների և սովետական մարմինների, արհմիությունների, հասարակական մյուս կազմակերպությունների աշխատանքում բացառել զուգահեռականությունը։ Այդ նպատակով առաջարկվեց ուղղումներ մտցնել կուսակցական կոմիտեների ֆունկցիաների մեջ, նախատեսել կանոնադրական լրացուցիչ երաշխիքներ, ավելի համարձակ ղեկավար պաշտոնների առաջ քաշել անկուսակցականներին, շարունակել ժողովրդական դեպուտատների սովետների ընտրությունների պրոցեսի հետագա դեմոկրատացումը։ Իսկ Ջարենցավանի ավտոբեռնիչների գործարանի կոմունիստները առաջարկեցին կուսակցական կոմիտեների քարտուղարներին ընտրել կոնֆերանսների բոլոր պատգամավորների ուղղակի, գաղտնի քվեարկությամբ։

Զեկուցումներում և ելույթներում հանգամանալից խոսակցություն սկսվեց տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման պայմաններում աշխատանքի մասին։ Հարց բարձրացվեց, որ անհրաժեշտ է մարդկանց սովորեցնել հաջողությամբ աշխատելու այդ պայմաններում։

Հաշվետվությունների քննարկման ընթացքում որոշակի դարձավ մի առաջատար միտք. ընտրովի կուսակցական մարմինները, կոմունիստները, որոնց վստահված է դրանց կազմում լինելու բարձր պատիվը, կոչված են ցույց տալու անձնազոհության, ակտիվության, նվիրվածության օրինակ՝ վերակառուցման կուրսի իրականացման գործում։

Ընտրովի կուսակցական մարմինների, բոլոր կոմունիստների համար ժամանակի պահանջների բարձրության վրա լինելու քննություն եղան տեղի ունեցած հաշվետվությունները։ Այժմ գլխավորն այն է, որ քննարկումներից անցնենք գործնական աշխատանքի, ապահովենք խոսքի և գործի, որոշումների ու գործողությունների միասնությունը։

ԵԹԵ ԽՈՍԵՆ ՈՂՋ ՁԱՅՆՈՎ

ՏԱՆՅԱ ԹԱՆԴԻԼՅԱՆ

ԶՐՈՒՅՑԸ ԱԶԻԶԲԵԿՈՎԻ ՇՐՋԱՆԻ Մարտիրոս գյուղի պետական տնտեսության մեխանիզատոր, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի դեպուտատ Գրիգոր Գրիգորյանի հետ հանդիպման առաջին պահին չստացվեց։ Իմ հարցումներն ակնհայտորեն նրա սրտով չէին, ասաց միայն, որ այն ընթացքում, երբ ես պատրաստվում էի Ազիզբեկով գնալու, նրան՝ հոգով-սրտով մեխանիզատոր, հողի մարդուն, ընտրել են գյուղսովետի գործկոմի նախագահ... Կենսագրական մյուս մանրամասները, որոնք հետաքրքրում էին ինձ, Գրիգորին անտեղի էին թվում։

— Դե՛, մի՞թե մարդու մասին գրելիս պարտադիր է սկսել նրա ծնված օրից ու ամեն տարվա վրա կանգառ տալով, գալ, հասնել այսօրվան,— բողոքում էր կտրուկ, առարկություն չընդունող տոնով։— Այդպես դուք երբեք չեք ստեղծի ձեր ուզած կերպարը։

— Ես չեմ էլ ուզում որևէ բան ստեղծել։ Ինձ դուք հետաքրքրում եք այնպես, ինչպես կաք՝ որպես մարդ, որպես կոմունիստ, որպես դեպուտատ։ Ձեր խորքը, ձեր էությունն եմ ուզում ճանաչել։

— Այդ դեպքում ավելի լավ է նախ ճանաչեք իմ Մարտիրոսը։ Նա է իմ շունչը, իմ սերն ու խորքը, իմ էությունը։ Նրա համար աշխատած յուրաքանչյուր օրվա անհանգստությամբ է հյուսվել իմ կենսագրությունը։

... Հիմա, կիլոմետրերի հեռվից, փակ աչքերով տեսնում եմ այն ձյունապատ ճանապարհները, որոնք սարերի լանջերով դեպի Ազիզբեկով, դեպի Մարտիրոս էին տանում։ Ծործորներից փախած բքաշունչ քամին անխղճորեն շաղ էր տալիս ձյան կույտերը, տանում, լցնում ձորերն ու հեղեղատները։ Արևը՝ գունատ ու սառը, մերթ վախվորած թաքնըվում էր թխավուն ամպերի հետևում, մերթ կրկին հայտնվում՝ ժլատ շողարձակումով։ Հեռավոր լեռների կատարները պսպղում էին մաքրամաքուր ճերմակի ցոլանքներից։

... Թեքվում եմ դեպի գրուցակիցս, ուզում եմ հիացմունքս կիսել ու... չեմ անում. ինձ թվում է, թե բնության հովվերգական պատկերները նրա մտորումների կողքից են անցնում։ Դեմքը խիստ է, հայացքը՝ անհաղորդ...

— Ի՞նչն է ձեզ այդչափ դառնացրել,— հարցնում եմ։— Ձեր տարիքում բավականին շատ ուրախություն եք ապրել, որպեսզի այսօր ինչ-որ բանից վիրավորված զգաք։

Նա հանկարծակիի է գալիս.

— Իսկ ո՞վ ասաց, թե վիրավորված եմ։ Քավ լիցի։

— Ուրիշ էլ ի՞նչ,— ասում եմ ու բացում ծոցատետրս.— Դուք ոչինչ չեք պատմում, բայց ձեր մասին ես ինչ-որ բան, այնուամենայնիվ, լսել եմ, գրառել։ Ուզու՞մ եք կարդամ։ Ի վերջո, հետաքրքիր կլինի իմանալ, թե Ձեր մասին ինչ են ասում ուրիշները։ Դե, կարդա՞մ։ Իսկ ավելորդ բաները միասին ավելի հեշտ կշտկենք։

— Լավ, կարդացեք,— ծիծաղում է նա,— իզուր չեն ասում, թե լրագրողներից ոչ մի տեղ չես փախչի։

... Եվ ես պատմում եմ նրան իր իսկ պատմությունը.

— Այս Մարտիրոս գյուղում ես ծնվել դու՝ Գրիգոր Գրիգորյան, և քո կյանքը նրանից դուրս չես պատկերացնում։ Այս հողի վրա են ծնվել քո հայրը, մայրը, նախնիները, ապրել ու թաղվել այս հողում, դրա համար էլ այն շատ թանկ է քեզ համար. դրա համար էլ նրան անտարբեր նայել չես կարող։ Մանուկ օրերին ծունկ ու արմունկ քերծելով շատ ու շատ անգամներ ես մագլցել գյուղի մերձակա ժայռերն ի վեր, և, ամենաբարձր կատարին կանգնած, զմայլանքով նայել կապույտ երկնքով սահող ամպերի քարավաններին։ Քաղել ես գարնան առաջին ծաղիկն ու կրկին զմայլվել։ Բերանքսիվայր պառկել ես տաք հողին ու թռչերի ողջ տարողությամբ ըմբոշխնել նրա անկրկնելի բույրը։ Եվ բոլոր այդ պատկերների քնքշությունը հյուլե առ հյուլե լցվել է սրտիդ մեջ՝ կազմելով մի մեծ, անփոխարինելի սեր հայրենի եզերքի ու հարազատ օրրանի նկատմամբ։ Էլ ինչու՞ զարմանալ, որ ընդունակ ու կարգապահ վարքի տեր պատանիդ մայրաքաղաք տանող ճանապարհն ընտրելու փոխարեն դաշտերը գնացիր՝ վար ու ցանք անելու, հունձ ու հավաք անելու, պահ իսկ չզղջալով հողագործի մասնագիտություն ընտրած լինելուդ համար։ Տասնյոթ տարեկանում անուն հանած տրակտորիստ էիր, վարորդ, կոմբայնավար... Երեսունդ նոր բոլորած՝ մեքենայական բրիգադի բրիգադավար էիր։ 1984-ին քո ղեկավարած բրիգադը նախատեսված 11 հազարի փոխարեն 13 հազար 500 հեկտար պայմանական էտալոնային վար կատարեց՝ 2400 հեկտարով գերազանցելով շրջանի տրակտորային բրիգադների միջին ցուցանիշը։ Այդ տարի բրիգադի անդամները տնտեսեցին 3000 կիլոգրամ վառելանյութ, ավելի քան 500 ռուբլու պահեստամասեր։

— Ինչու՞ եք այդ թվերը հետ բերում հին հուշերի մշուշից,— ընդհատում է նա,— դրանք արդեն չորս տարվա վաղեմություն ունեն։ Մե՞ծ բան է... Մարդիկ էլ կկարծեն 84-ից այս կողմ ձեռքներս ծալած նստել ենք։ Իսկ որ լավ կուզեք իմանալ, մեր Մարտիրոսի վճռական բեկումը դեպի այսօրվա լավը հենց այդ ժամանակում է տեղի ունեցել։ Ի՞նչ եք քմծիծաղ տալիս...

— Գրիգոր Գրիգորյան, ամեն մարդ աստեղային իր ժամն է ունենում։ 1984-ը քո այդ ժամի հիմքը հանդիսացավ, դրա համար եմ այն հիշում։ Այդ տարվա նվաճումներն էլ պատճառ դարձան, որ կոմունիստ մեխանիզատորդ 1985 թվականի փետրվարի 24-ին ընտրվեր հանրապետության Գերագույն սովետի դեպուտատ։

— Այո՛,— գլխով է անում նա,— լավ եք բերում, ծայրը ծայրին հանգուցում։ Բայց գիտե՞ք՝ ամենահեշտ բանը տարիների հեռվից քո վաստակին նայելն ու գնահատականով գոհանալն է։ Իսկ ինձ դա չի ուրախացնում։ Եվ ասեմ, թե ինչու. 1974-ին, երբ դիմում տվեցի ՍՄԿԿ շարքերն ընդունվելու, սկզբնական կուսկազմակերպության ժողովում ինձ երաշխավորողներից մեկը՝ կաթնապրանքային ֆերմայի բրիգադավար Արարատ Մկրտչյանը, ամենայն լրջությամբ հարցրեց.

— Որպես կոմունիստ քեզ ինչպիսի՞ն ես պատկերացնում։

Ես ասացի՝ տված խոստմանը հավատարիմ։ Ինչ դժվարություններ էլ ծագեն քո առջև, պետք է ձգտես անպայման կատարել խոսքդ։ Միշտ այդպիսին էլ ես դեպուտատին էի պատկերացնում՝ ամուր, խոստմանը տեր, հանուն բարձր ու վսեմ նպատակի մինչև վերջ գնացող...

— Դուրս է գալիս, որ սխալվե՞լ եք ձեր կարծիքի մեջ։

— Սխալվե՞լ։ Ո՛չ։ Իմ պատկերացրած դեպուտատը այժմ էլ այդպիսին է։ Նրան մարդիկ դրա համար են ընտրում, որ գնա ուր հարկն է, խոսի իրենց հոգսու ցավից, դեղ ու ճար անի։ Ցավոք, պարտականությունների սահմանումից մինչև կատարում ընկած ճանապարհն է երկար ու դժվարին։ Սա է ինձ վշտացնում։ Դուք սա գուցե և չպատկերացնեք, մինչև... չմտնեք իմ վիճակի մեջ, չչոշափեք իմ ցավը։ Դա կապված է իմ գյուղի, այն բոլոր գյուղերի այսօրվա ու վաղվա հետ, որոնց բնակիչները վստահության քվե են տվել ինձ։

— Որո՞նք են այդ գյուղերը և ի՞նչն եք համարում ձեր գործունեության անմիջական թերին։

— Ցուցակը բավականին երկար է՝ Բարձրունի, Սերս, Մարտիրոս, Խնձորուտ, Զառիթափ և այլն։ Ընդհանուր հաշվով՝ 11 գյուղ։ Եվ ամեն մեկն իր հոգսերը, իր լուծելիք խնդիրներն ունի, որոնք հաց ու ջրի պես անհրաժեշտ են։ Ա՛յ, հարցնում եք՝ ի՞նչն է դառնացնում ինձ։ Որպեսզի կարողանամ միտքս բացատրել, մի փոքր հեռվից կսկսեմ. մեր՝ «շարքային» դեպուտատներիս պարտականությունը պետք է լինի, ըստ իս, ոչ թե պասիվ տեղ գրավել նիստերի դահլիճներում, այլ հրատապ հարցեր բարձրացնել, այրվել գործի մեջ։ Բայց... ես տպավորություն գործելու համար չօգտագործեցի «շարքային» բառը. նրան, ում դեպուտատ են ընտրել միայն հանուն անկետային տվյալների, շատ դժվար է հասնել փոքրիշատե կարևոր մի հարցի լուծման, որն անպայմանորեն վերին օղակների կամարների տակով պետք է անցնի։ Ինքս ինձ հաճախ եմ հարց տալիս՝ էլ ինչպե՞ս հասկանալ վերակառուցում և արագացում ասվածը, երբ հին օրերի պես այժմ էլ ստիպված ենք որևէ հարց լուծելու համար տասնյակ դռներ ծեծել։ Նման պարագայում հանգում ես այն վշտալի եզրակացության, թե վերակառուցումը դեռևս սպասում է վերակառուցողների, իսկ առայժմ մեր կենցաղում, վարք ու բարքում շատ բան չի փոխվել։ Կոնկրետ օրինակներ հետո կբերեմ, դրանք քիչ չեն, հիմա ուրիշ բան եմ ուզում ասել։

Ժամանակին մեր շրջանում կային այսպիսի անվանումներով բնակավայրեր՝ Արինջ, Ախաչ, Հորատիս և այլն։ Դժվար է խոստովանել, բայց եթե լեռնային գյուղերի ճակատագրի նկատմամբ անհոգությունը չլիներ, դրանք մինչև հիմա էլ հավանաբար գոյություն կունենային որպես ոչ վատ տնտեսություններ, որպես ինքնուրույն միավորներ։ Արդարացուցիչ փաստարկներ ո՞վ ասես, որ չի բերի, եթե փորձես մեկն ու մեկին մեղադրել դրանց կործանման համար։ Այո՛, այո՛, հենց կործանման. այսօր շրջանի քարտեզից նրանք իսպառ ջնջվել են, դարձել մերձակա գյուղերի հանդամասեր, խոտհարքներ կամ ամառանոցներ և... չես գտնի իրավասու մի անձ, որն

ԹԱՆԴԻԼՅԱՆ ՏԱՆՅԱ ԲԱՂԻՇԻ— ՍՍՀՄ ժուռնալիստների միության անդամ։

իր խղճի վրա վերցնի դրանց անհայտացման մեղքի բեռը: Գոնե հանուն նույն ճանապարհը բռնած այլ գյուղերի պահպանության: Իսկ այդպիսիների մեջ Մարտիրոսն է, Սերսը, Բարձրունին, Փոռը...

Մեզ ստիպում ենք հավատալ այն ճշմարտությանը, թե, իբր, Մարտիրոսը քայքայվում էր վատ տեղանքի պատճառով: Գյուղը ծվարած էր լեռան լանջին ու թեև նրա տեսքը խիստ գրավիչ էր ռոմանտիկ հովեկների համար, «ներսում» վտանգ էր պարունակում, հողն անկայուն էր, սահքի ենթակա: Երկար ժամանակ սավում-խոսվում էր այս մասին, բայց կանխելու, որևէ ելք գտնելու մասին դանդաղ, շատ դանդաղ էին մտածում: Ձգվում էին օրերը, ձգվում էին ամիսները, և մարդիկ չգիտեին իրենց վերջն ինչ է լինելու: Անորոշությունը ամեն բանից սարսափելի է, իսկ դրանից սարսափելին վախն է, որ մտել էր մարդկանց էության մեջ: Գիտենալ, որ վաղ թե ուշ տունդ, ուր մնում ես, կարող է սահել գրողի ծոցն ու... հանգիստ քնել, անհնար է: Իրար լրացնող այս զգացումներն էլ ծնեցին անհուսություն, անտարբերություն թե՛ հարազատ տնտեսության, թե՛ գյուղի ու նրա ապագայի հանդեպ: Եվ արտահոսք սկսվեց: Նախ անհատներ գնացին, հետո՝ ընտանիքներ, գերդաստաններ: Պակասեցին հարսանիքները, նվազեցին ծնունդները, դպրոցում փակվեցին շատ դասարաններ:

— Դրանք այն տարիներն էին, որոնք, Միխայիլ Սերգեևիչ Գորբաչովի բառերով ասած, մեր ձեռքից բաց էինք թողել:

— Այո՛: Այդ ժամանակ ես մեր սկզբնական կուսկազմակերպության քարտուղարն էի,— գլխով հաստատական նշան է անում: — Ամեն ժողովում, անկախ նրա բնույթից ու քննարկված հարցի կարևորությունից, կոմունիստներս անհանգստություն էինք արտահայտում գյուղի ապագայի վերաբերյալ, որոշումներ ընդունում ու ներկայացնում վերադաս կազմակերպություններին և... մնում սպասելով: Բազմաթիվ դռներ բախելուց հետո վերջապես հուսադրող պատասխան ստացանք, թե՝ մտածում են գյուղը տեղափոխելու մասին: Թող, որ այդպես լիներ, դա նույնպես ելք էր, բայց դրությունն այնպիսին էր, որ տեղափոխումը պետք էր կազմակերպել անհապաղ, առանց քաշքշուկի, առնվազն մեկերկու տարվա և ոչ թե անծայր-անվերջանալի ժամանակների ընթացքում: Մեր գործարությունը հաշվի մեջ չէ. նյութական ու ֆինանսական լուրջ ներդրումներ են հարկավոր: Այստեղից էլ՝ ուրիշի ձեռքերին նայելու հարկադրվածությունը:

Երկար օրեր անցան, մինչև առաջին քայլն արվեց:

... Մեր գյուղում մի հին հողագործ կա՝ Գևորգ Մուշկամբարյանը: Մեզ մոտ նա ամենատարեցն է, 90-նն է բոլորել: Ձեռքերը թուլացել են, աչքի լույսը՝ պակասել: Իսկ ժամանակին իրեն հավասար մրցակից չունեցող հնձվոր է եղել: Կոլտնտեսության արտը, ասում են, ճրագի լույսով է հնձել: Միայն թե Մարտիրոսը առաջավորներից հետ չմնար: Այս Գևորգ հողագործն ինձ կյանքում մի թթու խոսք ասած չկա, բայց նրան նայելիս շատ եմ ամաչում: Որովհետև նա մեր գյուղի խիղճըն է, մեր աշխատասեր նախնիների կենդանի ստվերը: Այդ պատճառով էլ միշտ, երբ հանդիպում ենք իրար, և նա թախծոտ աչքերով լռին նայում է ինձ, հայացքս փախցնում եմ: Այնպես է թվում, թե վաղուց անցած-գնացած մեր նախնիներն են նրա հայացքով նայում ինձ ու պատասխան պահանջում, թե ի՞նչ անենք, որ մեր սիրուն գյուղը չքանդվի, ապրի ու հարատևի...

— Ասացիք, որ սկսել եք տեղափոխվել...

— Ճիշտ է: Եվ դա թույլ է տալիս հուսալ, որ Մարտիրոսը վերջնականապես կշտկի իրեն: Արդեն իսկ հիմա մեր ձեռքբերումներն այնպիսին են, որոնց կողքով անտարբեր չես անցնի. 181 տնտեսություն ունենք գյուղում՝ 603 բնակչությամբ: Բանվորական ձեռքը 200-ն է, աշխատողների միջին տարիքը՝ 40—45: Գյուղական ծխամատյանում տարեկան 4—5 նորամանուկի ծնունդ է գրանցվում, ուսումնական այս տարում առաջին դասարանում սովորում է 22 աշակերտ:

Քսաներկու... ուրիշների վրա դա կարող է տպավորություն չգործել, իսկ Մարտիրոսի համար հսկայական ուրախություն է, որովհետև, պատահել է՝ ամբողջ դպրոցում այդքան աշակերտ չենք ունեցել:

Գյուղը լքած ընտանիքներից շատերը հետ են գալիս, հող ու միջոցներ ստանում՝ տուն կառուցելու, կրկին մարտիրոսցի դառնալու համար: Դրա շնորհիվ տնտեսությունն էլ ամրանում, ոտքի է կանգնում: Հիշենք թեկուզ այն փաստը, որ 1986 թվականի կերարտադրության տվյալներով Մարտիրոսը հաղթող ճանաչվեց ու արժանացավ կուսակցության շրջանային կոմիտեի, շրջսովետի գործկոմի և ագրոարդյունաբերական միավորման աշխատողների արհմիության շրջկոմի փոխանցիկ դրոշին: 1987 թվականին անասնապահության գծով ձեռք բերած ցուցանիշներով նշվել է շրջանի լավագույնների մեջ: Հեռավոր անցյալ են թվում այն օրերը, երբ Մարտիրոսում սովորական բան էին աշխատանքային հաղթանակները: Հիմա ամեն ինչ նորից են սկսում: Կոմունիստների 38 մարդուց բաղկացած ջոկատը մարտիրոսցի աշխատավորների մարտական կորիզն է, որից ելնում են բոլոր հաջողություններն ու լավ գործերը: Ինքնահաշվետվությունները, կատարված-չկատարվածի նկատմամբ ակտիվ քննադատական մոտեցումը, որոշումների վերահսկումը կուսկազմակերպության աշխատանքի հիմքերի հիմքն են: Կուսժողովներում ինքնահաշվետվություններով հանդես են եկել տնտեսության դիրեկտոր Վ. Մանուկյանը, մեքենայական հավաքակայանի ինժեներ-մեխանիկ Ս. Մնացականյանը, ֆերմայի աշխատողներ Է. Ներսիսյանը, Ա. Բաբայանը, դաշտավար Խ. Սահակյանը: Նրանց մեջ նաև գյուղական սովետի դեպուտատներ են, հասարակական ակտիվիստներ, և խոսքը միայն արած-չարածի մասին չի եղել, այլ միշտ ինչ-որ նոր, ուշադրության արժանի միտք են հուշել, օգտակար առաջարկություններ արել, որոնք որոշման ուժ են ստացել: Օրինակ, վերանայվել է կադրերի հարցը, առանձին կոմունիստներ և գյուղական սովետի դեպուտատներ փոխադրվել են այլ աշխատանքի, ամրացվել հետ մնացող օղակներում: Հենց այդպիսի մի քայլ էլ իրեն՝ Գրիգորյանին մեքենայական բրիգադի բրիգադավարից գյուղսովետի նախագահի պաշտոնին փոխադրելն էր: Սրտով ու հոգով արտադրության մարդ էր, թեև, ամբողջ նյարդերով հողին կապված, բայց ժողովի որոշմանը դեմ չգնաց. նոր պոստում գյուղի հոգսերն ավելի հեշտ կարող է լուծել...

...— Ինչ-որ բան այս ընթացքում, իհարկե, արվել է,— հաստատում է նա,— բայց դեռ քիչ է:

— Դրական փոփոխությունները միայն Մարտիրոսո՞ւմ են, թե՞ ձեր օկրուգը ներկայացնող մյուս գյուղերում էլ,— ընդհատում եմ:

— Անշուշտ, մյուս գյուղերում էլ: Շրջանի էկոնոմիկայում որոշակի տեղ ու դեր ունեն Գնդևազի, Բարձրունու, Զառիթափի, նաև՝ Խնձորուտի տնտեսությունները: Բոլորն էլ աշխատում են օգուտով, հաջողությամբ պայքարում գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության պլանների կատարման, ինքնարժեքի իջեցման, որակի բարելավման համար: Դրա հաստատումն են շրջանային փոխանցիկ դրոշները, որոնց ամեն տարի արժանանում են նրանք, իսկ Գնդևազի մասին կարելի է ասել, որ նրա անունը վաղուց դուրս է եկել շրջանի սահմաններից ու հաճախ է որպես լավի հնչում բարձր ամբիոններից:

— Տնտեսական առաջընթացը պետք է որ բերի նաև սոցիալ-կենցաղային լուրջ բեկում:

— Բնական է: Կթվեմ միայն վերջին 3—4 տարվա նորույթները. Քոչպեկում շահագործման է հանձնվել դպրոցի նոր շենք, Մարտիրոսում՝ կուլտուրայի տուն, բնակելի 19 շենք, Զառիթափում կառուցման ընթացքի մեջ է դպրոցի շենքը, այս տարի կսկսվի նաև կուլտուրայի տան շինարարությունը, Բարձրունում կառուցվել են ջրհան կայանը, կենցաղի տունը, սովխոզի գրասենյակի շենքը, Գնդևազում՝ ջրամբար, Խնձորուտում և Կապույտում հորթանոց և ոչխարանոց:

— Մի խոսքով, վերակառուցման շունչն, այնուամենայնիվ, զգացվում է...

— Դե՛, իհարկե: Ես ուղղակի իրականացման տեմպերից եմ դժգոհում: Իսկ որ շունչը կա, բարերար ներգործությունը կա, ո՞վ կարող է ժխտել: Մեր առօրյայի մեջ հիմա այնպիսի հուսադրող բառեր են մտել, որից ոգևորությունդ բազմապատկվում է՝ ինքնաֆինանսավորում, ինքնածախսածածկում, ինքնուրույնություն: Եթե վերակառուցման պահանջով դրանք, իրոք, խոսեն ողջ ձայնով, մեր տնտեսությունները անպայման աննախընթաց վերելք կապրեն: Իսկ մեզ մոտ դեռ վախենում են: Ներքևներում ոչ այնքան, որքան... վերևներում: Այնտեղ, գրված ամբիոնի համեմատ, բացասական իներցիայի ուժն էլ մեծ է:

— Այդպես հեշտ է ասել ու ինքնապահովագրվել:

— Իսկ ես, կներեք, դատարկ կրակողներից չեմ: Գիտեմ ինչ եմ ասում և ինչպես: Գաղտնիք չէ՝ բնությունը մեր շրջանին երես չի տվել: Մենք կարող ենք պարծենալ, շա՜տ-շատ, անասնապահության ու կերարտադրության մեր ցուցանիշներով: Թեև ինչի էլ որ հասնում ենք, հասնում ենք դժվարությունների հաղթահարման կրկնապատկված, եռապատկված ճիգ ու ջանքերի գնով: Գիտե՞ք մենք ինչքա՜ն բանի կարիք ունենք: Լեռնային մեր գյուղերին, ուր ձմեռը 6—7 ամիս է տևում, գազիֆիկացումը հաց ու ջրի պես անհրաժեշտ է: Այսօրվա վիճակով մարդկանց հույսը քարածուխի վրա է, այն էլ տրվում է խիստ սահմանափակ չափերով, յուրաքանչյուր ընտանիքի 2,5 տոննայի հաշվով: Պատկերացնո՞ւմ եք՝ գազը որչափ կթեթևացներ մեր հոգսը, բայց այս կապակցությամբ մեր պահանջներին տրված պատասխանը ուրախացնող չէ՝ 5—6 տարի կտևի, մինչև կապույտ հրաշալիքը վերջնականապես հանգրվանի մեր լեռներում:

Ցավոտ հարց է նաև այն, որ Բարձրունի, Սերս, Խնձորուտ գյուղերը գրեթե ամբողջովին զրկված են հայկական հեռուստահաղորդումները դիտելու հնարավորությունից: Կրկին հարցադրում, կրկին պատասխան՝ ոչ մի բան չասող, ոչնչի չհուսադրող: Չշարունակեմ. եթե հիմնավոր, սրտացավ օգնություն լինի, կկանխվի գյուղերի քայքայման պրոցեսը, տնտեսություններն էլ ավելի արդյունավետ կաշխատեն: Իմ ճանաչած, հասկացած վերակառուցումն այսպիսին պետք է լինի: Գյուղը գյուղ է մնում, նրա բնակչին խելոք ճառերով ու խելացի խոսքերով չես համոզի, եթե դրա հետևում կոնկրետ գործը չլինի: Կոնկրետ գործը, հասկանո՞ւմ եք: Ա՛յ,

որոշեցի բերածս օրինակները բավարար համարել, բայց էլի չեմ կարող։ Երկու տարի առաջ մեր սկզբնական կուսկազմակերպության ժողովում որոշում ընդունեցինք և ինձ էլ, որպես հանրապետության Գերագույն սովետի դեպուտատի, պատվիրան տրվեց պետագրոարդի ուշադրությունը հրավիրել Մարտիրոս գյուղի կենտրոնական կաթսայատունը վերակառուցելու, ջեռուցումով ու տաք ջրով բնակչությանը ապահովելու հարցի լուծման վրա։

Ինչո՞վ ավարտվեցին իմ գործողությունները։ ՀՍՍՀ պետագրոարդի նախագահ ընկ. Վ. Մովսիսյանը դեպուտատիս գրավոր խնդրանքի վրա մակագրեց՝ «Ընկ. Վիկտոր Վիրաբյանին։ Խնդրվում է ընդառաջել»։ Թուղթն ուղարկվեց ուր-որ հարկ է, ու... այդտեղ էլ ավարտվեց նրա ոդիսականը։

Ընտրողների պատվիրանով մի այլ անգամ հարց եմ բարձրացրել գյուղում ջրամբար կառուցել, որով ոռոգման տակ կդրվեն 600 հեկտար նոր հողեր։ Ասեմ, որ թյուրիմացաբար Մարտիրոսը մեզ մոտ համարում են իբր շատ ջուր ունեցող տնտեսություն։ Այդպես ասելու առիթ է ծառայում ըստ երևույթին այն իրողությունը, որ գյուղի կողքին մշտահոս գետ կա։ Բայց մի բան է գետը և այլ բան նրա ջրերի կանոնավոր, արդյունավետ օգտագործումը։ Քանի դեռ դրանք նպատակաուղղված ձևով չեն օգտագործվի, մենք չենք կարող պարծենալ ոչ շատ ջուր ունենալով, ոչ էլ առատ բերքով։ Ավելացնեմ նաև, որ ջրամբարը կարևոր նշանակություն կունենա մեր հարևան Սերսի համար ևս, որի շատ հեկտարներ ոռոգման ցանցի մեջ կընդգրկվեն։

Ահա այս նկատառումներով էլ ջրամբարի կառուցման հարցը բարձրացրինք «Հայգըլխջըրշինի» առջև։ Դիմելուց հետո ներկայացուցիչներ եկան, չափ ու ձև արեցին, որոշումներ հանեցին ու... գործնական շարունակության առատ խոստումներով հետ գնացին։ Այն գնալն էր, որ գնացին։ Մինչև հիմա ոչ իրենց ենք տեսել, ոչ մի լուր առել։ Իսկ մարդիկ նայում են, և չգիտես ինչ պատասխանես, ինչպես արդարացնես նրանց պատվիրանը չկատարողի քո վիճակը։

— Տխուր փաստագրություն է,— ասում եմ, — բայց համառությունն, ի վերջո, ցանկալի արդյունք կտա...

— Մխիթարիչ բառեր են,— ձեռքը թափ է տալիս նա։— Դա դեռ ի՞նչ. առավել տագնապալիցը կա, որի մասին չգիտեմ էլ՝ արժե՞ խոսել։ Առանց այն էլ ամբողջ զրույցի մեջ բողոքի շեշտերը առատ էին...

— Մեկով ավ՛ել կամ մեկով պակաս... ձեր ցավը դրանից չի քչանում...

— Չի քչանում, ճիշտ է։ Վերևում ակնարկեցի, որ Մարտիրոսի քայքայման լուրջ պատճառը առաջին հերթին սահանքներն էին։ Քանի որ սա անժխտելի իրողություն էր, որոշում ընդունվեց գյուղը հին տեղից փոխադրելու մասին։ Մարդիկ չառարկեցին, համարեցին ճշմարիտ և իրենց նկատմամբ հոգատարությանը պատասխանեցին տնտեսության մեջ լավ աշխատելով, ղեկավարության շուրջը համախմբվելով ու ամեն մի գործի կատարման նկատմամբ պատրաստակամություն դրսևորելով։ Միայն թե գյուղը մնար, հարատևեր, միայն թե բարգավաճեր, խոսեր իր ձայնով, առաջավորներին հավասար ձայնով։

Ասում են՝ իսկական բարեկամը նեղ պահին է երևում։ Փոխադրվելու, վերածնվելու այդ ժամանակամիջոցում գյուղը մի շունչ, մի հոգի էր դարձել, մեկը մեկին օգնում էր ինչով կարող էր, ուրախանում էին մեկմեկու նորով, լավով։

Եվ հանկարծ տեղափոխման ընթացքը կանգ առավ, երբ 47 ընտանիք դեռ չէր հասցրել հին տներից դուրս գալ։ Շինարարությունը դադարեցվեց անհասկանալի պատճառով, չենթարկվելով ոչ մի տրամաբանության։ Բողոք բողոքի հետևից հղեցինք, խնդրանք-խնդրանքի և տարօրինակ պատասխան ստացանք՝ 1988 թվականին շինարարական աշխատանքներ չեն նախատեսվում, որովհետև նախագծեր չկան։ Իսկ նախագծեր չկան, որովհետև ժամանակին պատվերներ չեն ներկայացվել։ Դե՛, եթե այդպես է, տանկով էլ ձգես, բյուրոկրատիզմի սայլը տեղից չես շարժի...

Լսում էի Գրիգորյանին և դառնացած հիշում մեր զրույցը այս անգամ կուսակցության շրջանային կոմիտեի երկրորդ քարտուղար Լուսյա Սայիլյանի հետ՝ քայքայվող բնակավայրերի վերականգնման հարցի շուրջ, որոնց թվում Մարտիրոսը ևս կա։

Այնտեղ, ճիշտ է, զրուցակցիս ձայնի մեջ գոհունակության շեշտերն ավելի շատ էին. համալիր միջոցառումների շնորհիվ պրոցեսը հնարավոր է դարձել կանգնեցնել, կառուցվել են դպրոցներ, բնակելի տներ, ակումբներ, գործարկվել են արտադրական ձեռնարկությունների մասնաճյուղեր։ Հողօգտագործման արդյունավետ հիմքի փոխադրելու նպատակով կառուցվել ու կառուցվում են ջրամբարներ, կարգավորվում են ջրագծերը, նորոգվում է ներքին ցանցը։ Բացվել են բանուկ, հարմարընթաց ճանապարհներ, որոնք երբեմնի խուլ, կենտրոնից կտրված գյուղերը կապում են միմյանց ու Ազիզբեկով ավանին։ Անխափան գործում է մայրաքաղաքի հետ ավտոբուսային երթուղին։ Մի որոշում խստագույն օրենքի ուժ է ստացել՝ բացառվում են քայքայման հակված գյուղերից շրջկենտրոն և բարեկարգ այլ բնակավայրեր մարդկանց տեղափոխությունները։

Շրջանային մակարդակով, անշուշտ, քիչ բան չի արվել (ամբողջը չթվարկվեց), բայց գյուղերում դեռ շատ ու շատ հարցեր բաց են մնում։ Այսպես, օրինակ, Սերսում կենցաղի տուն չկա, բաղնիքը չի գործում, Բարձրունում չկան ակումբ ու ճաշարան, մսուր-մանկապարտեզ ու տիպային խանութ, Փոռը կենցաղային օբյեկտներ, ակումբ ու ճաշարան չունի, Արտավանում չկա մսուր-մանկապարտեզ, գրեթե ոչ մի տեղ մարզակառույցներ չկան։

— Այդ բոլոր չկա-ները մեզ քաջ հայտնի են,— ասաց Սայիլյանը,— և հարկավոր չէ կողմնակի դիտող լինել՝ տեսնելու ինչ ունենք և ինչ չունենք։ Սակայն եթե միայն գործելու եռանդին մնար, վաղուց մենք Ազիզբեկովը դրախտ դարձրած կլինեինք։ Մանավանդ որ հիմա նախկինում շրջանը լքած շատ երիտասարդներ ու առանձին ընտանիքներ սիրով հետ են գալիս, լծվում նրա առաջընթացին զարկ տալու պատվավոր գործին։ Իսկ գիտե՞ք մեզ ինչն է թևաթափ անում, այն, որ բոլոր հարցերի լուծման մեջ դեռևս շատ են չարդարացվող վերապահումները, ձևամոլությունը, թղթարարությունը, շինծու օրինապաշտությունը, իբր մենք միայն մեր շահի անունից ենք հանդես գալիս, իսկ նրանք, ում դիմում ենք, հանուր մարդկության ճակատագիրն են տնօրինում։ Մանկամիտ կարող է հնչել, բայց այնքան է պատահել, որ Ազիզբեկովից Երևան տանող երկար ճանապարհին բաղձալի երանությամբ մի բան եմ մտածել միայն՝ իսկ ի՞նչ կլինի, եթե այսինչ հարցով այսինչի մոտ մտնելուց հետո միանգամից պատասխան ստանայինք և ոչ թե նոր դռներ ցույց տային, նոր խոչընդոտներ հարուցեին, նոր բարդություններ ստեղծեին։ Կլինի՞ երբևէ այսպես, թե՞ պիտի հար ու հավիտյան շարունակենք մի չնչին հարցի պատճառով տեղեկանքների ու փաստաթղթերի դեզեր կուտակել, տասնյակ դռներ ծեծել, համոզել ու խնդրել և ձգված ջղերով վերադառնալ տուն։ Իսկ դա քո անձնական հարցը չէ, քո շրջանինն է, այն մարդկանցը, ովքեր հույսը քեզ վրա են դրել, սպասում են քո օգնությանը։ Ասում և ուրախանում ենք, որ, իրավ, շատ բան արվել է, բայց կյանքը կանգ չի առնում, ամեն մի օրը նոր խնդիրներ, նոր պահանջներ է բերում։ Նույն այդ Մարտիրոսում մի ժամանակ հարցերի հարց էր քայքայման պրոցեսը կանխելը, իսկ այժմ մտածում ենք կուլտուր-կենցաղային պայմանների բարելավման մասին։ Գիտենք՝ կենտրոնացված ջեռուցում է հարկավոր, կոյուղին անկանոն է գործում, կենցաղի տուն չկա և դեռ էլի որքա՛ն չկա-ներ հաշվի մեջ են մեզ մոտ, «հերթագրված», լուծման են սպասում...

... Բաժանվելուց առաջ Գրիգոր Գրիգորյանին վերջին հարցը տվեցի.

— Ինքդ որպես կոմունիստ, դեպուտատ ու որպես մարդ, ինչպե՞ս ես գնահատում քո ապրած կյանքը։

— Ինձ համար դա նշանակություն ունի այն չափով, որչափով ծառայում է իմ հայրենի գյուղին ու նրա բարօրությանը։ Եթե ի վիճակի եմ գյուղի ու հայրենիքի համար անել մի լավ բան ու անում եմ, դրանով ինձ լիովին վարձատրված եմ զգում...

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆԸ՝ ԱՐԺԱՆԻ ՀԱՄԱԼՐՈՒՄ

ԱԻԴԱ ԹՈՓՈՒԶՅԱՆ

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԸ՝ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ կյանքի ու գործունեության, սովետական հասարակության զարգացման նոր բեկումնային փուլում առավել մեծ նշանակություն է տալիս կուսակցության կազմի որակական բարելավմանը, առավել բարձր պահանջներ է ներկայացնում նրա յուրաքանչյուր անդամին ու թեկնածուին: Խնդիրն առանձնապես կարևորվում է մեր օրերում, երբ ՍՄԿԿ-ն գնում է դեպի իր համամիութենական XIX կոնֆերանսը:

Մեր կյանքում ակտիվորեն հաստատվող լայն դեմոկրատիայի և հրապարակայնության, քննադատության և ինքնաքննադատության զարգացման պայմաններում կուսակցությանն անդամագրվելու լենինյան սկզբունքները հարստանում են նոր բովանդակությամբ: Այդ պայմաններում յուրաքանչյուր կոմունիստ պետք է հանդես գա որպես քաղաքական մարտիկ, մասսաների կազմակերպիչ:

Վ. Ի. Լենինը մշտապես շեշտում էր, որ կուսակցության որակական կազմի բարելավումը կուսակցական շինարարության արմատական հարցն է, զգալի չափով դրա ճիշտ լուծմամբ են պայմանավորված կազմակերպության բնույթը, նպատակների ու խնդիրների իրականացումը, կուսակցության մեջ ընդունելությունը և քաղաքական գիծը: Այդ իսկ դիրքերից է ՍՄԿԿ Կենտկոմը քննության առել կուսակցության մեջ ընդունելության և կուսակցական շարքերի ամրապնդման ասպարեզում Տաշքենդի մարզային կուսակցական կազմակերպության կատարած աշխատանքի մասին հարցը: Կենտկոմի արձանագրած շատ թերություններ ու բացթողումներ բնորոշ են նաև Երևանի քաղկոմին և շրջկոմներին, մայրաքաղաքի շատ կուսակցական կազմակերպությունների:

Քաղաքային կուսակցական կազմակերպությունն այսօր իր շարքերում ունի 80.300 կոմունիստ: Դա նշանակում է, որ մայրաքաղաքի յուրաքանչյուր 7-րդ աշխատավորը կուսակցության զինվոր է: Ընդ որում կոմունիստների 87,3 տոկոսը զբաղված է ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում: Նրանց կեսից ավելին անմիջականորեն աշխատում է նյութական արտադրության ոլորտում:

ՍՄԿԿ-ի մեջ ընդունվել ցանկացողների աննախընթաց աճի պայմաններում կուսակցության շարքերը համալրելիս քաղաքային կոմիտեն, շրջկոմները, կուսակցական կազմակերպություններն ըստ ամենայնի կարևորում են նրա սոցիալական կազմի բարելավման խնդիրը: Քաղաքային, շրջանային կոմիտեներն առանձնահատուկ ուշադրություն են նվիրում արդյունաբերության այն ճյուղերում կուսակցական ազդեցությունն ուժեղացնելու վրա, որոնք կոչված են առաջատար դեր խաղալու գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման գործում: Այդ իսկ պատճառով ՍՄԿԿ շարքերն ընդունվողների 38 տոկոսը այդ ձեռնարկությունների աշխատողներ են, 10 տոկոսով ավելացել է կոմունիստների թիվը էլեկտրատեխնիկական, հաստոցաշինական, 17 տոկոսով՝ ռադիոարդյունաբերության ձեռնարկություններում: Սակայն ինքնաքննադատաբար պետք է ասել, որ քաղաքային կոմիտեն չի նպատակամղել շրջկոմներին՝ ավելի խորամուխ լինելու կուսակցական շարքերի համալրման պրոցեսի մեջ, ոչ միշտ է այս կարևոր ասպարեզում գործնական օգնություն ցույց տալիս սկզբնական կուսկազմակերպություններին: Մեզ չի կարող չանհանգստացնել այն հանգամանքը, որ մի շարք կազմակերպություններում կուսբյուրոներին ու կուսկոմիտեներին չի հաջողվել արտադրության վճռական տեղամասերում ապահովել արդյունավետ կուսակցական ազդեցություն: Նշենք, օրինակ, որ քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկությունների 7.510 բրիգադներից միայն 12 տոկոսն ունեն կուսխմբեր, իսկ կուսկազմակերպիչներ՝ ընդամենը 26 տոկոսը:

Այս առումով քննադատության չի դիմանում Վ. Ի. Լենինի անվան մետաքսի կոմբինատի կուսկոմիտեի աշխատանքը: Կոմբինատում աշխատող երկու հազար բանվորներից կոմունիստ են ընդամենը 335-ը, այսինքն՝ 17,5 տոկոսը, մինչդեռ 300 ծառայողներից և ինժեներատեխնիկական աշխատողներից՝ 90-ը կամ 31 տոկոսը: Այս պայմաններում կուսակցության շարքերը հիմնական արտադրամասերի առաջատար բանվոր-ջուլհակուհիների, ինժեներատեխնիկական աշխատողների հաշվին համալրելու փոխարեն 1986—1987 թթ. կուսակցության մեջ որպես անդամության թեկնածու են ընդունվել գործվածքային արտադրամասում աշխատող 5 լաբորանտներից 3-ը, վարչական ապարատից՝ փականագործը, ոլորման արտադրամասից՝ տեղափոխող բանվորը, մեքենահաշվային կայանից՝ օպերատորը: Բանվորի անվան տակ կուսակցության շարքերն ընդունվելուց կարճ ժամանակ անց նրանցից երկուսը տեղափոխվել են կոմբինատի պլանբաժին՝ որպես տնտեսագետ, իսկ մեկը դարձել է պետընդունող: Այս ամենը, բնականաբար, իր բացասական ազդեցությունն է թողել կոմբինատի ոչ միայն տնտեսական գործունեության, այլև բարոյահոգեբանական մթնոլորտի վրա: Նման թերություններ ու բացթողումներ կան նաև Լուսիկ Լիսինյանի անվան տեքստիլ-գալանտերեայի ֆաբրիկայում, հարավային հեռախոսային կապի հանգույցում:

Հայտնի է, որ շինարարների ներդաշնակ աշխատանքով է մեծապես պայմանավորված քաղաքի ժողովրդական տնտեսության այլ ճյուղերի հաջողությունը, նրանց աշխատանքի ծավալը միայն վերջին երկու տարում մեծացել է մոտ 13 տոկոսով: Մինչդեռ հարկ է նշել, որ շինարարության բնագավառի շատ կուսկազմակերպությունների գործունեության մեջ բացակայում է հետևողականությունը, բավարար աշխատանք չի տարվում կոմունիստների պատասխանատվությունը բարձրացնելու, արտադրության բոլոր տեղամասերում կուսակցական ազդեցությունն ուժեղացնելու, կադրային բանվորներով կուսկազմակերպություններն ամրապնդելու համար: Վերջին երեք տարիներին կատարված աշխատանքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բանվոր կոմունիստների կուսակցական կորիզը շինարարական կազմակերպություններում հետզհետե նվազում է:

Բնավ էլ կադրային բանվորներով կուսակցության շարքերի համալրման կարևորության, աշխատանքային բոլոր տեղամասերում նրանց միջոցով կուսակցական ազդեցության ուժեղացման պահանջի մասին չի վկայում, օրինակ, «Երքիմշին» տրեստի կուսկոմիտեի (քարտուղար՝ Բ. Բաբայան) գործունեությունը: Այստեղ միայն 1987 թ. ՍՄԿԿ շարքերը որպես անդամության թեկնածու ընդունված 9 բանվորներից 7-ը եղել են բանվոր-ուսանողներ: Նման պայմաններում ամենևին զարմանալի չէ, որ անցյալ տարի նրանցից երկուսը՝ ապագա ինժեներ-շինարարը և իրավաբանը, արդեն լքել են կոլեկտիվը: Այս հարցում հաշտվողական դիրքորոշում է հանդես բերել ՀԿԿ Լենինյան շրջկոմը:

Մեզ լրջորեն մտահոգում են նաև տրանսպորտի ձեռնարկություններում կուտակված շատ պրոբլեմներ: Դրանց հաղթահարման նպատակով կուսակցական կազմակերպությունների դերի և հեղինակության բարձրացման, նրանց շարքերի համալրման և անհրաժեշտ ռեզերվի նախապատրաստման նպատակով քիչ գործ է արվում: Թեև ընդհանուր առմամբ այդ կազմակերպություններում որոշ չափով աճել է կոմունիստների թիվը, սակայն նպատակամետ, հետևողական աշխատանք այստեղ չի տարվում: 1986 թ., օրինակ, տրանսպորտի 40 կազմակերպություններից 30-ում կուսշարքերի աճ չի եղել:

Առևտրի և սպասարկման ոլորտի վիճակը բազմիցս լուրջ քննադատության է ենթարկվել Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի, քաղաքային կոմիտեի պլենումներում, շատ սկզբնական կուսկազմակերպությունների ժողովներում, սակայն գործնական, հետևողական միջոցներ չեն ձեռնարկվել այդ հիմնարկների աշխատանքի վերակառուցման համար: Վերջին երկու տարում աճել է առևտրի բնագավառում աշխատող կոմունիստների թիվը: Կարելի էր սպասել, որ դրա շնորհիվ ավելի կամրապնդվեր կուսակցական ազդեցությունն այս բնագավառում, կնվազեին բացասական երևույթները, մինչդեռ այդ նույն ժամանակաշրջանում սովետական առևտրի կանոնների խախտման համար վտարված կուսակցականների թիվն ավելացավ չորս անգամ:

Ստացվում է, որ մեր շարքերում դեռևս կան կուսակցական աշխատողներ, կազ-

---

ԹՈՓՈՒԶՅԱՆ ԱԻԴԱ ՕՆԻԿԻ— ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի երկրորդ քարտուղար:

մակերպությունների քարտուղարներ, որոնք կուսակցական ազդեցության ուժեղացման միջոց են համարում կոմունիստների թվի սոսկ քանակական ավելացումը, իսկ շրջանային կոմիտեները հաշտվում են նման մտայնության հետ:

Տնտեսական նոր համակարգը, որը մեր հասարակության վերակառուցման նոր փուլի գլխավոր բովանդակությունն է, բարդ ու պատասխանատու խնդիր է դնում հատկապես գիտական մտավորականության, ինժեներատեխնիկական աշխատողների առջև: Նրանց ակտիվ գործողություններով է պայմանավորված արտադրական կոլեկտիվների բարձրարդյունավետ աշխատանքը: Վերջին երկու տարում մայրաքաղաքի կուսկազմակերպություններում ՍՄԿԿ շարքերն են ընդունվել գիտության 129 աշխատողներ, ինժեներատեխնիկական անձնակազմի 592 ներկայացուցիչներ, այսինքն՝ կուսակցության շարքերն ընդունված յուրաքանչյուր 6-րդը:

Կուսակցության շարքերի համալրման և ամրապնդման գործում թերություններն ու վրիպումները չափազանց շատ են առողջապահության և ժողովրդական կրթության բնագավառներում: Բավական է նշել, որ առողջապահական հիմնարկների կոլեկտիվներում մոտ 9 տոկոսով պակասել է կոմունիստների թիվը, դպրոցների 226 կուսկազմակերպություններից 132-ը կամ մոտ 60 տոկոսը չունեն բյուրոներ: Չկշռադատված, հայեցողական նման վերաբերմունքը հանգեցրել է դպրոցների կուսակցական կազմակերպությունների ծերացմանը: Այս հարցում քննադատության են արժանի նաև դպրոցների կուսկազմակերպությունների քարտուղարները, որոնք, ինչպես հարկն է չխորանալով գործերի վիճակի մեջ, կարծես կրկնելով միմյանց, կուսակցության շարքերի համալրման աշխատանքում առկա լուրջ թերություններն ու բացթողումները բացատրում են դրա համար անհրաժեշտ ռեզերվի բացակայությամբ: Մինչդեռ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ այսօր քաղաքի հանրակրթական դպրոցներում աշխատող 1.500 ուսուցիչներ ՀամԼԿԵՄ անդամներ են: Այժմ, երբ ՍՄԿԿ Կենտկոմի փետրվարյան պլենումը է՛լ ավելի է կարևորել դպրոցական և բուհական կուսկազմակերպությունների դերը միջնակարգ ու բարձրագույն դպրոցի վերակառուցման գործում, առաջին պլան պետք է մղվի նրանց մարտունակության ուժեղացման, արժանավոր մանկավարժներով ու դասախոսներով նրանց համալրման խնդիրը:

Վերջերս քաղաքային կոմիտեի բյուրոն քննարկեց մանկական նախադպրոցական հիմնարկներում ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների բարելավման և նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդման միջոցառումների մասին հարցը: Բյուրոն արձանագրեց, որ վերակառուցման ասպարեզում նրանց ծավալած գործունեությունը չի համապատասխանում կուսակցության ներկա պահանջներին: Դա առաջին հերթին բացատրվում է այդ հիմնարկների կուսակցական կազմակերպությունների ցածր մարտունակությամբ, ադմինիստրացիայի գործունեության նկատմամբ անբավարար վերահսկողությամբ:

Արդյոք կարելի՞ է կուսակցական ազդեցության ուժեղացում ակնկալել, երբ ժողովրդական կրթության վարչության ենթակայության 215 մսուր-մանկապարտեզներում ՍՄԿԿ անդամ են աշխատողների միայն 2,8 տոկոսը, քաղաքի 307 մանկապարտեզներից 102-ում կամ յուրաքանչյուր երրորդում ընդհանրապես կոմունիստներ չկան: Տարօրինակ է, սակայն փաստ է նաև այն, որ 26 կոմիսարների անվան շրջանում շուրջ 25 տարի նախադպրոցական ցանցի ոչ մի աշխատող կուսակցության շարքերը չի ընդունվել և դա այն դեպքում, երբ շրջանի 44 մսուր-մանկապարտեզների 845 մանկավարժ-դաստիարակներից կոմունիստներ են միայն 10-ը: Հազիվ թե անհրաժեշտություն կա ապացուցելու, որ այս ամենը բացասաբար է ազդում ուսումնադաստիարակչական ողջ աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման վրա:

Տաշքենդի մարզային կուսկազմակերպության մասին ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումը կուսակցական կազմակերպությունների ուշադրությունը կրկին հրավիրեց կանանց կուսակցության մեջ ընդունելու հարցերի վրա: Ի՞նչ է արվել այդ կապակցությամբ: Քաղկոմի, շրջկոմների ձեռնարկած միջոցների շնորհիվ, հատկապես վերջին երեք տարում, կուսակցության շարքերն ակտիվորեն համալրվել են աշխատավոր կանանցով: Նրանց թիվը կուսակցության շարքերն ընդունվողների մեջ տարեցտարի ավելանում է, սակայն այն համամասնական չէ քաղաքի ժողովրդական տնտեսության մեջ ընդգրկված կանանց թվին, որտեղ գրեթե յուրաքանչյուր երկրորդ աշխատավորը կին է: Մենք պարտավոր ենք շարունակել սկսած գործը և կատարել ՍՄԿԿ XXVII համագումարի առաջադրած խնդիրը՝ կանանց կուսակցության մեջ առավել ակտիվորեն ներգրավելու և ղեկավար աշխատանքի առաջ քաշելու մասին:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարը կարևորեց կուսակցական կազմակերպությունների ինտերնացիոնալ կազմի պահպանման հարցերը: Կուսակցության կազմում տեղի ունեցող փոփոխություններն ավելի ու ավելի մեծ չափով են արտացոլում ՍՄԿԿ-ի վարած ինտերնացիոնալիզմի, ժողովուրդների բարեկամության քաղաքականությունը: Վերջին տարիներին դրական տեղաշարժեր կան այս գործում: Միայն 1985—1987 թթ. ազգային փոքրամասնությունների 230 ներկայացուցիչներ ընդունվել են ՍՄԿԿ շարքերը: Ներկայումս քաղաքային կուսկազմակերպությունը միավորում է 45 ազգությունների ներկայացուցիչների:

Կուսակցության նոր համալրման հիմնական աղբյուր է երիտասարդությունը: Այսօր ՍՄԿԿ մեջ յուրաքանչյուր չորս ընդունվողից գրեթե 3-ը կոմերիտական են: Դա նպաստել է քաղաքային կուսակցական կազմակերպության երիտասարդացմանը: 1982 թ. համեմատությամբ 2.350-ով ավելացել է մինչև 30 տարեկան կոմունիստների թիվը և հասել 15.445-ի: Բայց այս գործում էլ մենք մտորելու շատ բան ունենք: Մասնավորապես վերջին տարիներին նկատվում է այնպիսի միտում, երբ այս կամ այն կոմերիտականը, կոլեկտիվում աշխատելով ընդամենը 2—3 տարի, չհասցնելով ինչպես հարկն է իրեն դրսևորել, «հասցնում է» սակայն, ընդունվել կուսակցության շարքերը: Քիչ չեն պրոբլեմները կուսակցության մեջ ուսանողներին ընդունելու կապակցությամբ: Բուհերում շատ են արժանավորները, հազարավոր ուսանողներ ունեն արտադրական ստաժ կամ բանակային կոփվածք, մինչդեռ միշտ չէ, որ հաշվի է առնվում այս հանգամանքը, և ընդունելությունը հաճախ կատարվում է անմիջապես դպրոցից բուհ եկած ուսանողների հաշվին:

Աշխատավորական կոլեկտիվներում կուսակցական ազդեցության ուժեղացումը օրինաչափորեն ենթադրում է կուսկազմակերպությունների կառուցվածքի կատարելագործում: Մայրաքաղաքում սկզբնական կուսկազմակերպությունների թիվը հասել է 1.757-ի, շարունակվում է արտադրամասային կուսկազմակերպությունների, կուսակցական խմբերի աճի միտում: Սակայն քանակական այս աճի պայմաններում միշտ չէ, որ հոգ է տարվում կուսակցական կազմակերպությունների կառուցվածքը կատարելագործելու մասին: Կապի մինիստրության, № 3 հացի կոմբինատի, «Հայհիդրոգյուղտնտ» նախագծային ինստիտուտի սկզբնական կուսկազմակերպություններում, որտեղ հաշվառման մեջ են 50-ից ավելի կոմունիստներ, արտադրամասային կուսկազմակերպություններ չեն ստեղծված: Օրինակները կարելի է շարունակել: Իհարկե, շրջանային կոմիտեներում շատ լավ գիտեն, որ արտադրամասային կուսկազմակերպությունների կամ խմբերի ստեղծումը նպաստում է կոմունիստների ակտիվության բարձրացմանը, բայց և այնպես երբեմն աններելի անհոգություն են դրսևորում սկզբնական կուսկազմակերպությունների կառուցվածքը կատարելագործելու հարցում:

Չի կարող չանհանգստացնել նաև սակավանդամ կուսկազմակերպություններում տիրող վիճակը: Թեև նրանց թիվը 1986 թ. համեմատությամբ աճել է 735-ով, սակայն անցյալ տարվա տվյալներով այդ կազմակերպությունների 80 տոկոսը կուսակցության շարքերի նոր համալրում չի ունեցել: Նույն տարվա ընթացքում ոչ մի մարդ կուսակցության շարքերը չի ընդունվել Մյասնիկյանի շրջանի առևտրի, Սպանդարյանի շրջանի կապի, առողջապահության, հանրակրթական դպրոցների սակավանդամ կազմակերպություններում: Եվ որպես նման վերաբերմունքի օրգանական շարունակություն՝ անցած ժամանակահատվածում վերացվել են երիտասարդական կամերային թատրոնի, ջրային տնտեսության և մելիորացիայի մինիստրության տնտհաշվարկային նախագծային խմբի, Շահումյանի շրջանային շինբանկի, թեթև արդյունաբերության մինիստրության մշտական գործող դասընթացների սկզբնական կուսկազմակերպությունները: Եվ եթե մենք չվերակառուցենք սակավանդամ կազմակերպությունների հետ տարվող մեր աշխատանքը, ապա այս նույն ճակատագրին կարող են արժանանալ նաև քաղաքի 115 կազմակերպություններ, որտեղ հաշվառման մեջ են 3—5-ական կոմունիստներ:

Կուսակցության շարքերի մաքրության մասին հոգալը, ինչպես նշվեց ՍՄԿԿ XXVII համագումարում, յուրաքանչյուր կուսակցական կազմակերպության, ՍՄԿԿ յուրաքանչյուր անդամի առաջնահերթ պարտքն է, կարևորագույն պարտականությունը: «Մեր խնդիրն է,— ասաց Մ. Ս. Գորբաչովը Կենտկոմի Քաղաքական զեկուցման մեջ,— անդուլ հոգ տանել կուսակցության շարքերի անաղարտության մասին, կուսակցությունը հուսալիորեն պատնեշել պատահական մարդկանցից, նրանցից, ովքեր նրա մեջ են ընդունվում կարիերիստական կամ շահադիտական այլ մղումներով» (ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը, էջ 115):

Այժմ, կուսակցության շարքերի անաղարտության համար մղվող պայքարի պայ-
մաններում, անթույլատրելի են հովանավորչությունը, հատուկ պլանավորված «ա-
ռաջքաշման» հեռանկարի համար ընդունելության դեպքերը, անձնական շահերից
հետամուտ ՍՄԿԿ շարքերը խցկվելը: Այս պահանջի պրակտիկ իրականացման գոր-
ծում մեզանում քիչ չեն թերությունները: Մի՞թե կարիերիստական նպատակների մա-
սին չի վկայում այն փաստը, որ «Ավտովազտեխսպասարկում» հանրապետական
կենտրոնի կոմպլեկտավորման արտադրամասի ընդունող Գ. Նահապետյանը, «ղու-
ծելով» ՍՄԿԿ շարքերն իր ընդունելության հարցը, շուտով զբաղեցրել է «Հայռսկեր-
չարի» «Ուռենի» խանութի վարիչի պաշտոնը: Կամ այն, որ ինժեներ Լ. Գորոյանը,
ՍՄԿԿ շարքերը որպես անդամ ընդունվելուց մի քանի ամիս անց, նույնպես ստանձ-
նել է խանութի վարիչի պաշտոնը:

ՍՄԿԿ շարքերի համալրման գործում անհանդուրժելի է հովանավորչությունը:
Բժշկական ինստիտուտում (կուսկոմիտեի քարտուղար՝ Ա. Հարությունյան) վերջին
երկու տարիների ընթացքում կուսակցության շարքերն ընդունված ուսանողների 30
տոկոսը եղել են ինստիտուտի աշխատակիցների կամ բժիշկների զավակներ, մինչդեռ
նրանք ոչ մի առավելություն չեն ունեցել իրենց դասընկերների նկատմամբ: Քաղաքի
մի շարք կուսկազմակերպություններում ընդունելության գործի նկատմամբ հանդես
է բերվում պարզունակ մոտեցում, անբավարար են ուսումնասիրվում ՍՄԿԿ շարքերը
ընդունվողների գործարար, քաղաքական ու բարոյական հատկանիշները: Դրա հե-
տևանքով դեռևս չեն վերացել գաղափարապես և բարոյապես անկայուն մարդկանց
կուսշարքերն ընդունելու դեպքերը: Վերջին երեք տարում 716 կոմունիստներ,— իսկ
դա կազմում է այդ նույն ժամանակահատվածում կուսակցության շարքերն ընդուն-
վածների 11 տոկոսը,— վտարվել կամ դուրս են մնացել կուսակցության շարքերից:
Նրանցից 244-ը կամ 33 տոկոսը վտարվել են պետական ունեցվածքը հափշտակելու,
վատնում-յուրացումների և կաշառակերության համար: Դրանց թիվը շատ է Լենին-
յան, Սպանդարյանի, Շահումյանի շրջաններում:

Մեր աշխատանքի խոտանի մասին է խոսում հատկապես այն, որ 1985—87 թթ.
կուսակցության շարքերից և անդամության թեկնածուների կազմից վտարվել կամ
դուրս են մնացել 46 երիտասարդ կոմունիստներ և նույնքան թեկնածուներ: Այսպես,
կուսակցության շարքերից հեռացվել են Երևանի սարքերի գործարանի տեղամասի
նախկին պետ Կարապետ Միրզոյանը, որը գրպանել է 14 հազար ռուբլի, ծխախոտի
ֆաբրիկայի № 4 արտադրամասի պետ Աշոտ Կյուրեղյանը, որը յուրացրել է 7,5
հազար ռուբլի գումար, «Հայկենցաղքիմ» արտադրամիավորման ֆիրմային խանութի
վաճառող Ռուբեն Հարությունյանը, որը զբաղվել է թմրադեղերի առևտրով: Ավագ
ինժեներ, ընդամենը մի քանի ամիս առաջ ՍՄԿԿ շարքերը որպես անդամության թեկ-
նածու ընդունված Հրաչյա Բաղդասարյանը խուլիգանական արարք է կատարել
հասարակական վայրում: Երկաթուղային հանգույցի կուսկոմիտեն 1987 թ. փետրվա-
րին ՍՄԿԿ շարքերից հեռացրել է միանգամից երկու մարդու՝ ՍՄԿԿ անդամության
թեկնածու Ռուբիկ Գևորգյանին և երիտասարդ կոմունիստ Այվարդ Հարությունյանին:

Ցավոք, ազգանունների այս շարքը կարելի է շարունակել: Սակայն դա չէ միայն
անհանգստացնողը: Խնդիրն այն է, որ այդ մարդիկ մի քանի տարի է, ինչ աշխա-
տում էին իրենց կոլեկտիվներում, մշտապես շփվել են գործընկերների հետ: Նրանցից
մի քանիսի համար այդ չարաշահումներն ու յուրացումները ամենևին էլ առաջին
դեպքը չեն եղել, սակայն կուսշարքերի անաղարտության նկատմամբ կոմունիստնե-
րից ոմանց անտարբերությունն ու անպատասխանատվությունը հանգեցրել են նման
վախճանի: Իսկ շրջանային կոմիտեները չեն կարողացել խորանալ հարցի էության
մեջ և կանխել նմանների մուտքը կուսակցության մեջ:

Մենք փորձեցինք պարզել և, իհարկե, ապարդյուն, թե ինչպիսի կուսակցական
պատասխանատվության են ենթարկվել նրանց երաշխավորողները: Սկզբնական կուս-
կազմակերպություններում այդ առնչությամբ ոչ մի հետք չկար: Այս հարցում էլ մեր
շրջանային կոմիտեները համակերպվել են սկզբնական կազմակերպությունների ան-
հետևողականության և անսկզբունքայնության հետ: Թերևս նույն պատճառով է, որ
երիտասարդ կոմունիստների, թեկնածուների զանցանքները, իսկ առանձին դեպքե-
րում անգամ հանցավոր արարքները, խիստ գնահատական չեն ստանում սկզբնա-
կան կուսկազմակերպություններում:

Արդյունաբերական շինարարության մինիստրության շինմոնտաժման վարչության
կուսկազմակերպությունում տիրող լիբերալիզմի, տնավարության մասին է վկայում

այն փաստը, որ աշխղեկ, երիտասարդ կոմունիստ, նույնիսկ կուսկազմակերպության
քարտուղար Ջավեն Հակոբյանը, պաշտոնեական դիրքը չարաշահելու, հավելագրում-
ներ կատարելու համար ստացել է խիստ նկատողություն՝ գրանցելով հաշվառման
քարտում: Սպանդարյանի շրջանի հասարակական սննդի № 2 միավորման արտա-
դրամասի պետի պաշտոնակատար Հրաչյա Ավագյանը հանցավոր անփութության,
1600 ռուբլու նյութական արժեքների պակասորդ տալու և այդ կապակցությամբ դա-
տապարտվելու համար ստացել է... խիստ նկատողություն՝ գրանցելով հաշվառման
քարտում: Իհարկե, կուսակցության Մյասնիկյանի, Սպանդարյանի շրջանային կոմի-
տեների բյուրոները չեն հաստատել նման անսկզբունք որոշումները և այդ կոմու-
նիստներին հեռացրել են կուսակցության շարքերից, սակայն խոսքը կուսկազմակեր-
պության մարտունակության, այդ որոշումների կողմ քվեարկած յուրաքանչյուր կո-
մունիստի վարքագծի մասին է:

Կուսակցության նոր համալրման գործում առկա թերությունների, բացթողում-
ների և վրիպումների ճանապարհին դեռևս հուսալի արգելք չեն դարձել նաև քաղ-
կոմին և շրջկոմներին առընթեր կուսակցական հանձնաժողովները: Նրանց անդամ-
ներն աշխատում են հին ոճով, միօրինակ, հազվադեպ են լինում տեղերում, վերա-
կառուցումն ասես նրանց կողքով է անցնում: Եթե 26 կոմիսարների անվան կուս-
շրջկոմին առընթեր հանձնաժողովի անդամները պարբերաբար լինեին սկզբնական
կազմակերպություններում, տեղերում ուսումնասիրեին կուսշարքերի ընդունելության
դրվածքը, լսեին կոլեկտիվների անդամների կարծիքները ՍՄԿԿ շարքերն ընդունվե-
լու համար դիմած ընկերների մասին, արդյոք հնարավո՞ր կլիներ Աշոտ Պետրոսյանի
մուտքը կուսակցության մեջ: Նա աշխատում էր սովորողների հասարակական սննդի
№ 60 կոմբինատում որպես խանութի վարիչ, սակայն նրան կուսակցության մեջ էր
ընդունել «Հայկապշին» տրեստի կուսակցական կազմակերպությունը: Պարզվում է՝
նա այդ տրեստում ընդամենը ձևակերպված էր, իսկ նրա փոխարեն այնտեղ աշխա-
տում էին հայրն ու եղբայրը: Հետաքրքրականն այն է, որ Ա. Պետրոսյանին երկու
անգամ՝ և՛ ՍՄԿԿ անդամության թեկնածու, և՛ ՍՄԿԿ անդամ ընդունվելիս, երաշխավո-
րել էին տրեստի կոմունիստները, իսկ կուսհանձնաժողովը երկու անգամ էլ չէր կարո-
ղացել նկատել և կանխել կեղծարարությունը: Ճիշտ է, 26 կոմիսարների անվան
շրջանային կոմիտեն կուսկազմակերպության քարտուղարին չի երաշխավորել հե-
տագա աշխատանքի համար, սակայն երաշխավորողներին հայտարարվել է ընդա-
մենը նկատողություն, իսկ կուսհանձնաժողովի անդամներից ոչ մեկը պատասխանա-
տվության չի ենթարկվել:

Աշխատանքում տեղ գտած նման թերությունները պետք է ստիպեն փոխել վե-
րաբերմունքը կուսհանձնաժողովների գործունեության նկատմամբ, ավելի շատ
պրակտիկ օգնություն ցույց տալ նրանց, հանձնաժողովները համալրել երիտասարդ,
պատրաստված, բազմակողմանի զարգացած մարդկանցով, սկզբնական կուսկազ-
մակերպություններին տեղում օգնություն ցույց տալու նպատակով հանձնաժողովի
յուրաքանչյուր անդամի կցել որոշակի թվով կազմակերպության:

Կուսակցության շարքերի նպատակային ընտրությունը քննարկվող պրոբլեմի մի
կողմն է: Մյուսն այն է, որ առաջին իսկ օրվանից ապահովվի կուսակցության անդա-
մության յուրաքանչյուր թեկնածուի ակտիվ ներգրավումը ներկուսակցական կյանքի,
աշխատանքի մեջ: Այսօր պետք է նշել, որ կուսակցության քաղաքային, շրջանային
կոմիտեները, սկզբնական կազմակերպությունները դեռևս չեն հասել այն բանին, որ
յուրաքանչյուր երիտասարդ կոմունիստ թեկնածուական ստաժն անցնելիս մշտապես
զգա նրա ազդեցությունը, գիտակցի իր
գտնվի կազմակերպության տեսադաշտում,
անձնական պատասխանատվությունը: Սովետական շրջանի մի շարք գործարան-
ների, պոլիտեխնիկական ինստիտուտի ճարտարապետաշինարարական ֆակուլտե-
տի կուսկազմակերպություններում չի արմատավորվել թեկնածուների, երիտասարդ
կոմունիստների հաշվետվությունների քննարկման պրակտիկան, նրանցից շատերը
չունեն մշտական հանձնարարություն, հասարակական աշխատանքում ներգրավվում
են միայն դեպքից-դեպք: Այդ են վկայում նաև քաղաքի ընտրովի ակտիվի շուրջ
400 ներկայացուցիչների շրջանում կատարված հարցաթերթիկային ուսումնասիրու-
թյունների արդյունքները:

Վերակառուցման պայմաններում աշխատանքի այդ ձևերն ստանում են նոր ի-
մաստ: Մայրաքաղաքում ՍՄԿԿ անդամության յուրաքանչյուր թեկնածու անդամ անց-
նելու ժամանակ պետք է հաշվետվություն տա վերակառուցմանը իր անձնական մաս-
նակցության մասին: Այս բոլորի նպատակը ՍՄԿԿ յուրաքանչյուր երիտասարդ ան-

դամի պատասխանատվության բարձրացումն է, նրա գործնական և քաղաքական
հատկանիշների ստուգումը:
Դեռևս շատ է ձևականությունն ու շաբլոնը երիտասարդ կոմունիստների դպրոց-
ների աշխատանքում: Որոշ ունկնդիրներ չունեն քաղաքական գրականության վրա
աշխատելու, ագիտացիոն-մասսայական գործունեություն ծավալելու հմտություն: Ոչ
բոլոր կուսկազմակերպություններն են անհրաժեշտ հսկողություն ապահովում նրանց
ուսման նկատմամբ: Պատահական չէ, որ քաղկոմում գրույցների ժամանակ երիտա-
սարդ կոմունիստները, թեկնածուները արդարացիորեն դժգոհում էին դպրոցների
պարապմունքների միապաղաղությունից, երկխոսության, բանավեճի բացակայու-
թյունից: Մեր անհետևողականությամբ է բացատրվում նաև այն, որ 1984—1987 թթ.
ՀԿԿ Կենտկոմի մարքսիզմ-լենինիզմի համալսարանից հեռացվել են 167 երիտասարդ
կոմունիստներ և թեկնածուներ: Այդ թվում՝ Լենինյան շրջանից 32-ը, Օրջոնիկիձեի
շրջանից՝ 23-ը, Սպանդարյան շրջանից՝ 27-ը և այլն:
ՍՄԿԿ շարքերն ընդունվողի համար հիշարժան է դրան նվիրված կուսակցական
ժողովը: Սակայն շատ հաճախ այդպիսի ժողովներն անցնում են գորշ ու ձանձրալի
մթնոլորտում: Զրույցների ժամանակ երիտասարդ կոմունիստներն ուղղակի ասում
էին, որ դրանք իրենց հիշողության մեջ խորը հետք չեն թողնում: Հարցման ենթարկ-
վածների 36,5 տոկոսը գտնում է, որ իրենց կազմակերպությունում ՍՄԿԿ շարքերի
ընդունելության ժամանակ հրապարակայնությունն ընդհանրապես չի ապահովվել:
Քաղկոմում, կուսկազմակերպություններում բանվոր կոմունիստների, թեկնածու-
ների հետ կայացած զրույցները ցույց են տալիս, որ հաճախ սկզբնական կազմա-
կերպության ժողովներում, կուսհանձնաժողովների, բյուրոների նիստերում տրվում են
միևնույն հարցերը. պատմիր կենսագրությունդ, ո՞վ կարող է լինել կուսակցության
անդամ, ի՞նչ է դեմոկրատական ցենտրալիզմը, որո՞նք են կոմունիստի պարտակա-
նությունները և իրավունքները:
Շատ են ձևականությունն ու մակերեսայնությունը կուսակցության մեջ ընդուն-
վողներին երաշխավորություններ տալու գործում: Մեծ մասամբ դրանք շաբլոն են,
բովանդակում են ընդհանուր, ծեծված ֆրազներ, չեն բացահայտում ընդունվողի թույլ
կողմերը: Կարդալով տրված երաշխավորությունները՝ հաճախ անհնար է տարբերա-
կել բժշկին վաճառողից, բանվորին՝ ծառայողից: Առանձին կազմակերպություննե-
րում կան նույնիսկ, կարելի է ասել «հաստիքային» երաշխավորողներ: «Ավտովազ-
տեխսպասարկում» հանրապետական կենտրոնում այդ դերը կատարում է կադրերի
բաժնի վարիչը, որը երաշխավորել է յուրաքանչյուր երրորդ ընդունվողին:
Ժամանակն է, որ երաշխավորություններ տալու նկատմամբ ձևական վերաբեր-
մունքը գնահատվի որպես անտարբերություն կուսակցության շարքերի համալրման
նկատմամբ, որ կուսկազմակերպությունները թեկնածուների անձնական գործերը քըն-
նարկելիս պարտադիր կարգով անդրադառնան նաև երաշխավորություն տվող կոմու-
նիստների պատասխանատվության հարցին: Մինչդեռ վերջերս կատարված վերլու-
ծությունը ցույց տվեց, որ առանձին շրջկոմներ, կուսկազմակերպություններ դեռևս
գործնական հետևություններ չեն արել կուսակցության կանոնադրական այդ պա-
հանջից: Արդեն նշվեց, որ 1987 թ. ընթացքում կուսակցության շարքերից վտարվել
կամ դուրս են մնացել 46 երիտասարդ կոմունիստ կամ թեկնածու, սակայն կազմա-
կերպություններում, շրջկոմների բյուրոներում քննարկվել են երաշխավորություն
տված կոմունիստներից միայն 15-ի անհատական հարցերը:
Կուսակցության շարքերի ընդունելության գործին, ընդունվողներին բազմակող-
մանիորեն ուսումնասիրելու, նրանց հետ տարվող անհատական աշխատանքին ոչ
մի բանով նպաստել չի կարող նաև այն պրակտիկան, երբ շրջանային կոմիտեները
գրոհայնություն են հանդես բերում, ընդունելության 50 տոկոսը կազմակերպում ե-
ռամսյակների վերջին ամսում, որի հետևանքով այդ ամիսներին կուսհանձնաժողով-
ների նիստերում և շրջկոմների բյուրոներում քննարկվում են միանգամից 85 և ավելի
ընդունվողների հարցեր: Նման պայմաններում դժվար է խոսել անհատական մոտեց-
ման մասին:
Կուսակցության շարքերի ընդունելության կազմակերպման պրակտիկայում չեն
վերացել քաշքշուկը, բյուրոկրատական մոտեցման դրսևորումները: Հաճախ դրանց
հեղինակները հենց իրենք՝ շրջկոմների պատասխանատու աշխատողներն են, քննար-
տուղարները: Մի շարք դեպքերում ամիսներ է տևում կազմակերպության ժողովից
մինչև շրջկոմի բյուրոյի հաստատումը ընկած ժամանակամիջոցը, դեռևս մեծ թիվ
են կազմում ժամկետանց թեկնածուները: Անհիմն պատճառներով, օրինակ, ավելի

քան երեք ամիս ձգձգվել են «Անի» գիտաարտադրական միավորման ինժեներ Մ.
Ավագյանի, արտասահմանից վերադարձած հայերի ընդունման և տեղավորման կո-
միտեի ավագ տեսուչ Ա. Հակոբյանի և № 7 սննդառի հսկիչ-գանձապահ Ա. Օհան-
յանի կուսակցության շարքերի ընդունելության հարցերը:

Այս երևույթներին իմիջիայլոց են նայում շրջկոմները, կուսհանձնաժողովները, սկզբնական կազմակերպությունները: Շատ դեպքերում դրանք դիտվում են որպես երկրորդական, տեխնիկական հարցեր, մինչդեռ կուսակցության մեջ ընդունվելուն նախորդած և հաջորդած յուրաքանչյուր փուլ, դիմումը գրելուց ու քննարկելուց մինչև կուսակցական տոմսի ստանալը, ունի իր նպատակը և այդ ճանապարհին ձևականության, անտարբերության յուրաքանչյուր դրսևորում կարող է վնաս բերել այդ հույժ կարևոր գործին:

Տաշքենդի մարզային կուսակցական կազմակերպության մասին ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշման հանձնարարականների կատարման նպատակով մենք պետք է նախ և առաջ հրաժարվենք հապճեպությունից, կուսկազմակերպությունների թվակազմի չարդարացված մեծացումից: Հարկավոր է դադարեցնել ՍՄԿԿ շարքերի համալրման գործի մեխանիկական կարգավորման նպատակով սկզբնական կազմակերպություններին «տեղեր» հատկացնելու դատապարտելի պրակտիկան: Քաղաքային կոմիտեն, նրա կուսակցական-կազմակերպական աշխատանքի բաժինը, շրջանային կոմիտեները պետք է ապահովեն Կենտրոնական կոմիտեի այդ հիմնադրույթների անշեղ կիրառումը, հաշիվ պահանջեն դրանցից նահանջելու համար:

Սակայն այսպիսի հարցադրումը բնավ էլ չի նշանակում, թե կուսակցության մեջ ընդունելության աշխատանքը ինքնահոսի է թողնվելու: Ընդհակառակը, ինչպես քաղկոմի, շրջկոմների, այնպես էլ սկզբնական կազմակերպությունների խնդիրները բարդանում են: Դրանք կպահանջեն կուսակցական համալրման ձևավորման նկատմամբ հստակ ու համագործակցված մոտեցման մշակում, խոր վերլուծական աշխատանք, մշտական վերահսկողություն:

Հիմնական ուշադրությունը պետք է բևեռվի ոչ թե կուսակցական կազմակեր-
պությունների թվակազմի արհեստական մեծացման վրա, այլ, ինչպես նշվում է ՍՄԿԿ
Կենտկոմի որոշման մեջ, նրանց քաղաքական-կազմակերպական ամրապնդման, կո-
մունիստների տեղաբաշխման բարելավման, կազմի և կառուցվածքի որակական կա-
տարելագործման, վերակառուցման ընթացքի վրա կուսակցական ազդեցության ու-
ժեղացման վրա:

Երևանի քաղաքային կազմակերպությունը մեծ ուժ է և ի զորու է լուծել բարդ
ու պատասխանատու խնդիրներ: Եվ կուսակցության մեջ ընդունելության պրակտիկայի
կատարելագործումը, կուսկազմակերպությունների հետագա ամրապնդումը, տնտե-
սական և հասարակական կյանքի բոլոր կողմերի նորացման մեջ նրանց դերի բարձ-
րացումը կարևոր փուլ կդառնան ՍՄԿԿ XXVII համագումարի պատմական որոշում-
ների կատարման ճանապարհին: ՍՄԿԿ շարքերի աճի բարելավման, ընդունելության
գործի կատարելագործման ասպարեզում ձեռք բերած հաջողություններով կդիմա-
վորեն քաղաքի կուսկազմակերպությունները ՍՄԿԿ համամիութենական XIX կոն-
ֆերանսը:

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԸՆԹԱՑԻ ԿՈՒՐՍՈՎ

Ա. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԱԳՐՈԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ վերամշակող ճյուղերի զարգա-
ցումը հետ է մնում էկոնոմիկայի կարիքներից և բնակչության հարաճուն
պահանջմունքներից: Սննդի արդյունաբերության արագ զարգացումն ապահովելու
կոչված մինիստրությունները, գերատեսչությունները և տնտեսական մարմինները
ժամանակին չեն ձեռնարկել հասունացած պրոբլեմների լուծման գործուն միջոցներ:
Վերամշակող արդյունաբերության զարգացման մեջ արմատական բեկում ապա-
հովելու, ժողովրդի պարենային ապահովությունը բարելավելու նպատակով «1988—
1995 թվականներին ագրոարդյունաբերական համալիրի վերամշակող ճյուղերի զար-
գացումն արագացնելու միջոցառումների մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիս-
տրների խորհրդի 1987 թ. նոյեմբերի 22-ի որոշմամբ մշակվել են կուսակցության
XXVII համագումարի և ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունիսյան պլենումի նախանշած
կուրսի իրականացման միջոցառումներ, ընդսմին առանձնակի ուշադրություն է դարձ-
վել սննդի տեխնոլոգիաների նոր սերնդի լայն կիրառությանը, հումքի ավելի խոր ու
համապիր վերամշակմանը և դրա հաշվին կորուստների շեշտակի կրճատմանը: Զգա-
լիորեն ավելացվելու է առաջադրված բաղադրությամբ ու հատկություններով, կեն-
սաբանորեն արժեքավոր և բարձրորակ մթերքների արտադրությունը: Ռեսուրսախնա-
յողական առաջադիմական տեխնոլոգիաների և առաջավոր տեխնիկայի օգտագործ-
ման, արտադրության բոլոր փուլերի ավտոմատացման հիման վրա սեղմ ժամկետ-
ներում ապահովվելու է վերամշակող ճյուղերի ձեռնարկությունների ու արտադրա-
մասերի տեխնիկական վերազինումը, վերակառուցումն ու ընդլայնումը և նորերի
կառուցումը:

Վերակառուցման և արագացման հենց այս առաջնահերթ խնդիրների լուծմանն
են նպատակաուղղված հանրապետության սննդի ինդուստրիայի ձեռնարկությունների
կոլեկտիվների ջանքերը:

Անցած երկու տարիները ագրոարդյունաբերական համալիրի աշխատավորների
համար պարենային ծրագրի կատարման բնագավառում գյուղատնտեսական և վերա-
մշակող արդյունաբերության ձեռնարկությունների կոլեկտիվների համատեղ աշխա-
տանքի տարիներ էին: Այդ ընթացքում որոշ չափով բարձրացել է աշխատանքի
արտադրողականությունը, աշխուժացել տնտհաշվարկի և կոլեկտիվ կապալի ներ-
դրումը, որի շնորհիվ ավելացել են արտադրության ծավալները, բարելավվել է ար-
տադրանքի որակը, բարձրացել աշխատավորական կոլեկտիվների ստեղծագործական
ակտիվությունը: Արտադրանքի ծավալի երկու տարվա պլանը կատարվել է 104,4
տոկոսով, պլանից ավելի իրացվել է 60,8 մլն ռուբլու արտադրանք: Զգալիորեն
թարմացվել է արտադրանքի տեսականին: Անցյալ տարի թողարկվեց 40 անունից
ավելի նոր հրուշակեղեն՝ 5028 տոննա ընդհանուր ծավալով: Յուրացվել են ավելի
քան 10 անուն ոչ ալկոհոլային նոր արտադրատեսակներ, որոնց արտադրության
ծավալը 1986 թ. կազմեց 615, 1987-ին՝ 650 հազար դեկալիտր:

Արտադրանքի որակի բարելավման մասին է վկայում այն փաստը, որ Հայկա-
կան ՍՍՀ առևտրի մինիստրության ապրանքների որակի և առևտրի պետտեսչու-

ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ ԱՐՏԵՄ ՍԵՐԳՈՅԻ— Հայկական ՍՍՀ պետագրոարդի նախագահի տեղակալ, գյու-
ղատնտեսական գիտությունների դոկտոր:

թյան տվյալներով, հրուշակեղենի ու մակարոնեղենի, գարեջրի, հանքային ջրերի և
ոչ ալկոհոլային խմիչքների գծով խոտանը անցյալ տարի, նախորդի համեմատու-
թյամբ, կրճատվել է: Պատրաստի արտադրանքի խոտանումը հիմնականում կապված
է եղել արտաքին ձևավորման թերությունների հետ: Սպառողների առանձնակի դժ-
գոհությունն է առաջացնում շաքարավազի, ծխախոտի, ոչ ալկոհոլային խմիչքների և
հանքային ջրերի որոշ տեսակների որակը: Ոչ ստանդարտ արտադրանքի թողարկ-
ման հիմնական պատճառները արտադրության տեխնոլոգիական ռեժիմների խախ-
տումն է, հումքի և պատրաստի արտադրանքի որակի նկատմամբ ներգործարանա-
յին թույլ վերահսկողությունը, ձեռնարկությունների ծառայությունների ու ստորաբա-
ժանումների ղեկավարների ցածր պատասխանատվությունը: Ձեռնարկված միջոցների
շնորհիվ այժմ աշխատանք է տարվում, և արդեն տեղաշարժեր կան պատրաստի
արտադրանքի որակի, արտաքին ձևավորման բարելավման, թողարկվող արտադրան-
քի տարափաթեթավորման նորացման գործում:

Արտադրանքի որակի հետագա բարելավումն ապահովելու նպատակով ՍՄԿԿ
Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի 1986 թ. մայիսի 12-ի որոշման պահանջ-
ների ոգով կազմվել է կազմակերպական-տեխնիկական միջոցառումների համալիր
պլան, որը հաջողությամբ կենսագործվում է:

Ընթացիկ հնգամյակում վերակառուցվում են Սպիտակի շաքարի և Ավանի աղի
կոմբինատները, տեխնիկապես վերազինվում է Երևանի հրուշակեղենի-մակարոնի
կոմբինատը, ընդլայնվում ու վերակառուցվում է Երևանի արևելյան արտադրանքի
կոմբինատը, ներդրվում են ոչ ալկոհոլային խմիչքների և հանքային ջրերի լցման
բարձր արտադրողական, կոմպլեքսայնորեն մեքենայացված գծեր, ավտոմատացվում
են և մեքենայացվում հիմնական ու օժանդակ արտադրական պրոցեսները, նորերով
փոխարինվում բարոյապես ու ֆիզիկապես մաշված սարքավորումները:

1986 թվականին բարձրորակ արտադրանքի տեսակարար կշիռը կազմեց ապ-
րանքային արտադրանքի ընդհանուր ծավալի 18,8 տոկոսը՝ պլանով նախատեսված
18,1-ի դիմաց, իսկ 1987 թվին՝ 19 տոկոսը (պլանավորված էր 18,2 տոկոս):

Սննդի արդյունաբերության ձեռնարկություններում շարունակվում են արտա-
դրությունը հայրենական և արտասահմանյան նոր սարքավորումներով հագեցնելու
աշխատանքները: Հեղուկ սննդամթերքների լցման ձեռնարկություններում տեղակայ-
վել են բարձր արտադրողական սարքավորումներ, շշերը պոլիմերային տարայի մեջ
դարսելու մեքենայացված հարմարանքներ, Երևանի ձեթ-օճառի կոմբինատում՝ մար-
գարինի արտադրության և փայլաթիթեղի մեջ փաթեթավորման գիծ: Հրուշակագործ-
ները ստացել են «Ասորտի» շոկոլադային կոնֆետի արտադրության գիծ: Ծխախոտի
ճյուղը հագեցվել է վերամշակման ու գլանակների արտադրության արդիական մե-
քենաներով:

1986 թ. սննդի արդյունաբերության ձեռնարկություններում ստացվել ու տեղա-
կայվել է 13, անցյալ տարի՝ 11 մլն ռուբլու սարքավորում, այդ թվում 6,5 միլիոն
ռուբլու սարքավորումներ ներմուծվել են արտասահմանից: Արտադրության տեխնի-
կական վերազինման նպատակով ամբողջ տասներկուերորդ հնգամյակի ընթացքում
կտեղակայվի 54,4 մլն ռուբլու սարքավորում:

Ճյուղի ձեռնարկությունների տեխնիկական նորացման համալիր միջոցների իրա-
կանացման շնորհիվ արտադրանքի ինքնարժեքի իջեցումից ստացվող խնայողությու-
նը մինչև 1990 թ. վերջը կկազմի շուրջ 7 մլն ռուբլի: Հնգամյակի ընթացքում ձեռքի
ծանր աշխատանքով զբաղված բանվորների թիվը կկրճատվի 1000-ով, ընդ որում
նախատեսված է մեքենայացման մակարդակը մինչև 1990 թ. վերջը հասցնել 61,4
տոկոսի:

Հանրապետությունում հետևողականորեն անց է կացվում գինեգործական արդյու-
նաբերության վերապրոֆիլավորման, ոչ ալկոհոլային արտադրանքի ծավալների
մեծացման ու տեսականու ընդլայնման կուրս՝ մասնավորապես խաղողահյութի և ոչ
ավանդական բուսական հումքի բազայի վրա: Հրուշակեղենի արտադրությունում
ընդլայնվում է խաղողահյութի արդյունաբերության ոչ ալկոհոլային ճյուղում՝ խաղո-
ղի վերամշակման մթերքների օգտագործումը: Հրուշակեղենին, ոչ ալկոհոլային
խմիչքներին առանձնահատուկ բուրմունք է հաղորդում ռեհանի և անանուխի յուղը,
որն արտադրվում է Հայկական ՍՍՀ պետագրոարդի գամ-ում:

Հանրապետության խաղողագործական-գինեգործական արդյունաբերությունը
նզրափակեց իր վերակառուցման երկրորդ տարին: Ճյուղի գլխավոր խնդիրն է ավե-

լացնել թարմ խաղողի արտադրության և իրացման ծավալները՝ դրա նկատմամբ բնակչության պահանջարկն ավելի լիովին բավարարելու նպատակով: Տվյալ պրոբլեմի լուծմանն են ի սպաս դրված հայրենական գիտության այսօրվա բոլոր նվաճումները՝ սկսած ժամանակակից նոր սառնապահեստների կառուցումից, գործողների վերահագեցումից ու ընդլայնումից մինչև խաղողի վաղահաս և ուշահաս սորտերի նպատակադիր սելեկցիան ու տարածումը: Գլխավոր պրոբլեմի լուծման հետ մեկտեղ, մշակվել և իրականացվում է խաղողի համապիտանի ու մասնագիտացված սորտերի անվանացանկի ընդլայնման ծրագիր՝ ոչ ալկոհոլային արտադրանքի, բարձրորակ կոնյակների, սեղանի ու շամպայն գինենյութերի արտադրության համար:

Ի կատարումն նախատեսված ծրագրի, 1986 թ. հանրապետությունում հիմնվել են 1300 հեկտար տարածությամբ խաղողի նոր այգիներ, միևնույն ժամանակ դուրս են գրվել 1500 հեկտար տարածությամբ սակավ արդյունավետ հին այգիներ:

Նախատեսված է 1986—1990 թթ. 6 հազար հեկտար տարածությամբ խաղողի այգիներ նորոգել և նոր այգիներ ստեղծել՝ հիմնականում սեղանի, քիշմիշ, համապիտանի և տեխնիկական սորտերի հաշվին: Խաղողագործությունը տնկանյութով ապահովելու համար սորտերի որակի ստուգումներ են անցկացվում, ինչի շնորհիվ մթերվել է մեկ միլիոն արմատակալ:

Խաղողի սեղանի և համապիտանի սորտերի պտղատու տարածությունը մինչև 1990 թ. հասցվելու է 7 հազար հեկտարի՝ խաղողի այգիների մոտավորապես 50—55 հազար հեկտար ընդհանուր տարածության պայմաններում: Դա հնարավորություն կտա հանրապետության բնակչությանը լիովին ապահովել թարմ խաղողով և կատարել համամիութենական ֆոնդի մատակարարման պարտավորությունները:

Այսօր արդեն կարելի է ասել, որ եզրափակվել է վերակառուցման առավել դժվարին առաջին փուլը, և դա հատկապես մասնագետների գիտակցության մեջ: Այդ զգացվում է վերակառուցվելու, նվազագույն կապիտալ ներդրումներով ձեռնարկությունների տեխնիկական վերազինում անցկացնելու ձգտումով: Այսպես, Արևշատի, Արարատի գինու գործարանները և Երևանի շամպայն գինիների կոմբինատը, գինու պահեստները վերասարքավորելով խաղողահյութի սառնապահեստների, 1986 թ. խաղողի վերամշակման շրջանում արտադրեցին և պահածոյի արդյունաբերության ձեռնարկություններ առաքեցին 48 հազար դեկալիտր բարձր որակի խաղողահյութի կիսաֆաբրիկատ և 32 հազար դեկալիտր էլ՝ խաղողաըմպելիքների արտադրության համար: Երևանի շամպայն գինիների գործարանում սեփական արտադրության կիսաֆաբրիկատից թողարկվել է գազավորված խաղողահյութ:

Առավել հեռանկարային համարելով շամպայնի արտադրության կարողությունների լրիվ օգտագործումը՝ փրփրուն գինիների արտադրամասը վերասարքավորվել է ոչ ալկոհոլային խմիչքների արտադրության համար, որը թույլ է տվել փութաջան տնտեսավարման շնորհիվ ավելի քան կրկնապատկել արտադրության հնարավորությունները: Շամպայնի լցման ու ձևավորման՝ գործածությունից դուրս եկած ագրեգատները վերականգնվեցին և տեղադրվեցին սակավարտադրողական լցման բլոկում: Տեղամասը կարճ ժամանակամիջոցում յուրացրեց կարմիր ու սպիտակ «Կրյուշոնի», «Տոնական կոկտեյլի» արտադրությունը: Անցյալ տարի թողարկվեց մեկ միլիոն շիշ այդպիսի արտադրանք: Ոչ ալկոհոլային ճյուղի արտադրության պահանջները բավարարելու համար լավ աշխատեցին սկզբնային գինեգործության ձեռնարկությունները: 1986 թ. խաղողի վերամշակման շրջանում արտադրվեցին 1,8, 1987-ին՝ միայն 0,4 մլն դեկալիտր սպիրտայնացված հյութեր:

Լիովին փոխվել է Հոկտեմբերյանի օղու արտադրամասի դիմագիծը: Տեխնիկական վերազինումից հետո այստեղ կազմակերպվել է ոչ ալկոհոլային խմիչքների արտադրություն: Բնորոշ է, որ վերապրոֆիլավորումից հետո արտադրությունում յուրացված ոչ ալկոհոլային խմիչքների առաջին մասնաքանակը «Ջամչահատիկ» ըմպելիքն էր, որը թողարկվում է խաղողահյութի հիմքի վրա:

Վերակառուցվել են ճյուղի նաև երկու այլ երկրորդային ձեռնարկություններ՝ Երևանի գինու կոմբինատը և Արտաշատի գինու գործարանը: Այդտեղ վերասարքավորվել են լցման գծերը, մոնտաժվել են օշարակների արտադրության տեղամասեր: Կազմակերպվել է «Մորու բույր», «Գետնամորու բույր» ապրանքային օշարակների արտադրություն: Նախորդ երկու տարում թողարկվել է 240 հազար դեկալիտր բուրավետ արտադրանք:

Մեծ աշխատանք է տարվում խաղողահյութի ու դրա վերամշակման մթերքների առավելագույն օգտագործման և արտադրության մեջ ներդրման բնագավառում՝ որ-

պես ոչ ալկոհոլային խմիչքների, հրուշակեղենի և այլ սննդամթերքների արտադրության մեջ ճակնդեղաշաքարի փոխարինիչների: Միայն 1987 թ. խաղողահյութի օգտագործմամբ թողարկվող ոչ ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ավելացման հաշվին տնտեսվեց 255 տոննա ճակնդեղաշաքար:

Վերակառուցումից մի կողմ չեն մնացել նաև գարեջրի արդյունաբերության մասնագետները, որոնց ջանքերով մշակվել է թթի խտացրած քաղցրահյութից կվասի պատրաստման տեխնոլոգիան:

Գինեգործական արդյունաբերությունն անցել է օշարակների ապրանքային արտադրության: Դրանք ուղարկվում են կաթի ու պահածոյի ձեռնարկություններ՝ թողարկվող արտադրանքի համեղացման համար: Արդեն 1986 թ. կաթի արդյունաբերությանը մատակարարվեց 6 դեկալիտր օշարակ: Անցյալ տարի յուրացվեց ևս երեք նոր տեսակի օշարակի արտադրություն:

Վերակառուցման և տեխնիկական առաջընթացի ապահովման գործում ակտիվ դեր է խաղում հանրապետության սննդի արդյունաբերության գիտաարտադրական միավորումը: Այստեղ խակ խաղողից ստանում են ինքնատիպ նոր մթերք, որն առաջարկվում է իբրև երկրորդ կերակրատեսակների համեմունք: Մշակվել և արտադրվում են մայոնեզից պատրաստվող համային նոր մթերքներ: Հետազոտություններ են կատարվում խաղողի ու դրա վերամշակման մթերքների ռացիոնալ օգտագործման բնագավառում՝ ոչ ալկոհոլային խմիչքների և հրուշակեղենի արտադրության համար օգտագործելու նպատակով: Մշակման փուլում է գտնվում վայրենաբույս եթերատու կուլտուրաների ստացման տեխնոլոգիան, որը հնարավորություն կընձեռի ամրապնդել սննդի արդյունաբերության մեջ լայնորեն օգտագործվող եթերայուղերի հումքի բազան՝ դրանց արտադրությունը հասցնելով տարեկան մինչև 1000 կիլոգրամի:

Խաղողագործության, գինեգործության և պտղաբուծության հայկական գիտահետազոտական ինստիտուտը վերանայել է իր գիտահետազոտական աշխատանքների թեմատիկան՝ առաջնահերթ ուշադրություն դարձնելով խաղողից խտացրած մթերքների արդյունաբերական արտադրության մեթոդների մշակմանն ու կատարելագործմանը:

Երևանի շամպայն գինիների գործարանի պրոբլեմային գիտահետազոտական լաբորատորիայում խաղողի հիմքի վրա բուրավետ հատապտուղների հյութով և այլ բաղադրամասերով համեղացված կիսաֆաբրիկատների պատրաստման աշխատանքներ են տարվում: Դրանք կօգտագործվեն Լենինականի հրուշակեղենի ֆաբրիկայի մարմելադի արտադրությունում:

Սերտ կապեր են հաստատվել ՀՍՍՀ ԳԱ ինստիտուտների հետ: Օրգանական քիմիայի ինստիտուտը մշակել է սոսնձի արհեստական կոմպոզիցիայի նոր բաղադրություն, որը լիովին փոխարինում է դեքստրին կոչվող սննդահումքին: Մշակվել է նաև ծամոնի բաղադրանյութերի պատրաստման տեխնոլոգիան: Մինչև այսօր դրանք ներմուծվում են Ֆրանսիայից: Այս տարվա հունվարից Երևանի հրուշակեղենի-մակարոնի կոմբինատում ծամոն է արտադրվում հայրենական հումքով: Տարեկան կթողարկվի 850 տոննա ծամոն:

Օրգանական քիմիայի ինստիտուտի գիտնականները խնայողական և արդյունավետ մշակումներ են տալիս ժողովրդական տնտեսությանը, ուստի ուսումնասիրվում է գամ-ի բազայի վրա օրգանական քիմիայի ինստիտուտի և Երևանի հրուշակեղենի-մակարոնի կոմբինատի միջգերատեսչական լաբորատորիայի կազմակերպման հարցը՝ արդյունաբերական տեխնոլոգիաների մշակման և արտադրության մեջ ներդըրման համար: Ուսումնասիրվում է նաև Երևանի գարեջրի գործարանում արդյունաբերության կարիքների համար տարեկան մոտ 300 տոննա սոսնձի կոմպոզիցիայի և 200 տոննա ծամոնի հումքի արտադրության կազմակերպման հարցը:

Կատարված փորձարկումների նախնական արդյունքները վկայում են արդյունաբերության մեջ դրանց օգտագործման հեռանկարայնության մասին: Սոսնձի կոմպոզիցիայի մեկ տոննայի պայմանագրային գինը 318 ռուբլի 93 կոպեկ է, դեքստրինինը՝ 630 ռուբլի: Տնտեսական առումով օգտավետ լինելուց բացի, սոսնձի կոմպոզիցիան օժտված է որակական բարձր ցուցանիշներով: Ծամոնի արտադրության համար օգտագործվող հայրենական հիմքը որակական ցուցանիշներով ոչ միայն չի զիջում արտասահմանից ներմուծվողին, այլև օժտված է ավելի բարձր տնտեսական արդյունավետությամբ (ներմուծվող հիմքը արժե 3 ռուբլի 10 կոպեկ, իսկ հայրենականի մոտավոր արժեքը կկազմի 2 ռուբլի 60 կոպեկ):

Սոսնձի կոմպոզիցիան, ծամոնի հիմքը և տեղական եթերայուղատու կուլտուրա-
ներից ստացվող յուղերը ապագայում կարող են դառնալ արտահանության ապրանք-
ներ:

Դրական տեղաշարժեր են կատարվում հանրապետության պետագրոարդի հրու-
շակեղենի արդյունաբերության մեջ: Ապահովելով արտադրության զգալի հավելան՝
այստեղ ձեռնարկվում են արտադրության ծավալների հետագա ավելացման միջոց-
ներ:

Հրուշակեղենի արդյունաբերությունն աչքի է ընկնում թողարկվող արտադրանքի
լայն տեսականիով: 1987 թվականի արտադրության ընդհանուր ծավալը կազմեց 39
հազար տոննա: Բարձրորակ արտադրանքի տեսակարար կշիռն առայժմ 48,8
տոկոս է, իսկ փաթեթավորված արտադրանքինը՝ 24 տոկոս, որը որոշ չափով ցածր
է երկրի միջին ցուցանիշներից և ոչ լիովին է ապահովում բնակչության հարաճուն
պահանջարկը: Փաթեթավորումների ծավալների ավելացումը կասեցնող հիմնական
պատճառը ստվարաթղթի սահմանափակ ռեսուրսներն են և դրանց թողարկման
լիմիտները:

Ճյուղում լայնորեն կիրառվում են տնտեսավարման նոր մեթոդները: Ձեռնար-
կություններին հնգամյա ու տարեկան պլաններ կազմելու հնարավորություն ընձեռե-
լու, տնտեսական գործունեության տարբեր ոլորտներում նրանց իրավունքներն ընդ-
լայնելու աշխատավորական կոլեկտիվների ինքնուրույնության ու պատասխանա-
տվության բարձրացումն իրեն արդարացրել է: Ձեռնարկությունները լրիվ կատարել
են մատակարարումների իրենց պայմանագրային պարտավորությունները: 1986—
87 թթ. աշխատանքի արտադրողականությունը հրուշակեղենի ձեռնարկություններում
աճեց 6,6 տոկոսով: Դրան մեծապես նպաստեց աշխատանքի կազմակերպման բրի-
գադային ձևը, որի մեջ ընդգրկված է ճյուղի աշխատողների կեսից ավելին:

Երևանի հրուշակեղենի-մակարոնի կոմբինատը հետևողական պլանաչափ աշ-
խատանք է կատարում արտադրության ծավալների մեծացման, թողարկվող արտա-
դրանքի տեսականու ընդլայնման և որակի բարելավման գծով: Կոմբինատում ձեռ-
նարկված կազմակերպական-տեխնիկական միջոցները հնարավորություն տվեցին
արտադրության վերջին երկու տարվա պլանը գերակատարել 3,7 հազար տոննայով:
Թողարկվող արտադրանքի տեսականին լրիվ փոփոխված է՝ այն առավելագույնս
համապատասխանեցնելով սպառողների պահանջարկին: Մեքենայացվել են կարա-
մելի փաթեթավորման, պատրաստի արտադրանքը հավաքելու գործընթացները:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ հրուշակեղենի նոր տեսակների արտադրու-
թյան մեջ դեռևս անբավարար է օգտագործվում տեղական և ոչ ավանդական հում-
քը: Հաշվի առնելով այդ հարցի կարևորությունը՝ ներկայումս կոմբինատում կիրառ-
վում են արևածաղկի սերմերի օգտագործմամբ «Ուրարտու», «Էրեբունի» կոնֆետ-
ների, «Արևիկ» դրաժեի նոր բաղադրատոմսեր: Ներդրվել են մրգահյութերի օգտա-
գործմամբ նոր տեխնոլոգիաներ: Սակայն, անշուշտ, դրանով սահմանափակվել չի
կարելի, չէ որ հանրապետությունում բավականաչափ մրգահումք կա, առաջին հեր-
թին՝ դեղձի, ծիրանի, խաղողի, որոնց հիմքի վրա է առաջիկայում ընդլայնվելու հրու-
շակեղենի տեսականին: Ներկայումս որպես ոչ ավանդական հումք օգտագործվում
է կաթի խտացրած շիճուկը, որի շնորհիվ շաքարի ծախսումը կրճատվել է տարե-
կան 65,5 տոննայով, իսկ շաքարաթխվածքի արտադրության մեջ «հարելու համար
մածուկի» օգտագործումը տվել է 49 տոննա շաքարի և 29,5 տոննա ձվամթերքների
տնտեսում: Օգտագործվում են ոչ ավանդական հումքի այլ տեսակներ, ինչպես նաև
դեֆիցիտային կակաոյուղի փոխարինիչներ:

Վերջին տարիներս տեխնիկական վերազինման, նոր արտադրատեսակների յու-
րացման, կայուն որակի ապահովման գծով զգալի աշխատանք է կատարվել Երևանի
արևելյան արտադրանքի կոմբինատում: Արևածաղկի սերմերի, զտման ու վերա-
մշակման արտադրամասի կառուցման ու այն համապատասխան սարքավորումներով
հագեցնելու շնորհիվ կազմակերպվեց արևածաղկի և թահինի հալվայի՝ հանրապե-
տությունում առաջին արտադրությունը, այդ թվում՝ թիթեղե տուփերի մեջ փաթեթա-
վորված ձևով: Դրանով իսկ վերացվել է այդ արտադրանքի դեֆիցիտը: Մանրածախ
տոնավաճառներում մեծ պահանջարկ է վայելում արևածաղկի սերմերից պատրաստ-
վող կոզինակը: Կոմբինատում մոնտաժվել է թղթե տոպրակների մեջ 0,2 կգ քաշով
արևածաղկի բոված սերմեր փաթեթավորելու ավտոմատ: Մշակվում են արևածաղկի
սերմերի օգտագործմամբ թխվածքի ու դրաժեի նոր բաղադրատոմսեր: Կոմբինատի

արտադրական տարածությունների ընդլայնումը հնարավորություն կտա գրեթե մեկ
երրորդով ավելացնել արևելյան արտադրանքի արտադրության ծավալը:

Լենինականի հրուշակեղենի ֆաբրիկան շարունակում է նորացնել և ընդլայնել
արտադրանքի տեսականին: Այսպես, 1986 թ. նախատեսված 500-ի դիմաց արտա-
դրվեց 820 տոննա մարմելադ: 1987 թ. նրա արտադրության ծավալը հասցվեց 898
տոննայի: Կազմակերպվել է պաստեղի արտադրությունը, որն առաջներում հանրա-
պետությունում չէր արտադրվում և վաճառքում չկար: Վերածնվել և արտադրական
կիրառություն է գտել հին հայկական սննդամթերքներից մեկը՝ «փոխինձը», որի օգ-
տագործմամբ ներկայումս արտադրվում են դրաժեի նոր տեսակներ:

Ֆաբրիկայում նախատեսված է խաղողի խտածոյով մարմելադի և քաղցրաբլի-
թի արտադրություն: Մշակվում է ընկույզի փոխարեն փոխինձ օգտագործելով կա-
րամել արտադրելու բաղադրատոմս:

Սակայն նոր տեսակի պարենային ապրանքների մշակման, իրացման ու ներ-
դրման պրոցեսը դեռևս բավարար չէ: Ուստի նոր արտադրատեսակների մշակման
ու ներդրման միջոցառումները կազմել են այդ պրոցեսի ինտենսիվացման և արա-
գացման հաշվով:

Ճյուղի ձեռնարկությունները դեռևս ոչ լրիվ են հայտնաբերել և գործածության
մեջ դրել հումքի ու նյութերի ծախսման նորմաների կրճատման ռեզերվները: Գիտու-
թյան և տեխնիկայի նվաճումների ներդրման հիման վրա առավել առաջադիմական
նորմաների կիրառումը հնարավորություն կտա ապահովելու հումքային ու նյութա-
կան ռեսուրսների խնայողություն, կբացառի չհաշվառված արտադրանքի գոյացումը
և կնպաստի սոցիալիստական սեփականության պահպանությանը:

Արտադրանքի որակի բարելավման, ռացիոնալ տեխնոլոգիայի ներդրման, պետ-
ստանդարտների պահպանման, արտադրության վերահսկողության, տեխնոլոգիական
ծախսերի կորուստների կրճատման բնագավառում մեզ դեռ չի հաջողվել ապահովել
գործարանային լաբորատորիաների աշխատանքի արդյունավետությունը:

Մեր հետագա աշխատանքն ուղղված կլինի արտադրության բոլոր օղակների,
այդ թվում՝ գործարանային լաբորատորիաների աշխատողների պատասխանատվու-
թյան բարձրացմանը, մարդկային գործոնի ակտիվացմանը, վճռականորեն տնտեսա-
վարման նոր մեթոդներին անցնելուն:

Այդ կարևոր գործում մեծ նշանակություն ունի նաև պահեստներով ապահոված
լինելու հարցը: Ընդունված միջոցների շնորհիվ նոր պահեստներ են կառուցվում
ծխախոտի արդյունաբերության համար:

Սննդի արդյունաբերության բոլոր ստորաբաժանումները կատարել են անցած
երկու տարվա պլանային առաջադրանքներն ու ստանձնած սոցիալիստական պար-
տավորությունները: Երևանի արևելյան արտադրանքի և հրուշակեղենի-մակարոնի
կոմբինատների «Արարատ» ա/մ Կիրովի անվան սովխոզ-գործարանի և Երևանի
հրուշակեղենի ֆաբրիկայի կոլեկտիվները հաղթող են ճանաչվել համամիութենական
և հանրապետական սոցիալիստական մրցության մեջ: Երևանի ձեթ-օճառի կոմբի-
նատը անցյալ տարվա 4-րդ եռամսյակի արդյունքների հիման վրա պարգևատրվեց
ՍՍՀՄ պետագրոարդի և ագրոարդյունաբերական համալիրի աշխատողների արհ-
միության Կենտկոմի փոխանցիկ կարմիր դրոշով:

Ներկայումս մեր խնդիրն է ամրապնդել և բազմապատկել սննդի արդյունաբե-
րության բնագավառում ձեռք բերված դրական արդյունքները, որակական լուրջ տե-
ղաշարժ ապահովել զարգացման, բարձր ցուցանիշների հասնելու գործում:

Աշխատել նորովի՝ նշանակում է ավելի վստահորեն ու հաստատակամորեն ըն-
թանալ երկրի տնտեսական և սոցիալական զարգացման արագացման՝ կուսակցու-
թյան նախանշած կուրսով:

ԱՇԽԱՏՈՒԺԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Վ. ԽՈՋԱԲԵԿՅԱՆ

ԱՇԽԱՏՈՒԺԸ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՎՈՂ հարստություն է: Հողի, ջրի, անտառների նման՝ ոչ ռացիոնալ օգտագործվելու հետևանքով առաջացող նրա կորուստները նույնպես անվերադարձ են: Ահա թե ինչու աշխատուժի օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը, նրա լրիվ և ռացիոնալ զբաղվածության ապահովումը մեր օրերում ունեն առաջնահերթ նշանակություն: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը ամենայն սրությամբ դրեց բնակչության լրիվ զբաղվածության ապահովման խնդիրը: Դա վերաբերում է ոչ միայն որոշակի տարիքում հանրօգուտ աշխատանքի մեջ ընդգրկվելու ցանկություն ունեցող բնակչությանը զբաղմունքով ապահովելու խնդրին, այլև մարդկային առկա բոլոր ռեզերվների բացահայտմանն ու ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում դրանց օգտագործմանը:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունիսյան պլենումում վերստին հիշատակվեց, որ «տարածքային մարմինների գործունեությունը պետք է սևեռվի նախ և առաջ ռեգիոնի կոմպլեքսային զարգացման պրոբլեմին, տեղական աշխատանքային, բնական, արտադրական, տնտեսական ռեսուրսների առավել նպատակահարմար օգտագործմանը»: Նման հարցադրումը բխում է ժողովրդական տնտեսության վերակառուցման՝ արտադրական բոլոր օղակներում լրիվ տնտհաշվարկի անցման, ինքնաֆինանսավորման և ինքնափոխհատուցման պահանջներից:

Այս առումով ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում և ձեռնարկություններում աշխատուժի առկա ռեզերվների գործադրումը կրում է և՛ ինտենսիվ, և էքստենսիվ բնույթ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մեր հանրապետության փոքր քաղաքներում և հատկապես գյուղական վայրերում տեղաբաշխված ձեռնարկություններում աշխատանքի արտադրողականությունը զգալիորեն ցածր է տվյալ ճյուղի միջին մակարդակի համեմատ: Դա հետևանք է այն բանի, որ այստեղ լայնորեն չեն արմատավորվում գիտության ու տեխնիկայի նվաճումները, զգացվում է բարձր որակավորում ունեցող աշխատուժի պակաս, հիմնական բանվորների աշխատանքը չի կազմ[illegible]ում հանրօրեն նորմալ միջին ինտենսիվությանը համապատասխան:

Աշխատանքի արտադրողականության համաշխարհային մակարդակին հասնելու վերաբերյալ ՍՄԿԿ XXVII համագումարի և հետհամագումարյան պլենումների առաջադրած կուրսի իրականացման գործում չափազանց կարևոր նշանակություն է ստանում շատ ձեռնարկություններում աշխատանքի ինտենսիվությունը երկրի և համաշխարհային մասշտաբով տվյալ ճյուղի ինտենսիվության միջին մակարդակին հասցնելու խնդիրը: Արտադրության բոլոր օղակներում հասարակականորեն նորմալ միջին ինտենսիվության բարձրացումը ոչ միայն ժամային աշխատանքի արտադրողականության և նյութական բարիքների արտադրության ավելացման, այլև օրվա ընթացքում աշխատաժամանակի կամ շաբաթվա ընթացքում աշխատանքային օրերի հետագա կրճատման կարևոր պայման է, որով, հիրավի, շահագրգռված է սոցիալիստական հասարակությունը:

ՀՍՍՀ փոքր քաղաքներում և գյուղական շրջաններում արդյունաբերական ձեռնարկությունների մասնաճյուղերի ստեղծումը, տնտեսական և սոցիալական նշանակության մի շարք խնդիրների լուծմամբ հանդերձ, որոշակի աննպաստ ազդեցություն ունեցավ աշխատանքի արտադրողականության աճի ընդհանուր տեմպերի վրա: Բավական է ասել, որ հանրապետությունում հասարակական աշխատանքի արտադրողականության միջին տարեկան աճի տեմպերը 1966—1970 թթ. 6,8 տոկոսի դիմաց 1971—1980 թթ. կազմեցին 4,9 տոկոս: Նման իրավիճակը բացատրվում է մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով:

ԽՈՋԱԲԵԿՅԱՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԵՂԻՇԵԻ— ՀՍՍՀ ԳԱ էկոնոմիկայի ինստիտուտի դիրեկտորի տեղակալ, ՀՍՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ:

Մասնավորապես նոր ճյուղեր կամ ձեռնարկություններ ստեղծելիս երբեմն անտեսվել են համապատասխան հումքով և էներգիայով հանրապետության ապահովվածության ցածր մակարդակը, բնակչության զարգացման տվյալ փուլի ժողովրդագրական առանձնահատկությունները, երիտասարդ աշխատուժի առավել արդյունավետ օգտագործման, բնակչության և արտադրության ճիշտ տեղաբաշխման հարցերը: Դա վերաբերում է հատկապես քիմիական և հանքահումքային արդյունաբերությանը: Թեև դրանց աննախընթաց զարգացումը ուղեկցվել է ճյուղային կառուցվածքի կատարելագործմամբ, բայց և այնպես անտեսվել են բնապահպան գործոնները, տվյալ ռեգիոններում բնակչության բարձր խտությունը: Դա, ըստ էության, չի համապատասխանել ինչպես արդյունաբերության այդ ճյուղերի մասնագիտացման հետագա խորացման, այնպես էլ հանրապետության աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման շահերին: Աշխատատար ճյուղերի ստեղծումը մեքենաշինության և թեթև արդյունաբերության մեջ չի զուգակցվել որակյալ աշխատուժի պրոբլեմի լուծման հետ: 70-ական թվականներին բնակչության կազմում աշխատանքային տարիքի մարդկանց բարձր տեսակարար կշիռը, անձնական օժանդակ և տնային տնտեսություններից ազատված որակավորում չունեցող աշխատուժի մեծ զանգվածներին հանրային տնտեսության մեջ ներգրավելու անհրաժեշտությունը թելադրեցին մեքենաշինության, թեթև արդյունաբերության և բնակչության սպասարկող մի շարք աշխատատար ճյուղերի ստեղծումն ու զարգացումը: Այդ ամենը բավական երկար ժամանակ՝ 1961—1970 թթ., պայմանավորեցին արտադրության աճի էքստենսիվ գործոնի գործողության շրջանակների ընդլայնումը: 1961—1975 թթ. արդյունաբերության մեջ աշխատողների միջին տարեկան աճը (5,7 տոկոս) գերազանցեց աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերին (4,5 տոկոս): Կապիտալ ներդրումների բարձր տեմպերի առկայության պայմաններում նոր շինարարության մեծ մասշտաբները սահմանափակեցին գործող ձեռնարկություններում հին սարքավորումները նորերով փոխարինելու, ձեռքի աշխատանքն առավել ակտիվորեն արտամղելու հնարավորությունները: Արտադրության մասշտաբների ընդլայնման համեմատ դա հանգեցրեց աշխատուժի դեֆիցիտի: Էքստենսիվ զարգացումը բնորոշ դարձավ հանրապետության արդյունաբերության բոլոր ճյուղերին:

Սակայն չպետք է անտեսել, որ շատ հաճախ զարգացման էքստենսիվ և ինտենսիվ գործոնները ուղեկիցներ են եղել: Հայտնի է, որ Կ. Մարքսն ընդլայնված վերարտադրությունը համարում էր էքստենսիվ, եթե այն տեղի է ունենում արտադրության ասպարեզի ընդլայնման, ինտենսիվ՝ ավելի արդյունավետ արտադրության միջոցների կիրառման պայմաններում: Հայաստանում թե՛ գործող ճյուղերի ընդլայնումը, թե՛ նորերի ստեղծումը էքստենսիվ բնույթ է կրել այնքանով, որ այն կատարվել է նախ և առաջ նոր լրացուցիչ աշխատուժ ընդգրկելու հիման վրա: Երկրորդ, հաճախ գործող արտադրություններում այն չի ուղեկցվել արտադրական կարողությունների վերակառուցմամբ և արդիականացմամբ: Իսկ ընդլայնումը միշտ չէ, որ կատարվել է ավելի կատարելագործված հիմքի վրա: Ինչ վերաբերում է նոր ճյուղերին, ապա դրանց ստեղծումն իրականացվել է ինչպես հին, այնպես էլ նոր սերնդի մեքենաներ գործարկելու, նոր աշխատողներ ընդգրկելու միջոցով: Վերջինս, չնայած հստակորեն արտահայտված իր էքստենսիվ բնույթին, ինչ-որ չափով պայմանավորել է աշխատուժի օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը, քանի որ նորաստեղծ ճյուղերում ընդգրկված լրացուցիչ աշխատուժն իր որակական հատկանիշներով մեծ մասամբ տարբերվում է գործող ձեռնարկություններում օգտագործվող աշխատուժից: Դրանցում արտադրության առաջադիմական տեխնիկական կազմը և աշխատողների համապատասխան որակը ենթադրում են աշխատանքի արտադրողականության համեմատաբար բարձր մակարդակով: Էքստենսիվ ընդլայնումն, այսպիսով, ըստ էության, ուղեկցվել է ինտենսիվ զարգացմամբ:

Վերակառուցման ստրատեգիական կուրսի իրականացման ասպարեզում վճռական տեղ է հատկացվում մարդկային գործոնին: Դա բացատրվում է ոչ միայն նրանով, որ բնակչությունը հասարակական կյանքի զարգացման, նրա վերափոխման ու վերակառուցման օբյեկտն է ու սուբյեկտը, այլև մի շարք այլ հանգամանքներով: Ինչպես հայտնի է, մարդը արտադրողական ուժերի հիմնական տարրերից մեկն է, Վ. Ի.

Լենինի արտահայտությամբ՝ գլխավոր արտադրողական ուժը: Դրա հետ մեկտեղ, մարդը արտադրական հարաբերությունների կրողն է: Եվ եթե այսօր դրվում է էկոնոմիկայի, հասարակական կյանքի բոլոր ասպարեզների վերակառուցման, դեմոկրատիայի հետագա զարգացման խնդիրը, ապա այն առաջին հերթին սկսվում է մարդու գործունեության վերակառուցումից:

Հանրային արտադրության ինտենսիվացումը, ինչպես նշվեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունիսյան պլենումում, համապատասխան տնտեսական մեխանիզմի ստեղծումը մեզ մղում են նոր հայացքով նայել նաև մեր հասարակության մեջ զբաղվածության պրոբլեմին: Արտադրության գերազանցապես էքստենսիվ զարգացման պայմաններում, արագ էր աճում աշխատատեղերի թիվը: Այն ժամանակ գլխավոր պրոբլեմը նոր աշխատողներ գտնելն էր: Այժմ իրավիճակը արմատապես փոխվում է: Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման պայմաններում զգալիորեն աճելու են աշխատողների ազատման մասշտաբները: Դրան է մղում նաև նոր տնտեսական մեխանիզմը: Միևնույն ժամանակ աճում է աշխատանքային ռեսուրսների պահանջմունքը սպասարկման, մշակույթի, կրթության, առողջապահության, հանգստի ոլորտների համար:

Ուստի, եթե մինչև այժմ ուշադրության կենտրոնում էր բնակչության լրիվ զբաղվածության ապահովումը, ապա այժմ դրա հետ մեկտեղ առաջին պլան են մղվում ռացիոնալ զբաղվածությունը, աշխատուժի օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը: Վերջինիս համար կարևորագույն նախապայման է անցումը լրիվ տնտհաշվարկի, ինքնածախսահատուցման և ինքնաֆինանսավորման: Դա, գիտատեխնիկական առաջընթացի հետ մեկտեղ, կհանգեցնի նյութական արտադրության բոլոր ճյուղերի ավանդական արտադրություններում աշխատուժի որոշ մասի կրճատմանը: Տվյալ դեպքում ստեղծվում է անհրաժեշտ շահագրգռվածություն արտադրական ամեն մի օղակում աշխատուժի թաքնված ռեզերվների բացահայտման և օգտագործման համար: Դրանով իսկ աշխատուժի դեֆիցիտ ունեցող շատ տնտեսական շրջաններ կարող են իրենց կարիքը բավարարել թաքնված ռեզերվների օգտագործման հաշվին:

Ինչ վերաբերում է աշխատանքային ռեսուրսների ակտիվ հաշվեկշիռ ունեցող մի շարք հանրապետությունների, ապա էկոնոմիկայի ինտենսիվ զարգացումը դրանցում կուղեկցվի նոր աշխատատեղերի ստեղծմամբ: Մեր հանրապետությունում, օրինակ, նյութական արտադրության մի շարք ճյուղերում, մասնավորապես վերամշակող արդյունաբերության մեջ, ինտենսիվ զարգացման հետ միասին շեշտը դրվում է լրացուցիչ աշխատանքային ռեսուրսներ ընդգրկելու վրա:

Լրիվ զբաղվածության հարցի լուծման տեսակետից երկրի տարբեր տնտեսական շրջաններում դրվում են յուրահատուկ խնդիրներ: Այդ առումով ՍՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացման հնգամյա պլաններում զուգակցվում են տնտեսական շրջանների տեղական առանձնահատկություններն ու երկրի տնտեսական զարգացման ընդհանուր օրինաչափությունները: Խոսքը տվյալ դեպքում այն մասին է, որ համապետական և ռեգիոնալ պլանավորման խնդիրների զուգակցումը, տնտեսական շրջանների էկոնոմիկայի զարգացման ուղղությունների ընտրությունը և տեմպերի կանխորոշումը հիմնվում են ոչ միայն դրանց բնական պայմանների, բնական ռեսուրսների, այլև աշխատանքային ռեսուրսների առկայության և օգտագործման հնարավորությունների փոխկապակցման վրա: Օրինակ, երկրի մի շարք շրջաններում բնակչության բնական աճի հաշվին աշխատանքային ռեսուրսները գրեթե չեն ավելանում, իսկ անդրկովկասյան և միջինասիական հանրապետություններում, աշխատանքային տարիք մուտք գործող բնակչության բավականին մեծ թվի հետ մեկտեղ, բարձր տոկոս են կազմում նաև անձնական օժանդակ և տնային տնտեսություններում զբաղված աշխատանքային ռեսուրսները, որոնք մնում են որպես հասարակական տնտեսությունը համալրող ռեզերվներ:

Երկրի ամեն մի տնտեսական շրջանի ապագա աշխատանքային ռեսուրսները կազմավորվում են նախորդ տարիների և կոնկրետ տվյալ ժամանակաշրջանի ժողովրդագրական ցուցանիշների հիման վրա: Նախընթաց տարիներին և ներկայումս Հայկական ՍՍՀ-ն բնութագրվում է բնակչության աճի ավելի բարձր ցուցանիշներով, քան ընդհանուր առմամբ Միությունը: Այսպես, ՍՍՀՄ-ում բնակչությունը 1970—1986 թթ. ավելացել է մոտ 16,5, իսկ Հայկական ՍՍՀ-ում՝ 36,8 տոկոսով: Կարելի է ենթադրել, որ մոտ ապագայում նույնպես մեր հանրապետության աշխատանքային

ռեսուրսների աճի տեմպերով կգերազանցի միութենական համապատասխան ցուցանիշը: Սակայն դա բնավ չի նշանակում, որ մենք այսուհետև էլ կունենանք ռեսուրսների այնպիսի ակտիվ հաշվեկշիռ, ինչպես նախորդ երկու հնգամյակներում, քանի որ ընթացիկ տասնամյակում (1986—1995 թթ.) աշխատանքային տարիք մուտք կգործեն տարեկան 15—20 հազարով ավելի քիչ պատանիներ ու աղջիկներ, քան նախորդ տասնամյակում (1976—1985 թթ.):

Աշխատանքային տարիք մուտք գործողների թվի նվազման հետ մեկտեղ կենսաթոշակի անցնող բնակչության հաշվին ավելի շատ աշխատողներ կազատվեն: Հետևապես, այդ երկու գործոնների փոխգործողության հետևանքով նոր աշխատատեղեր ստեղծելու խնդիրն այնքան սուր բնույթ չի կրի, ինչպես նախկինում: Նման իրավիճակը, սակայն, հիմք չի տալիս եզրակացնելու, որ մեզ մոտ նոր աշխատատեղեր ստեղծելու մինչև այժմ իրականացվող քաղաքականությունը կորցնում է իր հրատապությունը:

Մոտ ապագայում հանրապետությունում լրացուցիչ աշխատատեղեր ստեղծելու անհրաժեշտությունը թելադրվում է ոչ միայն աշխատանքային տարիք մուտք գործող երիտասարդության թվաքանակով, այլև արտադրության ավանդական ճյուղերից ցածր որակավորում ունեցողների և չմեքենայացված աշխատանքներում զբաղվածների արտամղումով, տնային տնտեսությունից դուրս եկող բնակչությանը հանրային ընդգրկելով, աշխատունակ բնակչության կազմում առավել ակտիվ տարիքի (25—44) տեսակարար կշռի բարձրացմամբ, օգտակար և մշակելի հողատարածությունների ընդարձակման սահմանափակությամբ, բնակչության բարձր և աընդհատ աճող խտությամբ, ջրային, էներգետիկ, հանքահումքային ռեսուրսների ոչ մեծ պոտենցիալով:

Աշխատանքային տարիք մուտք գործող բնակչությունը կսկսի մեծ չափերով ավելանալ 1990-ական թվականների կեսերից: Այդ իմաստով, ինչպես անցյալում, այնպես էլ ընթացիկ տասնամյակում (1986—1995 թթ.) դրսևորվող որոշ գործոններ օբյեկտիվորեն պայմանավորում են բարձր որակավորում պահանջող մի շարք ճյուղերի հետագա ընդլայնումը: Մինչև 2000 թվականը հանրապետությունում լրիվ զբաղվածությունն ապահովելու համար հարկ կլինի ստեղծել լրացուցիչ նոր աշխատատեղեր, որոնց 88—90 տոկոսը բաժին կընկնի աշխատանքային տարիք մուտք գործող բնակչությանը, իսկ մնացածը՝ տնային տնտեսությունից եկող համալրմանը: Ուստի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հեռանկարային ուղղությունները սահմանելիս կարևոր է հաշվի առնել կանանց և կենսաթոշակառուների աշխատուժի օգտագործման առանձնահատկությունները, երիտասարդության աշխատանքային, արտադրական հակումները:

Կանանց համար սահող գրաֆիկով կրճատ աշխատանքային շաբաթով և կրճատ աշխատանքային օրով աշխատանքի կազմակերպումը, կիրառվող ժողովրդագրական քաղաքականության ակտիվության բարձրացման հետ մեկտեղ, հնարավորություն կտա որոշակի համապատասխանություն ստեղծել նրանց աշխատանքային և մայրական պարտականությունների միջև: Այդ գործում չափազանց մեծ է ծառայությունների ոլորտի հետագա կատարելագործման դերը և ընդգրկվածությունը հենց այս ոլորտում:

Ծառայությունների ոլորտում կանանց զբաղվածության մակարդակի բարձրացումը, նրանց և կենսաթոշակառուների համար կրճատ աշխատօրվա անցնելու համար լայն պայմանների ստեղծումը կհանգեցնեն ազատվող աշխատատեղերի ավելացմանը: Հարց է առաջանում. արդյոք, դրանով իսկ չե՞ն մեծանա արտադրական կարողությունների թերօգտագործման հնարավորությունները աշխատանքային ռեսուրսների կարիք ունեցող հանրապետություններում: Բանն այն է, որ այդ տեղերը կզբաղեցնեն նյութական արտադրության ճյուղերում տեխնիկական առաջադիմության հետևանքով ազատվող աշխատողները: Ինչ վերաբերում է աշխատանքային ռեսուրսներով ապահովված տնտեսական շրջաններին, ապա, դրա հետ մեկտեղ, կարևոր նշանակություն կունենա արդյունաբերության մեջ հերթափոխային գործակցի բարձրացումը, որը շատ ցածր է: ՀՍՍՀ-ում, օրինակ, այդ գործակիցը 1,31 է, որը համարվում է արտադրական կարողությունների, ուստի և աշխատուժի էքստենսիվ օգտագործման ցուցանիշ: Հասկանալի է, որ հետագայում, դրա հետ մեկտեղ, կարևոր նշանակություն կստանա արդյունաբերության մի շարք ճյուղերի կառուցվածքային ստորաբաժանումների տարբեր օղակների տեխնիկական հագեցվածության և արտադրության պրոցեսների մեքենայացման մակարդակներում տեղ գտած անհա-

մասնագիտությունների վերացումը: Դա առաջին հերթին վերաբերում է ոչ միայն հիմնական և օժանդակ արտադրամասերի հզորությունների միջև գոյություն ունեցող անհամապատասխանությանը, այլև հոսքային գծերի տարբեր խմբերի հաստոցների հզորությունների անհամապատասխանությանը: Այդ պատճառով էլ շատ արդյունաբերական ձեռնարկությունների առանձին արտադրամասերում կարողություններն անբավարար են օգտագործվում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նշված պատճառներով շատ ձեռնարկություններում ներհերթափոխային կորուստները հասնում են աշխատաժամանակի ֆոնդի 15—20 տոկոսին: Նկատենք նաև, որ եթե ՀՍՍՀ փոքր քաղաքներում և գյուղական շրջաններում ցածր է աշխատանքի ինտենսիվության մակարդակը, ապա համեմատաբար բարձր է աշխատաժամանակի էքստենսիվ օգտագործման գործակիցը, քիչ՝ ներհերթափոխային և շուրջօրյա պարապուրդները, արտադրությունը գործում է ավելի համաչափ, ցածր է հոսունության տոկոսը: Դա բացատրվում է նաև նրանով, որ ՀՍՍՀ փոքր քաղաքները և գյուղական շրջաններն ապահովված են աշխատանքային ռեսուրսներով, մեծ է աշխատատեղեր կորցնելու վտանգը:

Մեծ և միջին քաղաքներում աշխատանքը փոխելու հնարավորությունները, հասարակական արտադրության մասշտաբների ընդլայնման և ինտեգրացիոն պրոցեսների ծավալման պայմաններում աշխատուժի շարժման այլ ձևերի ինտենսիվացման հետ, տեղիք է տալիս նրա անկազմակերպ շարժման՝ աշխատուժի հոսունության, թեև վերջինս յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ունի իր դրդապատճառը: Հոսունությունը չպետք է դիտել որպես զուտ անձի կամքի դրսևորում: Այն շատ հաճախ արտահայտվում է որպես աշխատանքի վատ կազմակերպման և այլ կարգի բացերի հետևանք:

Հոսունությունը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում նրա կրողի սուբյեկտիվ կամքի արտահայտությունն է, բայց որը հնարավորությունից իրականության է վերածվում ինչպես հասարակական արտադրության կողմից աշխատուժի նկատմամբ հարուցած աճող և բազմազան պահանջարկի, այնպես էլ այն որոշակի տարբերությունների հետևանքով, որ առաջանում է անձի ցանկությունների ու պահանջարկի և տըվյալ ձեռնարկությունում դրանց բավարարման համար անհրաժեշտ հնարավորությունների բացակայության պատճառով: Այսպիսով, այդ բազայի վրա սուբյեկտիվ կարգով ծագող ցանկությունները ոչ միայն դրսևորվում, այլև իրականանում են հասարակական արտադրության ընդլայնման օբյեկտիվ պրոցեսի և մասնագիտությունների ինտեգրացման հետևանքով: Այլ պայմաններում բանվորի ցանկության և պահանջարկի ու ձեռնարկության կողմից դրանք բավարարելու հնարավորության բացակայությունը չէր կարող հանգեցնել հոսունության: Ահա թե ինչու խոշոր քաղաքներում, որոնք բնութագրվում են հասարակական արտադրության մասշտաբներն ընդլայնելու մեծ հնարավորություններով, հոսունության գործակիցը բարձր է: Անցումը լրիվ տնտհաշվարկի, արտադրության ինտենսիվ ռեզերվների բացահայտման և օգտագործման հետ միասին, կհանգեցնի աշխատուժի հոսունության գործակցի նվազմանը:

Հոսունությունը հիմնականում ընդգրկում է երիտասարդությանը: Իսկ այսօր հանրապետությունը բնութագրվում է խիստ արտահայտված երիտասարդ աշխատանքային տարիքի բնակչությամբ: Մոտ ապագայում կգերակշռի այդ ակտիվ տարիքի բնակչությունը: Նախորդ հնգամյակի համեմատությամբ, 25—44 տարեկանների բացարձակ թիվը դարի վերջին կավելանա շուրջ 46—48 տոկոսով: Եթե պատանիների և աղջիկների հոսունությունը գյուղում ցածր է արդյունաբերության մեջ, ապա բարձր է շինարարության և գյուղատնտեսության մեջ: Այստեղ սեզոնային աշխատանքների ավարտից հետո, շատերը չեն ցանկանում ընդգրկվել անասնապահության և շինարարության մեջ՝ նրա տեխնիկական հագեցվածության ցածր մակարդակի պատճառով: Երիտասարդությանն ավելի շատ հրապուրում են գիտատեխնիկական առաջընթացի հիմքը կազմող առաջատար ճյուղերը: Տվյալ դեպքում որոշակի դեր են խաղում աշխատանքի հեռանկարի գնահատման չափանիշները: Նման ձգտումը բացատրվում է ոչ միայն գյուղատնտեսության և շինարարության սեզոնային բնույթով և արտադրության պրոցեսների մեքենայացման ցածր մակարդակով, աշխատանքի կազմակերպման ու վարձատրության գործում տեղ գտած թերություններով, այլև աշխատանքի խոստումնալից հեռանկարի բացակայությամբ:

1970-ական թվականներին էկոնոմիկայի լճացման և էքստենսիվ զարգացման միտումները հանգեցրին որոշակի անհամապատասխանության արտադրություն մուտք

գործող պատանիների և աղջիկների ստացած գիտելիքների համեմատաբար բարձր մակարդակի ու արտադրության որոշ օղակների դեռևս ցածր տեխնիկական հագեցվածության միջև: Եվ, ընդհակառակը, շատ օղակներում ստեղծվել է որոշակի անհամապատասխանություն արտադրության տեխնիկական բազայի բարձր մակարդակի և կյանք մտնող երիտասարդության զգալի մասի մասնագիտական ցածր պատրաստականության միջև: Հայտնի է, որ այսօր էլ դեռ միջնակարգ կրթություն ունեցողների մեծ մասն իր աշխատանքային գործունեությունն սկսում է՝ չունենալով ոչ մի մասնագիտություն: Դրա հետ մեկտեղ, արտադրության կոմպլեքս մեքենայացման և ավտոմատացման պայմաններում դեռևս մեծ է ձեռքի աշխատանքի տեսակարար կշիռը:

Այս երևույթը առավել ցայտուն արտահայտվում է գյուղում, մասնավորապես լեռնային շրջաններում: Ստեղծվել է որոշակի անհամապատասխանություն պատանիների ու աղջիկների ստացած գիտելիքների մակարդակի և այդ գիտելիքները գյուղական վայրերում արտադրության մեջ ներդնելու սահմանափակ հնարավորությունների միջև: Արդյոք նաև դրանով չի՞ բացատրվում լեռնային գյուղերում բնակչության նվազման փաստը: Շատ գյուղեր լրիվ դատարկվել են: 1959—1986 թթ. հանրապետությունում գյուղերի թիվը պակասել է շուրջ 250-ով: Գյուղական բնակչությունը շատ տեղերում «ծերացած» է և այդ տեսակետից խիստ տարբերվում է քաղաքայինից: Գյուղատնտեսական աշխատանքները մնացել են տարիքավոր մարդկանց հույսին: Ճիշտ է, երիտասարդության արտահոսքը բացատրվում է նաև գյուղատնտեսությամբ զբաղվելու շրջանակների նեղացումով: Ավելացող երիտասարդությունը ամբողջությամբ չի կարող ընդգրկվել գյուղատնտեսության մեջ, իսկ նրանում ընդգրկվածների մի մասն էլ աշխատանքների մեքենայացման շնորհիվ, ուզած-չուզած, պետք է փոխի իր զբաղմունքի բնույթը: Բայց պարտադի՞ր է, արդյոք, որ աշխատանքի բնույթի փոփոխումը ուղեկցվի բնակավայրի փոփոխմամբ, ինչպես հիմնականում տեղի է ունեցել մինչև օրս: Գյուղատնտեսության մեջ զբաղված բնակչության կրճատումը և արդյունաբերական ու այլ բնույթի արտադրություններում զբաղված բնակչության աճը գերազանցապես ուղեկցվում է գյուղական վայրերից դեպի քաղաքներ կամ արդյունաբերական կենտրոններ բնակչության արտահոսքի հետ: Այդ առումով այսուհետև էլ, արդյունաբերությունը հանրապետության փոքր քաղաքներում և գյուղական շրջաններում տեղաբաշխելու հետ միասին, անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել ոչ արտադրական ոլորտի ճյուղերն ավելի արագ թափով զարգացնելու հարցերին: Արդյունաբերության և ոչ արտադրական ոլորտի ճյուղերի տեղաբաշխման բարելավումը կօգնի հաղթահարելու աշխատուժի օգտագործման բնագավառում ներկայումս նկատվող միակողմանիությունը, իսկ խոշոր քաղաքներում բնակչության չափից ավելի կենտրոնացման պրոբլեմն իր լուծումը կըստանա խոշոր քաղաքների բեռնաթափման և փոքրերի ու գյուղական շրջանների ավելի արագ տեմպերով զարգացման մեջ:

Խոշոր քաղաքների աճը ըստ ամենայնի սահմանափակելու քաղաքականությունը նպատակահարմար է զուգակցել փոքրերի այնպիսի զարգացման հետ, որ դրանցում բնակչության զբաղվածությունը նպաստի գյուղական բնակչությունը իր նախկին բնակավայրում պահելուն: Այս իմաստով նպատակահարմար է խորհել ամեն մի տնտեսական շրջանում 70—80 հազարանոց մի քաղաք ստեղծելու մասին: Այսպիսի քաղաքը միջշրջանային տրանսպորտային նորմալ ցանցի պայմաններում տնտեսական շրջանի բնակչության կենտրոնաձիգ պրոցեսը կզուգակցի կենտրոնանախույզի հետ: Դրանով իսկ քաղաքի ագլոմերացիայում ապրող գյուղական բնակչությունը կապահովվի ոչ գյուղատնտեսական բնույթի աշխատանքով: Գյուղական բնակիչը, աշխատելով քաղաքում, հոժարությամբ կապրի իր նախկին բնակավայրում, իր տանը, որն ունի տնամերձ հողամաս, կան լավ պայմաններ՝ հանգստի, գյուղատնտեսական բնույթի աշխատանքը ոչ գյուղատնտեսականի հետ զուգակցելու համար: Օրինակ, Սևանի ավազանի քաղաքներից որևէ մեկին կարելի է ընձեռել նման դեր: Այդպիսի քաղաքներ կարելի է ունենալ Սյունիքում, Աղստևում: Ինչ վերաբերում է Արարատյան, Գուգարքի և Շիրակի տնտեսական շրջաններին, ապա այդ դերը ստանձնել են դրանց խոշոր և փոքր քաղաքները:

Դրա հետ մեկտեղ, գյուղական վայրերում արդյունաբերական ձեռնարկությունների ստեղծումը և ոչ արտադրական ոլորտի ճյուղերի հետագա զարգացումը ներազդում է նաև գյուղական բնակչության համակեցության բոլոր կողմերի վրա. աճում են մարդկանց կուլտուրական մակարդակը, պահանջմունքները, ավելանում է

գյուղում աշխատող մտավորականների թիվը, ձևավորվում են քաղաքային կյանքին
հատուկ գծեր: Թեև Հայկական ՍՍՀ փոքր քաղաքների բնակչությունը վերջին 20—
25 տարիների ընթացքում ավելի արագ է աճում, քան մեծ քաղաքներինը, բայց և
այնպես բնակչությունը հիմնականում կենտրոնանում է մեծ քաղաքներում:
Այդ տեսանկյունից անհանգստացնող իրավիճակ է ստեղծվել Երևանում, որի
բնակչությունը 1959—1986 թթ. ավելացել է 2,6 անգամ: Ճիշտ է, փոքր քաղաքներում
և քաղաքատիպ ավաններում այն ավելի քան եռապատկվել է, բայց չպետք է մո-
ռանալ, որ մայրաքաղաքի բնակչության աճի յուրաքանչյուր տոկոսի տարողությունը
3,3 անգամ ավելի մեծ է, քան մյուս քաղաքներինը: Այդ ընթացքում բնակչության
հավելաճի 46,8 տոկոսը բաժին է ընկել միայն Երևանին: Այստեղ է բնակվում քաղա-
քային բնակչության կեսից ավելին: Իհարկե, այսպիսի իրավիճակը միանգամից
չստեղծվեց: Մայրաքաղաքի բնակչության աճը դանդաղեցնելու հարցը գիտությունը
վաղուց է դրել: Ու չնայած ձեռնարկված միջոցներին, այսօր էլ քիչ չեն այն գերա-
տեսչությունները, որոնք բռնում են դիմադրության թույլ ու գիտականորեն ոչնչով
չհիմնավորված ուղի: Երևանում գործարաններ կառուցելը, ինչ խոսք, ձեռնտու է
այս կամ այն գերատեսչությանը, բայց հասարակական տեսանկյունից այն ոչնչով
արդարացված չէ: Գերատեսչությունները ելնում են նրանից, որ այստեղ առկա է
համապատասխան ենթակառուցվածքը, համեմատաբար էժան է նստում կառույցը,
ինչ-որ չափով լուծված են բնակարանային հարցերը: Բայց մտածու՞մ ենք, արդյոք,
որ հենց այդ սխալ քայլն իր հետ բերում է երկրորդ, երրորդ, չորրորդ և հաջորդ
սխալները: Գահավիժող ձնագնդիկի նման սխալների կույտը մեծանում է և ընթաց-
քը կարգավորելը դառնում անհնար:
Հանրապետության ժողովրդագրության հեռանկարային հարցերով զբաղված
գիտական կազմակերպությունների կանխատեսումներով, բնական աճի և միգրա-
ցիայի պայմաններում 2000 թ. Երևանում կբնակվի շուրջ 1,4 **մլն** մարդ: Ոմանք էլ
գտնում են, որ այդ թիվը կհասնի 1,5, նույնիսկ 1,7 միլիոնի: Դա նշանակում է, որ
2000 թ. հանրապետության բնակչության 42—43 տոկոսը կկենտրոնանա միայն Երե-
վանում (2000 թ. ՀՍՍՀ-ում կբնակվի 4 **մլն** մարդ): Այլ կերպ ասած, ավելի կընդ-
լայնվեն լեռներից դեպի Երևան հոսող բնակչության միգրացիոն վտակները, իսկ
դա միշտ էլ իր հետ նոր պրոբլեմներ է բերում: Այս շարունակաբար «վերարտա-
դրվող» սխալների թվում առանձնակի տեղ է գրավում մայրաքաղաքի օդային ավա-
զանի աղտոտվածության պրոբլեմը, որից, ցավոք, զերծ չեն նաև հանրապետության
մյուս քաղաքները՝ Կիրովականը, Ալավերդին և այլն:
Հանրապետությունում էկոլոգիական պայմանների վրա մեծ ներգործություն է
ունեցել քիմիական և մասամբ լեռնահանքային արդյունաբերության որոշ ճյուղերի՝
ոչնչով չհիմնավորված արագ զարգացումը: Մինչդեռ ժամանակին էկոլոգիական
գործոնի հետ միասին առաջ էր քաշվում հանրապետությունում քիմիական արդյու-
նաբերության հետագա զարգացումը սահմանափակող այնպիսի փաստարկների առ-
կայությունը, ինչպիսիք են նրա շատ ճյուղերի բարձր էներգատարությունը, ջերմա-
էներգետիկ և ջրային հաշվեկշռի լարվածությունը, բնակլիմայական պայմանները,
որոնք տասնամյակներ շարունակ դուրս են մնացել պլանավորող մարմինների ուշա-
դրությունից: Ճիշտ այդ նույն սկզբունքներով պետք է մոտենալ նաև լեռնահանքային
արդյունաբերությանը: Ճյուղի զարգացման կարևոր ուղղությունը կարող է դառնալ ոչ
այնքան հանույթի արագ ավելացումը, որ տեղի է ունենում մինչև օրս, որքան մի
շարք հումքատեսակների համալիր օգտագործման, կորուստների վերացման, արժե-
քավոր, հազվագյուտ ու ցրված մետաղների կորզման գործակցի բարձրացումը:
Օդային ավազանի, շրջապատի և մթնոլորտի մաքրությունը աշխատուժի վեր-
արտադրության հետ գտնվում է ուղղակի փոխկախվածության մեջ: Այն ազդում է
մարդկանց աշխատունակության, աշխատանքային ակտիվության, առողջության,
տրամադրության, կենսագործունեության բոլոր կողմերի վրա: Քաղաքաշինության,
բնության պահպանության, օդի ավազանի մաքրության և մյուս հարցերի գիտական
լուծումը կնպաստի աշխատուժի կենսագործունեության արդյունավետության հետա-
գա բարձրացմանը:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆ ՈՒ ԱՄՐԱՊՆԴՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գ. ԱՎԱԳՅԱՆ, Ս. ՕՀԱՆՅԱՆ

ԵՐԿՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ արդի փուլը բնութագրվում
է սոցիալիստական շինարարության պրակտիկայի ուսումնասիրման հա-
մակողմանիությամբ, վերակառուցման պայմաններում հասարակության բարելավ-
ման համար անհրաժեշտ դասերի բացահայտմամբ, անցած դժվարին ուղու գնա-
հատմամբ, որոնք միաժամանակ ենթադրում են հրաժարվել այն ամենից, ինչը ար-
գելակում է մեր առաջխաղացմանը: Վերակառուցում՝ նախ և առաջ նշանակում է
մեր անանցողիկ արժեքների վերագնահատում, վերականգնում և առավել արդյու-
նավետ օգտագործում ու զարգացում:
Հանրապետության գյուղատնտեսության մոտ անցյալի պատմությունը հարուստ
է այնպիսի փաստերով, որոնք վկայում են սուբյեկտիվ ու անսկզբունք մոտեցումների,
տնտեսական զարգացման օրինաչափությունների խախտման, տեղական առանձնա-
հատկությունների և գործոնների անտեսման տխուր երևույթների մասին: Այսպես,
հետպատերազմյան տարիներին հանրապետության գյուղատնտեսության մեջ իրա-
կանացվեց փոքր տնտեսությունների միավորման և խոշորացման քաղաքականու-
թյուն: Հաճախ հաշվի չառնելով յուրաքանչյուր փոքր տնտեսության բնատարածա-
կան պայմանների առանձնահատկությունները և խախտելով կամավորության սկզբ-
բունքը՝ խոշորացված տնտեսությունների ստեղծումը հանգեցրել է այնպիսի հետևանք-
ների, ինչպիսիք են բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեմպերի
նվազումը, բնակչության արտահոսքի ակտիվացումը, արագորեն նվազող կամ վե-
րացման եզրին կանգնած բնակավայրերի առաջացումը, առանձին դեպքերում նաև՝
բնակավայրերի վերացումը:
Հետևաբար, անհրաժեշտ է շտկել անցյալում թույլ տված սխալները՝ միավոր-
ված նախկին տնտեսությունների ինքնուրույնությունը վերականգնելու համար: Այդ
առաջարկի պրակտիկ իրագործման համար ստեղծվել են անհրաժեշտ նախադրյալ-
ներ: Մ. Ս. Գորբաչովը ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1988 թ. փետրվարյան պլենումում ասաց, որ
տնտեսական մեխանիզմը հանգեցնում է այն բանին, որ անհրաժեշտ է հրաժարվել
վարչարարությունից, կոլտնտեսություններին և սովխոզներին հրամայելուց, լայն ճա-
նապարհ բացել ագրարային հատվածի աշխատավորների նախաձեռնողական, ձեռ-
ներեց գործունեության համար, ակտիվորեն օգտագործել աշխատանքի կազմա-
կերպման և վարձատրության բոլոր արդյունավետ ձևերը՝ կոլեկտիվ, վարձակալա-
կան, ընտանեկան կապալները կոլտնտեսությունների և սովխոզների ներսում, ինչպես
նաև նոր մոտեցումները շրջագրոարդմիավորման սահմաններում: Ինչպես տեսնում
ենք, փոքր տնտեսությունների ինքնուրույնաբար զարգացման համար նոր տնտեսա-
կան մեխանիզմը համապատասխան պայմաններ է ստեղծում:
Այդ նկատառումներից ելնելով՝ անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադառ-
նալ հանրապետության գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների, հատկապես միա-
վորված տնտեսությունների սոցիալ-տնտեսական հետևանքների բացահայտման և
գնահատման հարցերին, որոնք մեծ նշանակություն ունեն ագրոարդյունաբերական
բնույթի կառուցվածքային փոփոխությունների և արտադրության կազմակերպման նոր
ձևերի արմատավորման ներկայիս փուլում:

ԱՎԱԳՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՆՐՍԵՄԻ— աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր ԽԺՏԻ տնտեսական աշխարհագրության ամբիոնի վարիչ:
ՕՀԱՆՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ ՀԵՔԻՄԻ— աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու, ԽԺՏԻ տըն-տեսական աշխարհագրության ամբիոնի դոցենտ:

Դեռևս անցյալում նախալեռնային և լեռնային շրջաններում մարդիկ բնակություն
են հաստատել, ունեցել տնտեսական և արհեստագործական զանազան զբաղմունք-
ներ, ընտանիքի պահանջները բավարարելու համար արտադրել են գյուղատնտեսա-
կան տարբեր մթերքներ և հումք: Դրան հասել են ոչ թե ագրոտեխնիկական և գի-
տական նվաճումների ներդրման, այլ ճիշտ ցանքաշրջանառության, էկոլոգիապես
առավել հարմար կուլտուրաների տեղաբաշխման ու տնտեսության բազմաճյուղու-
թյան, հողային և ջրային ռեսուրսների խնայողաբար օգտագործման եղանակով: Եվ
սնիա մեր օրերում այդ նախալեռնային և լեռնային փոքր բնակավայրերից ուժեղացել
է բնակչության արտահոսքը, դրանց հիման վրա կազմակերպված տնտեսությունների
մի մասը վերացել է, շատերին էլ նույն վտանգն է սպասում: Այդ տխուր իրողու-
թյունն ունի տարբեր պատճառներ, որոնց մեջ առանձնապես զգալի են տնտեսու-
թյունների միավորման բացասական հետևանքները:

Հետպատերազմյան տարիներին գյուղատնտեսական արտադրության տնտեսա-
կան արդյունավետությունը բարձրացնելու և գյուղական բնակչության կուլտուր-կեն-
ցաղային պայմանները բարելավելու նպատակով ՍՍՀՄ-ում իրականացվեց մանր
տնտեսությունները միավորելու քաղաքականություն: Արդեն 60-ական թվականներին
մեր հանրապետության շրջաններում (հատկապես նախալեռնային և լեռնային) կազ-
մակերպվեցին միավորված բնակավայրերով տնտեսություններ, որոնց թիվն առանձին
տարիների հասավ 120-ի: Դրանք այն տնտեսություններն էին, որոնք ունեին ար-
տադրության փոքր ծավալ և տնտեսական արդյունավետության ցածր ցուցանիշներ:
Ի տարբերություն ցածրադիր հարթավայրային շրջանների, մեզ մոտ նախալեռ-
նային և լեռնային շրջաններում փոքր տնտեսությունների հետագա զարգացման մի
քանի տարբերակներից ընտրվել է դրանք համեմատաբար խոշոր տնտեսության հետ
միավորելու ուղին: Առանձին դեպքերում էլ մի քանի փոքր տնտեսությունների բա-
զայի վրա կազմակերպվել է մեկ խոշորը: Ընդ որում միավորվողները ոչ միայն իրա-
վաբանորեն կորցրել են իրենց ինքնուրույնությունը, այլև խոշոր տնտեսության համա-
կարգում հաճախ չեն համարվել առանձին ներտնտեսային արտադրական միավոր:
Այդ հանգամանքը որոշակի դժվարություններ է առաջացրել խոշոր տնտեսության
հետ միավորված նախկին տնտեսությունների գործունեության գնահատման և տար-
բերությունների բացահայտման գործում:

Բացի այդ, ինչպես նշվեց ՀԿԿ Կենտկոմի 1986 թ. հուլիսյան պլենումում, մինչև
վերջերս պրակտիկայում անհրաժեշտ չափով հաշվի չեն առնվել էկոնոմիկայի տերի-
տորիալ կազմակերպման այնպիսի կարևոր գործոններ, ինչպիսիք են ջրային, է-
ներգետիկ, տրանսպորտային, սոցիալական, էկոլոգիական, անգամ աշխատանքային
գործոնը:

Անտարակուսելի է, որ խոշոր տնտեսություններ ստեղծելու քաղաքականու-
թյունը դրանց մի մասի համար ունեցել է դրական նշանակություն: Հնարավորություն-
ներ են ստեղծվել առավել արդյունավետ օգտագործել արտադրական, հատկապես
տեխնիկական միջոցները, կրճատել ծառայող անձնակազմի թիվը, խնայել բնատըն-
տեսական ռեսուրսներն ու այդ ամենի շնորհիվ հասնել դրական արդյունքների: Հաս-
կանալի է, որ իրենց արդարացրած այդպիսի տնտեսություններն անհրաժեշտ կլինի
պահպանել և ավելի ուժեղացնել: Սակայն, ինչպես ցույց են տալիս մեր ուսումնա-
սիրությունները, հանրապետության նախալեռնային և լեռնային շրջաններում մեծ է
միավորված այն տնտեսությունների թիվը, որոնք միավորումից հետո ունեցել են
տնտեսական առավել ցածր արդյունավետություն, իսկ դա հանգեցրել է սոցիալ-տըն-
տեսական բնույթի զանազան բացասական հետևանքների: Հաշվի չառնելով բնա-
տնտեսական կոնկրետ պայմանների առանձնահատկությունները և խախտելով կա-
մավորության սկզբունքը՝ հաճախ միավորել են այնպիսի տնտեսություններ, որոնք
ռելիեֆի բարդ կառուցվածքի և արտադրական տարատեսակ մասնագիտացման հե-
տևանքով հանդես են եկել ոչ թե որպես տնտեսական միասնական մարմին, այլ ներ-
կայացել են որպես առանձին միավորների մեխանիկական գումար: Դրանով կարելի
է բացատրել այն, որ խոշորացված տնտեսությունները մինչև միավորվելը, առանձին-
առանձին, ավելի բարձր արդյունք են ապահովել, քան հետագայում:

Պարզվում է, որ միավորված գյուղական բնակավայրերում բնակչության արտա-
հոսքի և տնտեսությունների խոշորացման փաստի միջև ուղղակի կապ կա: Կարելի
է բերել շատ օրինակներ, թե ինչպես երկու տնտեսությունների (երկու բնակավայ-
րերի) միավորվելուց հետո փոքր տնտեսական և սոցիալական հզորություն ունեցող
տնտեսության (գյուղի) բնակչության արտահոսքն ուժեղացել է: Դժվար է, անշուշտ,

այդ փաստը միանշանակ գնահատել: Առկա են բազում այլ պատճառներ: Այսպես
օրինակ, փոքր տնտեսությունները խոշորներին միավորելիս աշխատանքի մեքենա-
յացման բաժինը մեծանում է և, բնականաբար, առաջանում է ազատ աշխատուժ,
որն էլ արտահոսքի պատճառ է դառնում: Բայց կա նաև մեկ այլ՝ ոչ պակաս կարևոր
պատճառ: Երկու և ավելի բնակավայրերի հիման վրա ստեղծված մեկ տնտեսության
պայմաններում սովորաբար հիմնականում ուշադրություն է դարձվում խոշոր բնակա-
վայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա և, ըստ էության, անտեսվում են
փոքր բնակավայրերը: Փաստորեն ուշադրությունից դուրս մնացած գյուղերի բնակ-
չությունը սկսում է նվազել և, ավելի փոքրանալով, կանգնում է վերացման վտանգի
առաջ:

Տնտեսությունների միավորման քաղաքականությունը մեր հանրապետությունում
կրել է համընդհանուր բնույթ՝ անտեսելով յուրաքանչյուր տնտեսության զարգացման
տեղական պայմանները, արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը խան-
գարող բոլոր գործոնները: Եվ այդ է պատճառը, որ միավորված փոքր տնտեսություն-
ների մի մասը լավագույն դեպքում պահպանել է տնտեսական նախկին մակարդակը,
մի մասն էլ նվազեցրել, փոքրացրել է արտադրության նախկին ծավալը, իսկ առան-
ձին տնտեսություններ էլ պարզապես մարել են: Այդ բոլորի հետևանքով սակավահող
մեր հանրապետությունում զգալի հողատարածություններ դուրս են մնացել ակտիվ
օգտագործումից, մի զգալի մասն էլ վեր է ածվել արոտավայրերի:

Գյուղատնտեսական արտադրության համակենտրոնացման պատրվակով տըն-
տեսությունների միավորման առաջացրած բացասական հետևանքների շտկումը գյու-
ղատնտեսական արտադրության կազմակերպման ժամանակակից պահանջների կա-
տարման կարևոր նախապայմանն է: Այսպես, արտադրության տնտհաշվարկային և
դրա հիման վրա բրիգադային, օղակային, ընտանեկան, անհատական կապալի, ինք-
նակառավարման սկզբունքներով կազմակերպումը պահանջում է նորովի անդրա-
դառնալ լեռնային շրջանների հետագա տնտեսական ու սոցիալական զարգացման
բոլոր հարցերին:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ լեռնային տնտեսությունների բնա-
կլիմայական պայմանները և ռեսուրսները, տնտեսական պոտենցիալը դրական նա-
խադրյալներ են ստեղծում հատկապես փոքր և միաժամանակ բազմաճյուղ արտա-
դրական ուղղություն ունեցող տնտեսությունների կազմակերպման համար: Եվ եթե
յուրաքանչյուր տնտեսության հողօգտագործման սահմաններում եղած բնական ու
տնտեսական պայմանների ու ռեսուրսների առանձնահատկությունների հիման վրա
սահմանվեն ձեռնարկության արտադրական չափերը, մասնագիտացումը, տնտեսա-
կան եկամուտները և այլն, ապա դրական նախադրյալներ կստեղծվեն դրանց տըն-
տեսական արդյունավետության բարձրացման համար:

Ասվածից ենթադրվում է, որ խոշոր չափերի և առավել ևս նեղ մասնագիտա-
ցում ունեցող տնտեսությունները, որոնք միանգամայն համապատասխանում են հար-
թավայրային շրջանների բնատնտեսական պայմաններին, լեռնային և նախալեռնային
շրջաններում չունեն համապատասխան բնատարածական ու արտադրական նախա-
դըրյալներ և, հետևաբար, չեն կարող ապահովել տնտեսական ու սոցիալական որո-
շակի արդյունքներ: Ավելին, տնտեսությունների խոշորացումը հանգեցնում է ոչ մի-
այն նրանց բնատնտեսական պայմանների անհաշվենկատ օգտագործման, այլև այդ
շրջանների բնական համալիրների ու դրանց առանձին բաղադրամասերի խախտ-
մանը և աղքատացմանը, բնապահպանման անցանկալի հետևանքների:

Կան նաև փաստեր, երբ արտադրական ցածր ցուցանիշներ են ունեցել ոչ միայն
միավորվող փոքր, այլ մեծ մասամբ նաև խոշոր տնտեսությունները: Այլ կերպ ասած,
ոչ թե ցածր եկամտաբեր տնտեսությունները միավորվել են բարձր արդյունավետու-
թյուն ունեցողների հետ, այլ հաճախ միավորվել են երկու (երբեմն երեք) թույլ տըն-
տեսությունները:

Պարզ է, որ աշխատանքի կազմակերպման միայն այդ գործոնի կիրառումը չէր
կարող հանգեցնել խոշորացված տնտեսության արդյունավետության բարձրացմանը:
Առանձին դեպքերում, լեռնային փոքր տնտեսությունները միավորումից առաջ ունե-
ցել են ավելի բարձր ցուցանիշներ, քան այն, որին միացվել են, իսկ հետո դրանք էլ
վատացել են՝ երկու տնտեսությունների ցուցանիշների միջինացման հետևանքով:

Ասվածը հիմնավորենք Թալինի շրջանի օրինակով: Երկու փոքր գյուղերի՝ Ծաղ-
կասարի և Զորագյուղի բազայի վրա ստեղծված Ծաղկասարի տնտեսությունը միաց-
վել է Մաստարային: Սակայն 1960 թ. Ծաղկասարի տնտեսությունում միավոր օգ-

տագործելի հողատարածության հաշվով 27 տոկոս բուսաբուծական և 61 տոկոս
անասնապահական արտադրանք ավելի է ստացվել, քան Մաստարայի տնտեսու-
թյանը միավորվելուց հետո:
Կամ մեկ այլ ցուցանիշ: Մինչև միավորումը յուրաքանչյուր 100 հեկտար մշակովի
հողատարածության հաշվով Ծաղկասարի տնտեսությունում արտադրվել է 7.460 լ
կաթ, 30 ց միս (կենդանի քաշով) և 556 կգ բուրդ: Այդ ցուցանիշները Մաստարայի
տնտեսությունում համապատասխանաբար եղել են 6.459 լիտր, 23 ց, 211 կգ: Այլ
կերպ ասած՝ Ծաղկասարի տնտեսությունը ունեցել է անասնապահական մասնագի-
տացում և արդյունավետության ավելի բարձր մակարդակ: 100 հեկտար մշակովի
հողատարածության հաշվով Ծաղկասարում դրամական եկամուտները կազմել են
6.170 ռուբլի, որը շուրջ երկու անգամ ավելի է, քան Մաստարայի տնտեսությունում:
Միավորվելուց հետո այդ ցուցանիշները փոփոխության են ենթարկվել: Բուսաբուծու-
թյան համախառն արտադրանքի ծավալը, Ծաղկասարի նախկին տնտեսության հա-
մեմատությամբ, որոշ չափով մեծացել է, բայց անասնապահությանը նվազել է 45
տոկոսով:
Տնտեսությունների միավորումից հետո որոշ դեպքերում նաև նվազել է անա-
սունների գլխաքանակը: Դա բացատրվում է նրանով, որ խոշորացված տնտեսու-
թյունը մեծ քանակությամբ միս իրացնելու հնարավորություններ է ունեցել և դա
արվել է պլանային առաջադրանքները կատարելու ու գերակատարելու նպատակով:
Փոքր գյուղերից անասունները տեղափոխվել են տնտեսության կենտրոնական բնա-
կավայր, որի պատճառով մի դեպքում առաջացել է նոր գոմերի կառուցման անհրա-
ժեշտություն, մի այլ դեպքում՝ հին գոմերը մնացել են անօգտագործելի և ավերվել
են: Այդպիսի տխուր վիճակ է տիրում, օրինակ, Ծաղկասարում և Ջորագյուղում,
որտեղ վերացել է անասնապահության դարավոր զբաղմունքը, քանի որ ամբողջ հո-
տը տեղափոխվել է Մաստարա գյուղը: Պարզ է, որ աշխատանքային գործունեու-
թյան ոլորտի նման սահմանափակումը նույնպես արագացրել է բնակչության արտա-
հոսքը:
Միավորման համար կարևոր սկզբունք է ծառայել տնտեսությունների տարա-
ծական մոտիկությունը: Լեռնային վայրերում ոչ այնքան էական են տնտեսություն-
ների միջև տարածական չափերը, որքան ռելիեֆի բարենպաստությունը: Երբեմն
դեմ-դիմաց, ընդամենը մի քանի կիլոմետր հեռավորությամբ բնակավայրերը իրարից
բաժանված են ձորերով, կիրճերով, որոնք, հատկապես ձմռանը, հաղորդակցության
համար լուրջ դժվարություններ են առաջացնում: Ավելին, կենտրոնացված արտա-
դրության կազմակերպման դեպքում կտրուկ մեծանում են տրանսպորտային միջոց-
ների և գյուղատնտեսական մեքենաների շահագործման ծախսերը, օգտագործման
միջին հեռավորությունը, որոնց հետևանքով փոքրանում է դրանց կիրառման գոր-
ծակիցը:
Մեր կարծիքով, տնտեսությունների միավորմանը պետք է հաջորդեին արտա-
դրության կազմակերպման առավել ինտենսիվ ձևերի արմատավորման ուղղությամբ
տարվող աշխատանքները, ինչպիսիք են ներտնտեսային (բնակավայրերի միջև)
արտադրական մասնագիտացման խորացումը և արտադրական կոոպերացիան, [illegible]
րոնց համար ոչ բոլոր դեպքերում է, որ համապատասխան նախադրյալներ են եղել:
Եթե, օրինակ, տնտեսությունների մեջ մտնող բնակավայրերի սահմաններում վերա-
բաշխվեին բուսաբուծության ճյուղերը՝ համաձայն գոտիական մասնագիտացման խո-
րացման սկզբունքի, իսկ անասնապահությունը մասնագիտացվեր ըստ անասնատե-
սակի կամ էլ դրանց կենսաբանական զարգացման հասակի, ապա դա կնպաստեր
բնակավայրերի բնատնտեսական պայմանների միջև եղած նկատելի տարբերություն-
ների և առանձնահատկությունների արդյունավետ օգտագործմանը, աշխատանքի ար-
տադրողականության բարձրացմանը:
Տնտեսությունների նյութական միջոցների կուտակման ծավալի և բնակչության
սոցիալ-կուլտուրական սպասարկման մակարդակի միջև կա ուղիղ կախվածություն:
Որքան բարձր են տնտեսության եկամուտները, այնքան մեծ են նրա հնարավորու-
թյունները սոցիալական և տնտեսական բարեփոխումների բնագավառում և՝ ընդհա-
կառակը: Տնտեսությունների ցածր արդյունավետությամբ պետք է բացատրել սո-
ցիալ-տնտեսական զանազան սպասարկումների անբավարար մակարդակը, որը այլ
դրդապատճառների հետ միասին նպաստել է բնակչության արտահոսքի ակտիվաց-
մանը:
Միավորումից հետո առանձին արտադրություններ նախկին բնակավայրերից

վերացել են: Այսպես, օրինակ, Թալինի շրջանի նախալեռնային և լեռնային գյուղերը,
տարիներ շարունակ վարելով ինքնաբավարարման քաղաքականություն, զբաղվել
են սերմերի և քուսպի արտադրությամբ, ուսպի, ճակնդեղի, կաղամբի, կտավատի և
կերային կուլտուրաների մշակությամբ և երբեմն էլ դրանց մի մասը հանել են շուկա:
Միավորվելուց հետո այդ կուլտուրաները դուրս են թողնվել արտադրության ոլոր-
տից, որի հետևանքով ոչ միայն տուժել է տնտեսությունների ինքնաբավարարման
գործը, այլև ներարտադրական տնտեսական ծախսերի կեսը հատկացվել է անհրա-
ժեշտ մթերքների գնման համար: Բնականաբար, համապատասխան միջոցներ չու-
նենալու պատճառով հաճախ ֆինանսական ու տնտեսական դժվարություններ են ա-
ռաջացել, թեկուզև դրանք գնվել են պետական վարկերի հաշվին:
Անհիմն միավորումների բացասական հետևանքների մասին է խոսում նաև այն
փաստը, որ վարելահողերը, արոտները և խոտհարքները բավականին պասիվ և
անկանոն են օգտագործվում կամ էլ դուրս են թողնվել շրջանառության ոլորտից:
Օրինակ, Թալինի շրջանում անկանոն ձև ունեցող ու փոքր մակերեսով հողակտոր-
ները եզրերից լցվել են քարերով, ավելի են փոքր…ցել ու դարձել անօգտագործելի՝
տեխնիկայի կիրառման համար ոչ մատչելի: Մելիորացման աշխատանքներ էլ չեն
տարվել, քանի որ տեխնիկան օգտագործվել է առավելապես նոր հողատարածու-
թյունների յուրացման նպատակով: Համապատասխան տեխնիկական ու նյութական
միջոցներ չունենալու պատճառով բնական արոտավայրերում և խոտհարքներում
կուլտուր-տեխնիկական աշխատանքներ չեն ծավալվել, հակաէրոզիոն միջոցառում-
ներ չեն կիրառվել:
Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տնտեսությունների միավորումն
ունեցել է նաև այլ կարգի բացասական հետևանքներ: Այսպես, փոքր գյուղերում ա-
րագորեն նվազել է աշխատուժի զբաղվածությունը: Յուրաքանչյուր բնակավայրում
միայն բանվորական աշխատուժի կարիք է զգացվել, հետևաբար, մասնագիտական
այս կամ այն որակավորում և արտադրական փորձ ու հմտություն ունեցող աշխա-
տուժը հեռացել է բնակավայրերից, ուստի և մարդկանց մոտ նվազել է մասնագի-
տական որակավորման բարձրացման, ընդհանրապես աշխատուժի վերարտադրու-
թյան նկատմամբ ձգտումը: Միավորված տնտեսությունները մի դեպքում համապա-
տասխան նյութական միջոցներ չունենալու, մի այլ դեպքում՝ շահագրգռված չլինելու
պատճառով բնակավայրերի սոցիալ-կուլտուրական և տնտեսական կյանքի վերա-
փոխման հարցերն անուշադրության են մատնել, որն էլ իր հերթին արագացրել է
բնակչության զանգվածային արտահոսքը: Այսպես, 1985 թ. Թալինի շրջանի նախա-
լեռնային և լեռնային ինը գյուղերի բնակչությունը, 1939 թ. համեմատությամբ, նվազել
է 53 տոկոսով (11 գյուղեր էլ վերացել են): Ընդ որում, բնակչության նվազման տեմ-
պերն այժմ էլ բավականին բարձր են: Այսպես, 1970 թ. համեմատությամբ, 1986 թ.
շրջանի Կարմրաշեն, Բայսըզ, Գառնահովիտ, Զարինջա, Դիան, Ջովասար, Ծաղկա-
սար գյուղերի բնակչությունը նվազել է 25—76 տոկոսով, իսկ նոր Արթիկում և Ջո-
րագյուղում համապատասխանաբար՝ 18,7 և 19,9 տոկոսով: Այժմ փաստորեն Ջորա-
գյուղ, Ծաղկասար և Դիան գյուղերը մարում են, գտնվում վերացման եզրին:
Սպասարկման օբյեկտներն առավելապես տեղաբաշխվել են տնտեսության կենտ-
րոնական բնակավայրերում, որի պատճառով էլ փոքր գյուղերի բնակչությունը փաս-
տորեն դուրս է մնացել նրանց ոլորտից, հատկապես ձմռան ամիսներին՝ հաղոր-
դակցության վատ պայմանների հետևանքով: Առանձին դեպքերում վատացել է նաև
բնակավայրերի արտադրական սպասարկումը կենտրոնից: Բացի այս, փոքր բնա-
կավայրերի բնակչության անձնական օժանդակ տնտեսության արտադրական սպա-
սարկումը նույնպես լիարժեք ձևով չի ընթացել՝ ինչպես միջոցների ու նյութերի ձեռք-
բերման, այնպես էլ արտադրանքի իրացման առումով:
Արարատի շրջանի Լանջանիստ գյուղում 1939 թ. բնակվել է 604 մարդ: Կոլ-
տնտեսությունն ունեցել է այգիներ՝ 10 հեկտար, խոշոր եղջերավոր անասուններ՝
200 գլուխ, մանր եղջերավոր անասուններ՝ 2500: Տարեկան արտադրվել է 1.300 ց
հացահատիկ, 600 ց միս, 40 ց բուրդ, 100 ց պանիր, 80 ց յուղ, 450 ց ծխախոտ
և այլն: Սեփական կերարտադրության հաշվին բավարարվել են անասնապահության
պահանջները:
Լանջանիստի և հարևան երեք տնտեսությունների միավորմամբ 1952 թվականին
ստեղծվել է Ջովաշենի պետական տնտեսությունը՝ Լուսաշող կենտրոնով: Միավոր-
ման հետևանքով գյուղի բնակչությունը աստիճանաբար պակասել է: Արդեն 1959
թվականին Լանջանիստ գյուղի բնակչությունը, 1939 թ. համեմատությամբ, նվազել է

242 մարդով և կազմել 362: 1979 թ. գրանցվել է ընդամենը 17 մարդ: Իսկ այսօր
գյուղում ոչ ոք չի ապրում: Տնտեսության նախկին վարելահողերի մեծ մասը վերած-
վել է խոպանի, այգիներն էլ ոչնչանում են: Այսօր բարենպաստ դիրքով և պայման-
ներով բավական հարուստ տնտեսություն ունեցող գյուղը դարձել է անմարդաբնակ:
Եվ անհասկանալի է, թե ինչու գյուղը վերացնելու վերաբերյալ առ այսօր չկա իրա-
վասու մարմինների համապատասխան որոշում, և անմարդաբնակ «բնակավայրը»
շարունակում է մնալ գոյություն ունեցողների ցուցակում: Ի դեպ, 1986 թվի հունվարի
1-ի դրությամբ, նման ճակատագիր ունեն 8 այլ բնակավայրեր ևս:
Այսպիսով, փաստերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ տնտեսությունների
միավորման քաղաքականությունը առանձին բնակավայրերի համար բազմաթիվ ա-
ռումներով հանգեցրել է բացասական հետևանքների: Լեռնային շրջանների բնառըն-
տեսական ռեսուրսներն արդյունավետ օգտագործելու, տնտեսությունների եկամտա-
բերությունը բարձրացնելու, սոցիալ-կուլտուրական ու տնտեսական առաջընթաց
ապահովելու, վերացման եզրին կանգնած բնակավայրերը ամրապնդելու և բնակչու-
թյան արտահոսքը դադարեցնելու նպատակով անհրաժեշտ է այդ միավորումից տոււ
ժած գյուղերը առանձնացնել իրենց նախկին հողօգտագործման սահմաններով և
կազմակերպել ինքնուրույն տնտեսություններ:
Վերջին տարիներին, անշուշտ, փոքր բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զար-
գացման խնդիրներին հատուկ ուշադրություն է դարձվում, սակայն անհրաժեշտ են
ավելի մեծ ջանքեր: Պահանջվում է «Ավելի լրիվ օգտագործել փոքր և միջին քաղաք-
ների ու բանվորական ավանների տնտեսական զարգացման հնարավորությունները,
այստեղ տեղաբաշխել ոչ մեծ մասնագիտացված ձեռնարկություններ, գործարանների
ու փաբրիկաների մասնաճյուղեր ու առանձին արտադրամասեր, ինչպես նաև գյու-
ղատնտեսության սպասարկման, նրա արտադրանքի վերամշակման և տեղական
հումքից արտադրանքի թողարկման հետ կապված ձեռնարկություններ» (**ՍՄԿԿ
XXVII համագումարի նյութերը**, էջ 441):
Փորձը ցույց է տալիս, որ առանձնացված այդպիսի տնտեսությունները սկսում են
արագորեն զարգանալ և ամրապնդվել: Օրինակ, Թումանյանի շրջանում Կաճաճկուտի
և Ակոռի միավորմամբ ստեղծվել էր մեկ տնտեսություն: Այն իրեն չարդարացրեց,
քանի որ դրանից հետո կարճ ժամանակամիջոցում Կաճաճկուտ գյուղի արտադրա-
կան ցուցանիշները վատացան, իսկ բնակչությունն սկսեց նվազել (1970 թ. 701-ից
1983 թ. իջավ 417-ի): Գյուղի բնակիչների հիմնավորված խնդրանքով, Կաճաճկուտը
բաժանվեց Ակոռից և այժմ առանձին տնտեսություն է, ու արդեն դրական արդյունք-
ներն ակնհայտ են: Այդպիսի օրինակները քիչ չեն: Ի դեպ, գնալով ավելանում են
առանձնանալու համար վերադաս մարմիններին ուղղված դիմումները: Գտնում ենք,
որ նրանց պահանջը իրավացի է և պետք է այն բավարարել: Դա անհրաժեշտ և
նպատակահարմար է բազում առումներով: Անժխտելի է, որ լեռնային տարածքում
որքան մեծ է բնակավայրերի խտությունը, այնքան բարձր է հողօգտագործման ին-
տենսիվությունը: Դա առավելապես վերաբերում է հանրապետության նախալեռնա-
յին և լեռնային շրջաններին, որտեղ անհարթ, կտրտված մակերևույթով տարածքի
լիովին և արդյունավետ օգտագործումը զգալիորեն պայմանավորված է բնակավայ-
րերի խտությամբ: Մանավանդ որ թույլ կամ մարող գյուղերի ամրապնդման և վե-
րացածների վերականգնման, չօգտագործվող կամ լիարժեք չօգտագործվող հողերի
ինտենսիվ շրջանառության մեջ առնելու խնդիրը հանրապետության համար վաղուց
է դարձել հրատապ: Այդ նպատակին են ուղղված ՀԿԿ Կենտկոմի և Հայկական ՍՍՀ
Մինիստրների խորհրդի վերջին տարիների կուրսը՝ լեռնային և նախալեռնային շըր-
ջանների տնտեսական ու սոցիալական հետագա զարգացման վերաբերյալ: Կյանքը
հրամայաբար պահանջում է վճռականորեն բացահայտել մեր առաջընթացն արգե-
լակող պրոբլեմների պատճառները ու այնպիսի միջոցառումներ մշակել, որոնք հու-
սալի հիմքեր ստեղծեն խուսափելու սխալների կրկնությունից և թույլ տան ընթանալ
առաջ:

ՆՈՐ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ԵՎ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՅԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՈՒ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

**Ս. ՕՀԱՆՋԱՆՅԱՆ, Լ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ,
Ռ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ**

ԵՐԿՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆ այսօր ընթանում է գիտու-
թյան նորագույն նվաճումները լիովին օգտագործելու, տեխնիկայի և
տեխնոլոգիայի առաջադեմ ձևերը կիրառելու միջոցով էկոնոմիկայի հետևողական
ինտենսիվացման ուղիով:
Կուսակցությունը խնդիր է դնում արագացնել գիտատեխնիկական առաջադի-
մությունը, ապահովել այդ գործի նկատմամբ յուրաքանչյուր տնտեսական օղակի
կենսական շահագրգռվածությունը: Ժողովրդական տնտեսության վերակառուցման
և սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու պայմաններում էական դեր ունեն
գիտության ու տեխնիկայի հետագա աճեղ վերելքը, այնպիսի տեխնիկայի ստեղ-
ծումն ու թողարկումը, որոնք ապահովեն ժողովրդական տնտեսության ճյուղերի ար-
դյունավետության կտրուկ բարձրացումը, աշխատանքային, նյութական և ֆինանսա-
կան ռեսուրսների խնայողությունը: Այս առումով առանձնապես կարևորվում են մե-
քենաշինական արտադրանքի արագացված նորացման, բարձրարդյունավետ և բար-
ձրարտադրողական մեքենաների ու սարքավորումների թողարկման հարցերը:
Արագ տեմպերով է զարգանում մեքենաշինությունը մեր հանրապետությունում:
Ճյուղի տեսակարար կշիռն ամբողջ արդյունաբերության մեջ անցնում է 30 տոկոսից
(համեմատության համար նշենք, որ 1970 թ. այդ ցուցանիշը եղել է 15,8 տոկոս):
Տասնմեկերորդ հնգամյակում հանրապետության մեքենաշինությունը ստեղծել է
տեխնիկայի 415 նոր նմուշներ, յուրացրել 1570 նոր տեսակի արտադրանքի արտա-
դրությունը և սկսել դրանց զանգվածային թողարկումը, արտադրությունից հանվել են
հնացած կառուցվածքի 200 իրեր:
Թվերը, կարծեք թե, տպավորիչ են: Մինչդեռ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ
արտադրանքի նորացման այսպիսի տեմպերը բավարար չեն արտադրության տեխ-
նիկական մակարդակի նշանակալից աճի համար: Մեքենաշինության մեջ գիտու-
թյան և տեխնիկայի զարգացման իրականացված միջոցառումները չեն ապահովում
թողարկվող արտադրանքի նորացման բարձր տեմպերը: Այսպես, Հայաստանի տա-
րածքում տեղավորված միութենական ենթակայության մեքենաշինական միավորում-
ներում ու ձեռնարկություններում 1986 թ. թողարկված արտադրանքի 28,2 տոկոսը
յուրացված է մինչև 1976 թվականը: Ընդ որում այդ նույն տարում այստեղ նորացվել
է թողարկվող ամբողջ արտադրանքի միայն 10,1 տոկոսը: Ուսումնասիրվող ցուցա-
նիշը ցածր մակարդակի վրա է նաև առանձին մինիստրությունների ձեռնարկություն-
ներում: Ավտոարդյունաբերության, օրինակ, 1986 թ. թողարկված արտադրանքի ուղիղ կեսը յու-
րացվել է մինչև 1976 թ.: Նույնիսկ սարքաշինության, ավտոմատացված միջոցների
և կառավարման համակարգերի արտադրության ձեռնարկություններում թողարկված
արտադրանքի 63,2 տոկոսն ունի 5 և ավելի տարվա հնություն: Բայց չէ որ այս ճյու-
ղը կոչված է հատկապես աչքի ընկնելու իր արտադրանքի արագ նորացմամբ: Մինչ-
դեռ 1986 թ. ներդրված նոր արտադրատեսակների տեսակարար կշիռը կազմել է

ՕՀԱՆՋԱՆՅԱՆ ՍԵՐԺ ՀԱՅԿԻ— տնտեսագիտության թեկնածու, ՍՍՀՄ պետպլանին կից պլա-
նավորման և նորմատիվների ԳՀԻ հայկական մասնաճյուղի սեկտորի վարիչ:
ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ԼԵՎՈՆ ՀԱՅԿԻ— տնտեսագիտության թեկնածու, նույն ինստիտուտի ավագ
գիտաշխատող:
ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ՌՈԲԵՐՏ ՍՈԿՐԱՏԻ— ինժեներ:

ընդամենը 8,1 տոկոս: Նշված ցուցանիշը շինարարական, ճանապարհային և կոմու-
նալ մեքենաշինության ձեռնարկություններում կազմում է հազիվ 2,7 տոկոս:

Համեմատաբար բարվոք է վիճակը թեթև ու սննդի, կենցաղային սարքերի մե-
քենաշինության, հաստոցաշինական և գործիքաշինական, ինչպես նաև էլեկտրատեխ-
նիկական արդյունաբերության ձեռնարկություններում, որտեղ արտադրանքի համա-
պատասխանաբար 46,1, 22,6 և 21,5 տոկոսը յուրացվել է վերջին երկու տարիներին:

Անհրաժեշտ է նշել, որ թողարկվող մեքենաների ու սարքավորումների տեսակ-
ների, արտադրությունում կիրառվող տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի զգալի մասը են-
թարկվում է սոսկ մասնակի փոփոխությունների և չի ապահովում ձեռնարկություն-
ների տնտեսական գործունեության արդյունավետության էական աճը:

Էկոնոմիկայի ինտենսիվացման և գիտատեխնիկական առաջադիմության արա-
գացման խնդիրները կանխորոշում են այնպիսի տեխնիկայի ստեղծում և թողարկում,
որը տա աշխատանքի արտադրողականության զգալի բարձրացում, ապահովի ձեռ-
նարկության տնտեսական ցուցանիշների շեշտակի բարելավում: Այդպիսի հնարա-
վորություն կարող են ընձեռել հիմնականում նոր սերնդի տեխնիկան և տեխնոլո-
գիան, որոնք սկզբունքորեն տարբերվում են առկա նմուշներից:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարն անհրաժեշտ համարեց ապահովել նոր տեխնի-
կայի լայն ներդրումը, արագացնել բարձրարդյունավետ տեխնիկայի նոր սերունդ-
ների մշակումն ու հանձնումը արտադրությանը, անցնել մեքենաների համակարգերի
և տեխնոլոգիական սարքավորումների համալիրների թողարկմանը:

Տեխնիկայի նոր սերունդը հիմնվում է գյուտերի կամ արտադրության մեջ կա-
տարված խոշոր հայտնագործությունների վրա: Այսպես, ԷՀՄ-ների առաջին սերնդի
հիմքը էլեկտրավակուումային լամպերն էին, երկրորդինը՝ կիսահաղորդչային դիոդ-
ները և տրիոդները, երրորդինը՝ ինտեգրալ սխեմաները: Էլեկտրոնային հաշվիչ մե-
քենաների հաջորդ՝ ներկայումս մշակվող սերունդը հիմնված է ինտեգրալ սխեմա-
ներով միկրոպրոցեսորի վրա: Այն աչքի է ընկնում ծավալի փոքրությամբ և ֆունկ-
ցիոնալ լայն հնարավորություններով: Ներկայումս օրակարգի հարց է ԷՀՄ-ների
երկրորդ և երրորդ սերունդները արտադրությունից հանելը, քանի որ դրանք սկզ-
բունքորեն չեն համապատասխանում գիտատեխնիկական առաջադիմության արդի
պահանջներին և խոչընդոտում են չորրորդ և հինգերորդ սերունդների տեխնիկայի
թողարկմանը: Գիտատեխնիկական առաջադիմության առանձին ուղղություններով
աշխատանքներ են տարվում վեցերորդ սերնդի տեխնիկայի արտադրությունը կազ-
մակերպելու նպատակով:

Ընդ որում հարկ է նշել, որ արդի պայմաններում նոր տեխնիկան հանդես է գա-
լիս ոչ թե որպես միավոր սարքավորում, այլ, գլխավորապես, իբրև մեքենաների հա-
մակարգ, որն աչքի է ընկնում բարձր արտադրողականությամբ և արդյունավետու-
թյամբ: Դա հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու այն տնտեսական ար-
դյունքը, որը կապված է աշխատանքի միջոցների փոխկապակցված և փոխադարձա-
բար միմյանց լրացնող կոոպերացիայի հետ:

Հայտնի է, օրինակ, որ թվածրագրային կառավարմամբ հաստոցների, ռոբոտ-
ների և մանիպուլյատորների ընդգրկումը ավտոմատացված համակարգի մեջ, տա-
լիս է տնտեսական ավելի մեծ արդյունք, քան այդ սարքավորումներից յուրաքան-
չյուրի առանձին օգտագործման դեպքում:

Այդպիսի համակարգի վրա հիմնված տեխնոլոգիական պրոցեսների ստեղծումը
պահանջում է մեքենաների ու սարքավորումների նոր սերունդների մշակման ու ներ-
դրման տնտեսական նախադրյալների բացահայտում և սահմանում: Դրանց թվին
կարելի է դասել տեխնիկայի նոր սերունդների ստեղծման ու ներդրման կազմակեր-
պումը և պլանային կառավարումը «գիտություն-արտադրություն» շղթայի բոլոր փու-
լերում:

Կարևոր է նաև դրանց մշակման ու արտադրության պրոցեսում գիտատեխնիկա-
կան առաջադիմության միջոցառումների ֆինանսավորման ու վարկավորման առավել
բարենպաստ պայմանների ապահովումը: Անհրաժեշտ է նոր տեխնիկայի ստեղծման
համար կարգավորել գիտահետազոտական ինստիտուտների, կոնստրուկտորական
բյուրոների և ձեռնարկությունների աշխատողների նյութական շահագրգռվածության
բարձրացման հստակ մեխանիզմը: Ընդ որում գնագոյացման մեխանիզմը կոչված է
նոր սերունդների մեքենաների արտադրության համար ստեղծել տնտեսական շահա-
վետության պայմաններ:

Գիտատեխնիկական նորույթների թողարկման աշխատանքների արդյունավե-
տությունը մեծապես պայմանավորված է ժամանակի գործոնով: Դրանց մշակման և
արտադրության ժամկետների կրճատումը ժողովրդատնտեսական արդյունավետու-
թյան նշանակալից աճի հնարավորություններ է ընձեռում և, ընդհակառակը, այդ
ժամկետների ձգձգումը հանգեցնում է տնտեսական արդյունքի կորուստների:

Տեխնիկայի նոր սերունդների ստեղծման գաղափարը հիմնականում ծագում է
այն ժամանակ, երբ նրան նախորդող արտադրանքը տալիս է առավելագույն ար-
դյունք, այսինքն՝ գտնվում է տեխնիկական ցիկլի երկրորդ փուլում: Դրանով իսկ
նոր մտահղացումները որոշակի խոչընդոտների են հանդիպում: Դրանք հարկ է
լինում իրացնել թողարկվող արտադրանքի արտադրությանը զուգահեռ:

Տեխնիկայի սերունդների հերթափոխի պարբերականությունը միջին հաշվով
կազմում է 8—10 տարի: Այն տատանվում է չորս տարուց պակաս՝ ռադիոէլեկտրո-
նիկայում և 14 տարուց ավելի՝ մետալուրգիայում, լեռնային, տեքստիլ, կենցաղային
տեխնիկայում: Ընդ որում այդ պարբերականությունն ունի կրճատման միտում:

Անցումը լրիվ տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման, երբ էապես ընդլայն-
վում են արտադրության կառավարման գործում ձեռնարկությունների իրավունքներն
ու պատասխանատվությունը, այնպիսի տնտեսական մեխանիզմի անհրաժեշտություն
է առաջացնում, որը նպատակամղի նոր սերունդների տեխնիկայի ստեղծմանն ու
ներդրմանը: Մինչև այժմ շատ ձեռնարկությունների համար շահավետ չի եղել ար-
տադրանքի մակարդակի կտրուկ բարձրացումը, այլ ձեռնտու է եղել աստիճանաբար
ռացիոնալացնել արտադրությունը: Ուստի, բնականաբար, գիտատեխնիկական ա-
ռաջադիմության պլանների սահմանումը չհանգեցրեց ցանկալի արդյունքների: Նույ-
նիսկ կենտրոնացված կարգով հաստատվող պլանային առաջադրանքների պայման-
ներում էականորեն չբարձրացավ մեքենաշինական արտադրանքի որակը, չբարելավ-
վեց արտադրության տեխնիկական բազան: Այժմ արդեն պետական ձեռնարկության
մասին օրենքը խթանում է շահույթների աճը, իսկ դրանց գոյացման հիմնական աղ-
բյուրը գիտության ու տեխնիկայի նվաճումների ներդրումն է արտադրության մեջ:

Նոր սերնդի տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի մշակման և ներդրման հստակ կազ-
մակերպման շահերը պահանջում են, առաջին՝ ստեղծել միջգերատեսչական նպա-
տակային գիտատեխնիկական միավորումներ և ինժեներական կենտրոններ, ձևա-
վորել միջճյուղային գիտատեխնիկական համալիրներ: Միության մեջ առկա փորձը
վկայում է այդպիսի աշխատանքի արդյունավետության մասին: Երկրորդ՝ նպատա-
կահարմար է, որպեսզի վերադաս մարմինները ձեռնարկություններին ապահովեն
մեքենաների, տեխնոլոգիական գործընթացների սահմանման, սկզբունքորեն նոր
տեխնիկայի ստեղծման ու ներդրման պլանավորման և խթանման մեթոդական ու
նորմատիվային փաստաթղթերով: Այդ կապակցությամբ ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ.
հունիսյան պլենումը նշեց, որ մինիստրությունները, որպես ճյուղերի գիտատեխնի-
կական շտաբներ, կոչված են ապահովելու արտադրության տեխնոլոգիայի և արտա-
դրանքի որակի՝ համաշխարհային մակարդակ դուրս գալը՝ կազմակերպելով գիտա-
տեխնիկական համաճյուղային ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը: Այդ դեպքում
հենց մինիստրության վրա պետք է դրվի գիտատեխնիկական առաջադիմության նվա-
ճումների մշակման, ստեղծման և ներդրման գործի կազմակերպման ինֆորմացիոն
ապահովումը:

Երրորդ՝ անհրաժեշտ է ձեռնարկություններում հստակ որոշել տեխնիկայի և
տեխնոլոգիայի սերունդները: Ընդ որում տեխնիկական ծառայությունների մասնա-
գետները պետք է պարզորոշ սահմանեն, թե ո՞ր սերնդին են պատկանում իրենց
մոտ մշակված և ներդրված տեխնիկան ու տեխնոլոգիան, իսկ ո՞ր սերնդին՝ հայրե-
նական և արտասահմանյան լավագույն նմանօրինակները: Այդպիսի համեմատու-
թյան հիման վրա (օգտագործելով նմանօրինակների տեխնիկական առավել թարմ
տվյալները, ինչպես նաև տնտեսագիտական հաշվարկները) կարելի է փոփոխու-
թյուններ մտցնել արտադրվող իրերի կառուցվածքի մեջ, կիրառել առավել արդյունա-
վետ տեխնոլոգիական գործընթացներ, ստեղծել բարձր արտադրողական մեքենա-
ների համակարգ:

Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու և հասարակական ար-
տադրության հետագա ինտենսիվացման խնդիրները լուծելու իրական ուղին տեխնի-

կայի ու տեխնոլոգիայի նորացման, առավել լավագույն հատկանիշներով մեքենաների
և սարքավորումների ստեղծման ու ներդրման տեմպերի արագացումն է: Այս խնդիր-
ների իրականացումն անխզելիորեն կապված է գիտատեխնիկական նորույթների
մշակման, ստեղծման ու ներդրման պլանային կառավարման հետ:

Հանրապետության շատ ձեռնարկություններում և միավորումներում գիտատեխ-
նիկական առաջադիմության պլանները թույլ են նպատակամղված արտադրության
արդյունավետության էական բարձրացմանը՝ առավել արտադրողական տեխնիկայի
և տեխնոլոգիայի հաշվին: Նոր տեխնիկայի, առաջադեմ տեխնոլոգիայի, արտադրա-
կան գործընթացների ներդրման հնգամյա պլաններում չեն պարունակվում դրանց
մշակման, ստեղծման ու ներդրման միջոցառումների առաջադրանքներ:

1987 թվականին այդպիսի առաջադրանքներ պարունակվում էին հազվագյուտ
ձեռնարկությունների պլաններում: Սակայն դրանց առկայությունն անգամ հարցը օ-
րակարգից չի հանում: Դեռ ավելին, հանրապետության մեքենաշինական ձեռնար-
կություններում երբեմն ներդրվում են սոսկ առանձին հատկանիշներով բարելավված
մեքենաներ ու սարքավորումներ: Պրոբլեմի լուծման ուղին արդյունաբերության կա-
ռավարման արմատական վերակառուցումն է: Այս գործում նույնպես մեծ խնդիրներ
են ծառացած ձեռնարկությունների կոլեկտիվների առջև: Սկզբնական կուսակցական
կազմակերպություններից պահանջվում է մարտունակություն և գործունություն,
կազմակերպական և քաղաքական-դաստիարակչական ակտիվ աշխատանք, առա-
ջադրված խնդիրների անթերի լուծման համար կոմունիստներին, ամբողջ կոլեկտիվ-
ներին նպատակամղելու ունակություն: Նրանք կոչված են կոլեկտիվներում անհան-
դուրժողականության մթնոլորտ ստեղծել թերությունների, անկարգապահության, լճաց-
ման, ինքնահանգստացման դրսևորումների նկատմամբ: Էկոնոմիկան, արտադրու-
թյունը կուսակցական կազմակերպությունների ջանքերի գործադրման գլխավոր ո-
լորտներն են: Այստեղ առանձնապես ծավալուն է պրոբլեմների կոմպլեքսը, որին
պետք է նպատակամղվի նրանց ամենօրյա, չթուլացող ուշադրությունը: Այդ պրոբ-
լեմներից են՝ գիտատեխնիկական նվաճումների ներդրման և տեխնիկական վերա-
զինման ընթացքը, արտադրական գործընթացի կազմակերպումը և արտադրանքի
որակի բարելավումը, առաջավոր փորձի ու ռեզերվների օգտագործումը, խնայողու-
թյան համար պայքարը, մատակարարումների կարգապահության խստիվ պահպա-
նումը և այլն: Կուսակցական կազմակերպությունների պարտքն է հասնել ձեռնարկու-
թյուններում ներդրված տնտեսավարման նոր մեխանիզմի և ինքնակառավարման
արդյունավետ իրականացմանը:

Պետական ձեռնարկության մասին օրենքը, տնտեսական հաշվարկի և ինքնա-
ֆինանսավորման պայմանները հնարավորություն են ստեղծում էապես փոխել գի-
տատեխնիկական առաջադիմության պլանավորման դերը և բնույթը: Ձերբազատվե-
լով դիրեկտիվայ[illegible]ունից՝ այն վերածվում է բարձրարդյունավետ տեխնիկայի և
տեխնոլոգիայի մշակման, ստեղծման ու արտադրության մեջ ներդրման գործուն
միջոցի: Սպառողների ուղղակի պատվերների հիման վրա կնքվում են որոշակի
տեսակների արտադրանքի թողարկման պայմանագրեր: Արտադրողներն այս պայ-
մաններում արդեն շահագրգռված են սպառողների պահանջների առավել լրիվ բա-
վարարմամբ, ուստի և համարձակորեն կընթանան տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի
նոր սերունդների ներդրման ուղիով, որը կտա արտադրության արդյունավետության
նշանակալից աճ:

Դրա հետ մեկտեղ նշենք, որ նոր տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի ստեղծման ու
ներդրման պրոբլեմները կապված են ժողովրդական տնտեսության մի շարք ճյուղե-
րում տնտեսական, սոցիալական և կազմակերպական բարդ հարցերի լուծման հետ:
Այդ առումով առաջնահերթ նշանակություն ունի տնտեսական, սոցիալական զար-
գացման հնգամյա պլաններում նոր տեխնիկայի ստեղծման ու ներդրման հիմնական
ցուցանիշների արտացոլումը ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերում: Հայտնի
է, որ ՍՍՀՄ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման 1986—1990 թթ. հնգամյա
պլանի «Գիտության և տեխնիկայի զարգացումը» բաժնում սկզբունքորեն նոր տեխ-
նիկայի և տեխնոլոգիայի ստեղծման առաջադրանքներ են պարունակվում: Այդ ո-
լորտի ժողովրդատնտեսական պլանավորումը, անշուշտ, բարձրարդյունավետ մեքե-

նաների համակարգերի և տեխնոլոգիական գործընթացների ստեղծման ու արտա-
դրության կողմնորոշիչ է ձեռնարկությունների համար:

Նոր տեխնիկայի նշանակությունը կանխորոշում է պլանավորման այնպիսի
կարգի մշակումը, որն առավել լրիվ և ամբողջական բնութագրի նրա ստեղծումն ու
յուրացումը: Մինչդեռ ձեռնարկություններում սովորական և բարձրարդյունավետ տեխ-
նիկայի պլանավորման կարգը ոչնչով չի տարբերվում: Պլանում անտեսվում են վեր-
ջիններիս բնորոշ տարբերիչ հատկանիշները ցածրարդյունավետ նոր տեխնիկայից
ու տեխնոլոգիական գործընթացներից: Այսինքն՝ լիովին չի բացահայտվում պլանա-
վորման առավելությունը՝ որպես նոր տեխնիկայի ստեղծման ու ներդրման գործուն
միջոցի: Ինչ-որ չափով նաև սրանով է բացատրվում այս ոլորտում առկա անբարե-
հաջող վիճակը:

Գործնականում կիրառվում են գիտատեխնիկական առաջադիմության պլանա-
վորման ընթացիկ, հնգամյա և հեռանկարային ձևերը: Մեքենաների և սարքավորում-
ների նոր սերունդների մշակման ու ներդրման համար համեմատաբար երկար ժա-
մանակ է պահանջվում, ուստի այստեղ առավել արդյունավետ է հնգամյա և հեռա-
նկարային պլանավորումը: ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունիսյան պլենումում ընդգծ-
վեց ՍՍՀՄ տնտեսական և սոցիալական զարգացման տասնհինգ տարվա հիմնա-
կան ուղղությունների մշակման կարևորությունը՝ առաջին հնգամյակի ծավալուն հիմ-
նավորմամբ: Մենք կարծում ենք, որ գիտատեխնիկական նվաճումների ներդրման
առնչությամբ պլանավորման այդ ձևը կարելի է կիրառել նաև ձեռնարկության և միա-
վորման մասշտաբով: Առայժմ հանրապետության մեքենաշինական ձեռնարկություն-
ներում գիտատեխնիկական պլանները սահմանափակվում են բացառապես տաս-
ներկուերորդ հնգամյակի սահմաններում: Գիտության և տեխնիկայի զարգացման ա-
ռավել հեռանկարային որևէ պլան փաստորեն գոյություն չունի:

Նոր տեխնիկան պլանավորելիս անհրաժեշտ է ընդգրկել «գիտություն-արտա-
դրություն» ցիկլի բոլոր փուլերը: Ընդ որում հիմնական ուշադրությունը պետք է
կենտրոնացնել բարձրարդյունավետ մեքենաշինական համակարգ ստեղծելու վրա,
որի կազմում մտնող սարքավորումները համաշխարհային նմանօրինակներին չպետք
է զիջեն: Անհրաժեշտ է, որ արտադրության ընդհանուր ծավալում գիտատեխնիկա-
կան նորույթների տեսակարար կշիռն ունենա աճի միտում (կամ, թեկուզ, չունենա
անկման դինամիկա):

Գիտության և տեխնիկայի զարգացման պլանավորման պրոցեսը ամենաուղ-
ղակի ձևով փոխկապակցված է խթանող միջոցառումների համակարգի հետ: «Գի-
տություն-արտադրություն» ցիկլին մասնակցող ձեռնարկություններին, ԳՀԻ-ներին,
կոնստրուկտորական բյուրոներին անհրաժեշտ է խթանել աշխատանքի կոնկրետ
արդյունքի մեջ յուրաքանչյուրի ներդրած մասի չափով (առանց որևէ սահմանափակ-
ման): Ընդ որում կոնստրուկտորական և տեխնոլոգիական ծառայությունների աշխա-
տողներին խրախուսելիս կարելի է կիրառել նոր սերունդների տեխնիկայի թողարկ-
ման ծավալի և արտադրության ընդհանուր ծավալի հարաբերակցության ցուցանի-
շով: Գիտատեխնիկական առաջադիմության արդի պայմաններում նոր տեխնիկայի
պլանավորման ձևերի և սկզբունքների ընտրությունը պետք է ունենա պարզ արտա-
հայտված նպատակային բնույթ:

Այսօր կուսակցությունը հստակ, հիմնավորված միջոցներ է նախատեսում գի-
տության և արտադրության կապերի, դրանց կազմակերպական կառուցվածքների
կատարելագործման նպատակով՝ դրանք համապատասխանեցնելով երկրի արտա-
դրողական ուժերի զարգացման մակարդակին: Դա ոչ միայն տնտեսական, այլև ա-
ռաջնահերթ սոցիալական և քաղաքական խնդիր է, որի լուծմանը կոչված են ակտի-
վորեն մասնակցելու կուսակցական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակեր-
պությունները, ժողովրդական վերահսկողության մարմինները, սովետները: Ուստի
ճիշտ չի լինի գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման իմաստը տեսնել
միայն նոր մեքենաների ու տեխնոլոգիաների ստեղծման կամ էլ արտադրության
կազմակերպման նոր ձևերի մեջ: Ցանկացած, նույնիսկ ամենակատարյալ մեքենա
կմնա մեռյալ մետաղների խորամանկամիտ կերտվածք, եթե դրան չառնչվի մարդու

ստեղծագործ աշխատանքը: Գիտատեխնիկական հեղափոխությունը հենց մարդու ձեռքերի և խելքի արգասիքն է: Դա առաջին հերթին հեղաշրջում է արտադրու-
թյան բոլոր մասնակիցների գիտակցության և տրամադրության մեջ: Եվ միանգամայն օրինաչափ է, որ կուսակցությունն այսօր բոլոր փոփոխությունների վճռական պայ-
մանը համարում է մարդկային գործոնը: ՍՄԿԿ համագումարի և պլենումների փաս-
տաթղթերում կարմիր թելի պես անցնում է այն միտքը, որ սոցիալիստական տըն-
տեսական մեխանիզմի վերակառուցումը վերաբերվում է բոլորին, ոչ ոք չպետք է և չի կարող մի կողմ մնալ, և միայն յուրաքանչյուրի համառ, նոր բովանդակությամբ հա-
գեցված աշխատանքը կապահովի գործի հաջողությունը: Եվ, իրոք, տնտեսական կառավարման արմատական ռեֆորմը բոլոր աշխատողներից պահանջում է գործո-
ղությունների վերաիմաստավորում, աշխատանքի ոճի և մեթոդների վերափոխում: Ձեռնարկությունների ինքնուրույնության և տնտհաշվարկի խորացման կուրսը, անցումը ինքնաֆինանսավորման և ինքնածախսածածկման, այնպիսի տնտեսական պայման-
ների ստեղծումը, որոնք անդառնալի կդարձնեն արտադրության ինտենսիվացումը, ինչպես երբեք, բարձրացնում է նախաձեռնության և սոցիալիստական ձեռներեցու-
թյան դերը ժողովրդական տնտեսության յուրաքանչյուր օղակում, ամեն մի աշխա-
տավորական կոլեկտիվում:

Այսօր նոր ուժով է հաստատվում մարդկային գործոնի դերը սոցիալ-տնտեսա-
կան արագացման գործում: ՍՄԿԿ XXVII համագումարում նշվեց, որ տնտեսական մեխանիզմի վերակառուցումն սկսվում է գիտակցության վերակառուցումից, մտածո-
ղության և գործողության արմատացած ստերեոտիպերից հրաժարվելուց, նոր խըն-
դիրների հստակ պատկերացումից: Դա հատկապես վերաբերում է գիտատեխնիկա-
կան առաջադիմության հասունացած պրոբլեմների լուծմանը:

Նոր գաղափարների իրագործման, նոր սերունդների տեխնիկայի և տեխնոլո-
գիայի կանխատեսման, այդ պրոցեսի պլանային կառավարման հիմնական իմաստը գիտատեխնիկական նորույթների արագ և արդյունավետ իրացումն է, արտադրու-
թյան տնտեսագիտական ցուցանիշների նշանակալից աճը: Այսպիսի հարցադրումն առավել լրիվ է համապատասխանում երկրի սոցիալ-տնտեսական առաջընթացի արագացմանը, ժողովրդական տնտեսության կառավարման մեխանիզմի արմատա-
կան վերակառուցմանը:

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԸ ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ս. ԱՎԱԳՅԱՆ, Հ. ՈՍԿԱՆՅԱՆ

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԻԼՅԻՉ ԼԵՆԻՆԻ ստեղծագործական ավանդը ժամանակակից գիտության տարբեր բնագավառներում անսպառ է. կարելի է խոսել դրա զարգացման հատուկ՝ լենինյան փուլի մասին: Լենինի՝ որպես հեղափոխական մտածողի, պատմական դերն այն է, որ նա Մարքսի և Էնգելսի տեսությունը հարըս-
տացրեց նոր նվաճումներով բնական և հասարակական գիտությունների բնագա-
վառում, ընդհանրացրեց հեղափոխական շարժման տեսությունն ու պրակտիկան, գիտականորեն ապացուցեց սոցիալիզմի հաղթանակի անխուսափելիությունը ինչ-
պես մեր, այնպես էլ ուրիշ երկրներում:

Ինչպես նշեց Մ. Ս. Գորբաչովը Մեծ հոկտեմբերի 70-ամյակին նվիրված հան-
դիսավոր նիստում, լենինյան ժառանգությունը օգնում է մեզ ճիշտ կողմնորոշվել կյանքում, «վերակառուցումը դիտել որպես մեր հասարակության առաջադիմության որոշակի պատմական փուլ... սոցիալիզմին հաղորդել նոր որակ, ինչպես ասում են, երկրորդ շնչառություն, իսկ դրա համար իրականացնել հասարակության կյանքի բոլոր՝ ինչպես նյութական, այնպես էլ հոգևոր կողմերի խոր նորացում, առավել լրիվ չափով բացահայտել մեր կարգերի հումանիստական բնույթը»:

Լենինի գիտական ժառանգությունը միշտ իր վրա է սևեռել բոլոր երկրների գիտնականների, աշխատավորական լայն զանգվածների ուշադրությունը, նրա աշ-
խատությունների նկատմամբ հետաքրքրությունն առանձնապես աճել է մեր օրերում: Վ. Ի. Լենինը բազմիցս դիմել է դաստիարակության, լուսավորության և ժողովրդական կրթության պրոբլեմներին: Նրա աշխատություններում նշանակալի տեղ են գրավում աշխատավորների և աճող սերնդի գիտական աշխարհայացքի հիմունքների ձևավորման հարցերը:

Լենինյան ուսմունքը աշխարհայացքի, դրա բովանդակության և կառուցվածքի մասին կոմունիստական դաստիարակության պրոբլեմների իսկական գիտական ու սումնասիրման օրինակ է: Լենինի աշխարհայացքային կոնցեպցիայի դերը առանձ-
նապես մեծ է մարքս-լենինյան փիլիսոփայության, գիտական կոմունիզմի, դպրոցա-
կան մանկավարժության տեսական դասընթացների դասավանդման և ուսումնա-
սիրման համար: Այդ դասընթացների շատ թեմաների մշակման ժամանակ նրա գա-
ղափարներն աշխարհայացքի մասին ունեն հիմնարար նշանակություն: Նրանք օգ-
նում են ճիշտ իմաստավորել գաղափարախոսական ներգործության միջոցների հնա-
րավորություններն այն հաշվով, որ առավելագույն արդյունավետությամբ դրանք օգտագործվեն դաստիարակչական աշխատանքում: Իրենց արդիականությունը պահ-
պանում են նաև լենինյան գաղափարները գիտական աշխարհայացքի ձևա-
վորման պրոցեսի ղեկավարման մասին, որոնցում բացահայտվում են աշխատավոր-

---

ԱՎԱԳՅԱՆ ՍԱՄՍՈՆ ԱՎԱԳԻ— Կիրովականի մանկավարժական ինստիտուտի ՍՄԿԿ պատ-
մության և գիտական կոմունիզմի ամբիոնի ավագ դասախոս, մանկավարժական գիտություն-
ների թեկնածու:

ՈՍԿԱՆՅԱՆ ՀՐԱՉԻԿ ԱՐՄԵՆԱԿԻ— նույն ամբիոնի ավագ դասախոս:

ների և երիտասարդության կոմունիստական դաստիարակության
կոնկրետ ուղիները: Դա գործնական մեծ նշանակություն ունի բուհում ուսանողների
հետ տարվող ամբողջ ուսումնադաստիարակչական աշխատանքի իրականացման
ման համար: Չէ՞ որ գիտական աշխարհայացքի կատարելագործ-
կան, բարոյական, աշխատանքային դաստիարակության միջուկն է:
Բացահայտելով աշխարհայացքի էությունը, Լենինն այն համարում է առաջա-
տար գործոն անհատի հոգևոր կերպարի ձևավորման գործում: Աշխարհայացքը, ըստ
Լենինի, աշխարհի ու նրա զարգացման օրինաչափությունների նկատմամբ մարդու
ունեցած ընդհանուր հայացքների համակարգն է, որն արտահայտվում է մարդու
համոզմունքների, զգացմունքների, վարքագծի մեջ և իրականության նկատմամբ
նրա ունեցած հարաբերություններում: Այդ հասկացությունը բնութագրվում է նրա-
նով, որ նրա հիմքում ընկած են որոշակի սկզբունքներ, որոնք ենթարկում, խմբա-
վորում են իրենց շուրջը մարդու բոլոր հայացքները, դրանք միավորում տրամաբա-
նական և հոգեբանական ամբողջական կոնցեպցիայի մեջ:
Փիլիսոփայական հանրագիտարանում ասված է. «Աշխարհայացքը ամբողջ աշ-
խարհի նկատմամբ, աշխարհում առանձին երևույթների և դրանում իր սեփական
տեղի նկատմամբ մարդու ունեցած հայացքների ընդհանրացված համակարգն է,
մարդու կողմից իր գործունեության իմաստի և մարդկության բախտի ըմբռնումն ու
զգայական գնահատականը, մարդկանց գիտական, փիլիսոփայական, քաղաքական,
իրավական, բարոյական, կրոնական, գեղագիտական համոզմունքների ու իդեալ-
ների ամբողջությունը»: Սովետական մարդու աշխարհայացքի գիտական հիմքն է
մարքս-լենինյան ուսմունքը բնության և հասարակության մասին: Դիալեկտիկական
և պատմական մատերիալիզմը մարդկային մտքի զարգացման բարձրագույն նվա-
ճումն է: Լենինի խոսքերով ասած, մարքսիզմը հասարակության օրինաչափ զար-
գացման արդյունքն է և ներառել է ամեն առաջավորը, ամեն լավագույնը, ինչ հա-
տուկ է եղել համաշխարհային քաղաքակրթությանը:
«Փիլիսոփայության պատմությունն ու սոցիալական գիտության պատմությունը
լիակատար պարզությամբ ցույց են տալիս, որ մարքսիզմի մեջ չկա մի բան, որը
համաշխարհային քաղաքակրթության զարգացման մեծ ճանապարհից **հեռու** ծագած...
լինի... Ընդհակառակն, Մարքսի ամբողջ հանճարեղությունը հենց այն է, որ նա պա-
տասխան տվեց այն հարցերին, որ մարդկության առաջավոր միտքն արդեն առա-
ջադրել էր: Նրա ուսմունքն առաջ եկավ իբրև փիլիսոփայության, քաղաքատնտեսու-
թյան ու սոցիալիզմի խոշորագույն ներկայացուցիչների ուսմունքի ուղղակի և անմի-
ջական **շարունակություն**... Այդ ուսմունքն օրինական հաջորդն է այն լավագույնի,
ինչ որ մարդկությունը ստեղծել է XIX դարում ի դեմս գերմանական փիլիսոփայու-
թյան, անգլիական քաղաքատնտեսության, ֆրանսիական սոցիալիզմի» (Վ. Ի. Լենին,
ԵԼԺ, հ. 23, էջ 46—49): Լենինը հանդես է գալիս որպես աշխարհայացքի միակող-
մանի, նեղ ինտելեկտուալ ըմբռնման կողմնակից: Միշտ չէ, որ գիտելիքների տիրա-
պետման շնորհիվ մարդու մեջ ձևավորվում է գիտական աշխարհայացք: Գիտելիք-
ների մեխանիկական տիրապետումը կոմունիստական դասագրքերից ու բրոշյուր-
ներից կարող է հանգեցնել տիրացուականության, բյուրոկրատիզմի այն դեպքում,
եթե այն լինի լոզունգների ու դոգմաների հասարակ սերտում, եթե այն կտրված լի-
նի կոմունիստական շինարարության պրակտիկայից, եթե գիտելիքներն ու համոզ-
մունքները չիրացվեն իրականության նկատմամբ մարդու ունեցած հարաբերություն-
ների մեջ, նրա արարքների ու վարքի մեջ: «Առանց աշխատանքի, առանց պայքա-
րի՝ կոմունիստական բրոշյուրներից և աշխատություններից կոմունիզմի գրքային ի-
մացությունը բացարձակապես ոչինչ չարժե, քանի որ դա կշարունակեր տեսու-
թյան և պրակտիկայի հին խզումը, այն հին խզումը, որը հին բուրժուական հասարա-
կության ամենանողկալի գիծն էր» (Վ. Ի. Լենին, **ԵԼԺ**, հ. 41, էջ 359—360):
Աշխարհայացքի հուզական բաղադրամասերն են զանազան զգացումները. բա-
րոյական (հայրենասիրություն, պարտքի և պատասխանատվության զգացում, պրոլե-
տարական համերաշխություն), ինտելեկտուալ (նորի զգացում, կասկածի, վստա-
հության և անվստահության զգացում): Աշխարհայացքի կամային բաղադրամասերը
դրսևորվում են իրականության (բնության, հասարակության, հանրային սեփակա-
նության, աշխատանքի, մարդկանց և իր իսկ նկատմամբ) մարդու ունեցած զանա-
զան հարաբերություններում: Հարաբերությունների համակարգից բացի, աշխարհա-
յացքի կամային բաղադրամասերն ընդգրկում են նաև արարքներն ու գործողու-
թյունները, որոնց միջոցով իրացվում են մարդու հայացքներն ու համոզմունքները:

Զգացմունքների աշխարհայացքային նշանակությունը շատ մեծ է: Մարդը չի
կարող անտարբեր լինել շրջապատող աշխարհի նկատմամբ, իր ստացած գիտե-
լիքների համակարգի, այն պայմանների նկատմամբ, որոնցում նա ապրում է ու
զարգանում: Արտաքին գրգռիչի հանդեպ նրա պատասխան ռեակցիան ոչ թե պայ-
մանական կամ ոչ պայմանական ռեֆլեքս է, այլ իրականության նկատմամբ մարդու
հուզական գնահատման անձնական վերաբերմունքի արտահայտությունը: Գիտելիք-
ները միայն այն ժամանակ են մտնում մարդու հայացքների ընդհանուր համակարգի
մեջ և վերածվում համոզմունքների, երբ նրանք անցնում են նրա զգացմունքների ու
ապրումների ոլորտով:
Զգացմունքները զգալի չափով բարձրացնում են աշխարհայացքի ակտիվությու-
նը: Նրանք դառնում են գործողության մղող ներքին խթան: Լայնորեն հայտնի է
Լենինի արտահայտած այն դրույթը, որ «առանց մարդկային հույզերի երբեք չի եղել,
չկա և չի կարող լինել ճշմարտության մարդկային որոնում»: Այդ միտքը բավական
լավ է բացահայտում զգացմունքների նշանակությունը մարդու հայացքների և հա-
մոզմունքների ձևավորման պրոցեսում: Զգացմունքները, այդպիսով, դառնում են
աշխարհայացքի կառուցվածքային բաղադրամաս, որն, իր հերթին, թափանցելով
մարդու հուզական ոլորտը, նրա զգացմունքներին հաղորդում է սոցիալ-դասակարգա-
յին ուղղվածություն: Յուրաքանչյուր անհատի հայացքներն ու համոզմունքները մեծ
չափով որոշում են զգացմունքների և ապրումների բովանդակության յուրահատկու-
թյունը:
Հայրենասիրության զգացումը մարդկային անձի ամենամարդասիրական, ազ-
նիվ և պայծառ դրսևորումներից մեկն է: Սակայն այդ զգացումի բովանդակությունը
միասեռ չէ: Անհատի գաղափարաքաղաքական և աշխարհայացքային դիրքավո-
րումների համեմատ այն կամ վերածվում է պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի,
կամ վերաճում շովինիզմի, բուրժուական նեղ նացիոնալիզմի: «Բուրժուական նա-
ցիոնալիզմ և պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմ՝ ահա երկու անհաշտ-թշնամա-
կան լոզունգներ, որոնք համապատասխանում են ամբողջ կապիտալիստական աշ-
խարհի երկու մեծ դասակարգային լագերներին և արտահայտում են երկու քաղա-
քականություն (ավելին՝ երկու աշխարհայեցողություն) ազգային հարցում» (Վ. Ի.
Լենին, **ԵԼԺ**, հ. 24, էջ 154—155): Պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի մեջ ազ-
գային հպարտության զգացումը ներդաշնակորեն զուգակցվում է բոլոր ժողովուրդ-
ների ու ռասաների հավասարության ճանաչման հետ: Նրա մեջ, մեկը մյուսին լրաց-
նելով օրգանապես միաձուլվում են ազգային և ինտերնացիոնալ միտումները, որոնք
նպաստում են տարբեր ազգերի և պետությունների կապերի ամրապնդմանը:
Տեսության և պրակտիկայի, հայացքների և վարքի միասնություն՝ ահա այն հատ-
կությունը, որն արտացոլում է սովետական մարդու մատերիալիստական աշխար-
հայացքի խորքային էությունը: «Խոսքի և գործի միասնությունը,— XXVII համագու-
մարում ՍՄԿԿ Կենտկոմի Քաղաքական զեկուցման մեջ ասաց Մ. Ս. Գորբաչովը,—
կուսակցական ու պետական ամբողջ գործունեության կարևորագույն սկզբունքը,
նաև գաղափարադաստիարակչական աշխատանքին ներկայացվող պարտադիր
պահանջն է: Այդ աշխատանքին ակտիվորեն մասնակցելը բոլոր ղեկավար կադրերի
պարտականությունն է, յուրաքանչյուր կոմունիստի պարտքը» (**ՍՄԿԿ XXVII համա-
գումարի նյութերը,** էջ 229):
Սոցիալիստական հասարակության մարդու աշխարհայացքը բնութագրվում է
ճշտության և գիտականության բարձր մակարդակով: Դիալեկտիկական մատերիա-
լիստական մոտեցումն իրականությանը ապահովում է նրա իսկական օբյեկտիվ
ճանաչման հնարավորությունը: «Մարքսի ուսմունքն ամենազոր է, որովհետև այն
ճշմարիտ է»,— ասում է Լենինը: Մարքս-լենինյան ուսմունքի ճշմարտացիությունը
հաստատվում է հեղափոխական պայքարի ամբողջ պրակտիկայով, մարդկային հասա-
րակության ամբողջ կյանքով և զարգացման պատմությամբ: Որոշելով տնական,
սկզբունքային կարգի խնդիրները, ՍՄԿԿ-ն հետևողականորեն ղեկավարվում է
մարքսիզմ-լենինիզմով՝ հասարակական զարգացման իսկական գիտական տեսու-
թյամբ: Այն արտահայտում է աշխատավոր մարդկանց արմատական շահերը, սոցիա-
լական արդարության իդեալները:
Սովետական մարդն առաջավոր հեղափոխական գիտական աշխարհայացքի,
բարոյական վեհ սկզբունքների կրողն է: «Մեր բոլոր մտահղացումներն ու մեծագոր-
ծությունները ոգեշնչվել և ոգեշնչվում են կոմունիստական գաղափարների կենարար
ուժով: Այդ գաղափարները գրված էին հեղափոխական դրոշին, դրանք պայքարի ու

աշխատանքային սխրանքների էին հանում միլիոնավոր մարդկանց, որոնք սրբու
թյամբ հավատում էին դրանց, ընկալում որպես իրենց կյանքի նպատակն ու իմաս-
տը» (Մ. Ս. Գորբաչով, **Հոկտեմբերը և վերակառուցումը. հեղափոխությունը շարու-
նակվում է,** «Հայաստան» հրատ., 1987, էջ 78):
Գիտական մատերիալիստական աշխարհայացքի տարբերիչ գիծը Լենինը հա-
մարում էր նրա ամբողջականությունը, կուռությունը, միաձուլությունը: Նա մարք-
սիստական աշխարհայացքը շատ պատկերավոր կերպով համեմատում է պողպատի
մի կտորի հետ, որի մեջ ամեն ինչ միասնական է, ամրակուռ, և ոչինչ չի կարելի
փոխել, առանց նրա ամբողջականությունը խախտելու:
Աշխարհայացքը մարդկային անհատի կարևորագույն բաղադրամասերից մեկն
է, նրա գաղափարաքաղաքական և դասակարգային էության արտահայտությունը:
Ներթափանցելով մարդու մյուս բոլոր որակների ու հատկությունների մեջ, նա դրանք
միավորում է մեկ ամբողջության մեջ: Դրանում բացահայտվում է մարդու հասարա-
կական ակտիվությունը, որոշվում այն տեղը, որ նա կարող է գրավել հասարակու-
թյան մեջ: Անհատի աշխարհայացքը ինչ-որ մի անշարժ, քարացած կատեգորիա չէ:
Այն կատարելագործվում, զարգանում է և փոխվում իր զարգացման պրոցեսում:
Լենինին հետաքրքրում էին աշխարհայացքի ոչ միայն տեսական պրոբլեմները:
Լինելով աշխարհում առաջին սոցիալիստական պետության ղեկավարը, նա այդ
պրոբլեմը լուծում էր նաև գործնական առումով: «Մարտնչող մատերիալիզմի նշա-
նակության մասին» հոդվածում և ՌԿԵՄ III համագումարում արտասանած «Երիտա-
սարդական միությունների խնդիրները» ճառում Լենինը շարադրում է աշխատա-
վորների և աճող սերնդի գիտական աշխարհայացքի դաստիարակման ամբողջա-
կան համակարգը, տալիս կոնկրետ մեթոդական խորհուրդներ ու ցուցումներ:
Առանձին մարդկանց աշխարհայացքը ոչնչից չի ձևավորվում: Նրա ձևավորման
վրա ներազդում են ամենաբազմապիսի գործոններ, որոնցից են մարդու նյութական
կենսապայմանները, մակրոմիջավայրն ու միկրոմիջավայրը, մասսայական հաղոր-
դակցման միջոցները, ուսուցման ու դաստիարակության պրոցեսը, հասարակական-
աշխատանքային գործունեության կազմակերպումը: Աշխարհայացքի կարևորագույն
հիմքերից են գիտական գիտելիքները, որոնց տիրապետմանը Լենինը հսկայական
նշանակություն էր տալիս: Գիտությունների հիմունքների ստեղծագործական յուրա-
ցումը միայն ապահովում է իսկական կոմունիստի դաստիարակությունը, որը գի-
տակցաբար իր կյանքն ու վարքը ենթարկում է նոր հասարակության կառուցման
գաղափարներին: Եվ Լենինը կոմերիտականների ու երիտասարդների առջև խնդիր
է դնում՝ սովորել կոմունիզմ:
«Կոմունիստ կարելի է դառնալ միայն այն ժամանակ, երբ հիշողությունդ
կհարստացնես մարդկության մշակած բոլոր հարստությունների իմացությամբ: Մեզ
պետք չէ սերտել, բայց յուրաքանչյուր սովորողի հիշողությունը պետք է զարգացնել
ու կատարելագործել հիմնական փաստերի իմացությամբ, այլապես կոմունիզմը
կդառնա դատարկություն, կլինի դատարկ ցուցանակ, կոմունիստը կլինի լոկ մի հա-
սարակ պարծենկոտ, եթե նրա գիտակցության մեջ իր ստացած գիտելիքները չվերա-
մշակվեն» (Վ. Ի. Լենին, **ԵԼԺ**, հ. 41, էջ 363):
Ժամանակակից փիլիսոփայական մտքի բոլոր նշանակալի նվաճումները կապ-
ված են բնագիտության բնագավառում ձեռք բերված խոշորագույն հաջողությունների
հետ: Երիտասարդության լայն ծանոթացումը բնագիտության փիլիսոփայական պրոբ-
լեմներին՝ երիտասարդության շրջանից իսկական մարտնչող մատերիալիստների
դաստիարակման պարտադիր պայմանն է: «... Բնագիտության ասպարեզում նորա-
գույն հեղափոխության առաջադրած հարցերին հետևելը և փիլիսոփայական ժուռ-
նալում այդ աշխատանքի մեջ բնագետներին ներգրավելը մի խնդիր է, առանց որի
լուծման մարտնչող մատերիալիզմը չի կարող ոչ մի դեպքում ո՛չ մարտնչող լինել
և ո՛չ էլ մատերիալիզմ» (**ԵԼԺ**, հ. 45, էջ 37—38): Եվ նա մամուլի օրգաններին խոր-
հուրդ է տալիս որքան կարելի է շատ իրենց ընթերցողներին ծանոթացնել Էյնշտեյ-
նի, Տիմիրյազևի և այլ բնախույզների աշխատություններին:
Գիտական աշխարհայացքի ձևավորումը ենթադրում է նաև աթեիստական պրո-
պագանդայի լայն կազմակերպում աշխատավորների ու երիտասարդների շրջանում:
Լենինը լուսավորության և մամուլի մարմիններին քննադատում էր այն բանի հա-
մար, որ նրանք այդ աշխատանքը վարում են դանդաղ ու ձևականորեն, նրանց հանձ-
նարարականներ էր տալիս բնակչության շրջանում աթեիստական պրոպագանդան
բարելավելու և աշխուժացնելու վերաբերյալ: Այսպես, նա մամուլի օրգաններին խոր-

հուրդ էր տալիս «ուշադրությամբ հետևել ամբողջ համապատասխան գրականու-
թյանը՝ բոլոր լեզուներով, թարգմանելով կամ գոնե տալով համառոտագրություններ
այն ամենի, ինչ որևէ չափով արժեքավոր է այդ ասպարեզում (նույն տեղը, էջ 33):
Բոլոր պրոպագանդիստներին, քաղաքական խմբակների ղեկավարներին և մա-
մուլի աշխատողներին Լենինը խորհուրդ է տալիս իրենց աշխատանքում մանրամասն
ուսումնասիրել և օգտագործել Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներին վերաբերող նյու-
թերը, քանի որ կապիտալիստական աշխարհի այդ ամենամեծ ու զարգացած պե-
տության օրինակով առանձնապես վառ կերպով բացահայտվում է ժամանակակից
բուրժուական դեմոկրատիայի հետադիմական դերը: Նրա քարոզած ազատությունը,
Լենինի խոսքերով ասած, «ոչ այլ ինչ է, բայց եթե ազատություն՝ քարոզելու այն,
ինչ բուրժուազիայի համար օգտակար է քարոզել, իսկ նրան օգտակար է քարոզել
ամենառեակցիոն գաղափարներ, կրոն, խավարամոլություն, շահագործողների պաշտ-
պանություն և այլն» (նույն տեղը, էջ 36—37):
Աթեիստական պրոպագանդան բնակչության շրջանում պետք է իրականացնել
հասկանալի, համոզիչ, մատչելի ձևով: Ամեն մի աշխարհայացքային գրականություն,
այդ թվում և աթեիստական գրականությունը, Լենինի պատկերացմամբ, պետք է
օժտված լինի տեղեկանքներով ու մեկնաբանություններով, առաջաբաններով ու վեր-
ջաբաններով:
Լենինը շեշտում էր, որ աշխատավորների և երիտասարդության աշխարհայաց-
քի ձևավորումը չի կարող հանգեցվել լոկ զանազան աշխարհայացքային և աթեիս-
տական ինֆորմացիայի հասարակ ուսումնասիրման: Հասարակական փորձի յու-
րացումը և հասարակական գիտակցության վերածումը անհատականի իրականաց-
վում է լոկ յուրաքանչյուր անհատի պրակտիկ գործունեության հիման վրա: Հասարա-
կական գործունեությանն անմիջական մասնակցությունը միայն յուրաքանչյուր ան-
հատի հնարավորություն է ընձեռում իրացնելու իր հայացքներն ու համոզմունքները,
որոնք մտնում են նրա աշխարհայացքի կազմի մեջ: Ուսուցումը աշխատանքի հետ,
կոմունիստական շինարարության պրակտիկայի հետ միացնելու գաղափարը Լենինը
տարածում է նաև երիտասարդության և աշխատավորության աշխարհայացքի ձևա-
վորման պրոցեսի վրա: Դիմելով կոմերիտականներին, Վլադիմիր Իլյիչը կոմունիս-
տական երիտասարդական միության համառուսաստանյան III համագումարում ար-
տասանած ճառում ասում էր. «Երիտասարդության միության անդամ լինել՝ նշանա-
կում է իր աշխատանքը, իր ուժերը նվիրել ընդհանուր գործին: Ահա սա է կոմու-
նիստական դաստիարակությունը: Միայն այդպիսի աշխատանքի մեջ երիտասարդ
մարդը կամ աղջիկն իսկական կոմունիստ է դառնում: Միայն այն դեպքում, եթե
նրանք այդ աշխատանքով կարողանան գործնական հաջողությունների հասնել,
նրանք կդառնան կոմունիստներ» (**ԵԼԺ**, հ. 41, էջ 376):
Լենինի վիթխարի ծառայությունն այն էր, որ նրա առաջադրած դրույթներն ու
գաղափարները մեզ համար ունեն ոչ միայն պատմական նշանակություն, դրանք
լիովին պահպանել են իրենց այժմեականությունը և երիտասարդության, ամբողջ
աճող սերնդի դաստիարակության կոնկրետ, ռեալ ծրագիրն են: Կուսակցությունը,
սովետական ժողովուրդը ստեղծագործաբար են մոտենում Վ. Ի. Լենինի ժառան-
գությանը և ղեկավարվում դրանով՝ կոմունիստական հասարակության կառուցման
իրականացման ուղղությամբ իրենց պրակտիկ գործունեության մեջ: Կատարելով
Լենինի պատգամները, ՍՄԿԿ XXVII համագումարը պահանջեց ուժեղացնել կու-
սակցության, կոմերիտմիության և մյուս հասարակական կազմակերպությունների
ուշադրությունը երիտասարդության դաստիարակության, հատկապես գաղափարա-
քաղաքական դաստիարակության բոլոր ձևերի ու միջոցների զարգացման ու կա-
տարելագործման նկատմամբ: «ՍՄԿԿ-ն,— նշված է կուսակցության ծրագրում,—
մշտապես կհոգա այն մասին, որ բոլոր սովետական մարդիկ խորապես տիրապե-
տեն մարքս-լենինյան ուսմունքին, բարձրացնեն քաղաքական կուլտուրան, գիտակ-
ցորեն մասնակցեն կուսակցության քաղաքականության մշակմանը և ակտիվորեն
կենսագործեն այն» (**ՍՄԿԿ XXVII համագումարի նյութերը**, էջ 229):
Սովետական երիտասարդության կոմունիստական դաստիարակության հարցե-
րին հատուկ ուշադրություն դարձրեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1988 թվականի փետրվար-
յան պլենումը, որը քննարկեց միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցի վերակառուց-
ման պրոբլեմները: «ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը,— ասված է նրա
որոշման մեջ,— կուսակցական, սովետական, հասարակական կազմակերպություն-
ների, մանկավարժական կոլեկտիվների կարևորագույն խնդիր է համարում սովորող

երիտասարդության կոմունիստական դաստիարակության ուժեղացումը, վերակառուց-
ման ոգով նրա գիտակցության ձևավորումը: Անանց խնդիր է երիտասարդության
մեջ դիալեկտիկական մտածողություն մշակելը, ուսանողների և սովորողների մեջ
«ամբողջական հեղափոխական աշխարհայեցություն» (Վ. Ի. Լենին) ձևավորելը,
հենվելով հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտների նորացման ուղղությամբ կու-
սակցության տեսական և պրակտիկ գործունեության միասնության վրա... Կուսակ-
ցության ամբողջ գաղափարախոսական աշխատանքը պետք է ակտիվորեն նպաստի
միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցի հաջող վերակառուցմանը, անընդհատ կրթու-
թյան համակարգի՝ որպես սովետական մարդու անհատականության կազմավորման
ամբողջական պրոցեսի կարևորագույն օղակի ծավալմանը»:

Աշխատավորների մեջ գիտական աշխարհայացքի դաստիարակության հարցը
հատուկ կարևորություն է ձեռք բերում մեր օրերում, երբ սովետական ժողովուրդը
մեծ ոգևորությամբ ձեռնամուխ է եղել երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն ա-
րագացնելու, ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերը վերակառուցելու, մեր հա-
սարակության քաղաքական սիստեմը լայնորեն դեմոկրատացնելու ստրատեգիական
կուրսի իրականացմանը:

«Մեր ժամանակում, բեկումնային ժամանակում,— ասաց Մ. Ս. Գորբաչովը
հասարակական գիտությունների ամբիոնների վարիչների խորհրդակցությունում,—
ամբողջ հասակով մեկ ծառանում է հասարակական գիտությունների դասավանդման
նշանակության հարցը գիտական աշխարհայացքի ձևավորման գործում: Այստեղ
նոր պրոբլեմներ, խնդիրներ կա՞ն արդյոք: Կարծում եմ, որ կան:

Մարդկության գիտական և տեխնիկական հզորության աճը, գլոբալ պրոբլեմ-
ների սրումը, ուժեղացող սպառնալիքը մարդկային քաղաքակրթության գոյությանը
և երկրի վրայի բուն կյանքին՝ որպես միլիտարիզմի ու ագրեսիայի իմպերիալիստա-
կան քաղաքականության հետևանք, առաջադրում են աշխարհայացքային նոր պրոբ-
լեմներ և պարտավորեցնում են վերանայել հները»:

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻՆ ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ

Վ. ԱՍՏՎԱԾԱՏՈՒՐՈՎ

ՄԵՐ ԵՐԿԻՐԸ ԹԵՎԱԿՈԽԵԼ է վերակառուցման նոր, ամենադժվար փուլը՝
վերակառուցման քաղաքականությունն իրագործելու փուլը, որի նպա-
տակը սովետական մարդկանց կյանքի նյութական ու հոգևոր մակարդակի զգալի
բարձրացումն է: Մարդն իր շահերով միշտ էլ եղել և մնում է կուսակցության քաղա-
քականության կենտրոնում:

Ժողովրդի բարեկեցության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների համա-
կարգում առաջնակարգ նշանակություն ունի բնակչությանը պարենով մատակարա-
րելու գործի բարելավումը: Պարենային ծրագրի մշակումը, որը երկրի ագրոարդյու-
նաբերական ողջ համալիրի զարգացման որակական նոր փուլ է, հնարավոր դար-
ձավ միայն ժամանակակից պայմաններում, երբ տնտեսական հզոր պոտենցիալի
շնորհիվ կարելի է անհրաժեշտ կապիտալ ներդրումներ կատարել, մոբիլիզացնել
նյութական և աշխատանքային ռեսուրսները, օգտագործել գիտատեխնիկական ա-
ռաջադիմությունը, տնտեսավարման մեխանիզմը նպատակամղել հստակ սահման-
ված և գիտականորեն հիմնավորված նպատակի ձեռքբերմանը: Ծրագիրն արտացո-
լում է արդի պայմաններում կուսակցության տնտեսական ստրատեգիայի գլխավոր
առանձնահատկությունը՝ էկոնոմիկայի փոխադրումը զարգացման ինտենսիվ ուղու
վրա: Միայն համակողմանի ինտենսիվացման միջոցով է հնարավոր բարձրացնել
գյուղատնտեսական կուլտուրաների բերքատվությունը և անասնապահության մթերա-
տվությունը, արդյունավետորեն պայքարել կորուստների դեմ, բարելավել գյուղատըն-
տեսական հումքի արդյունաբերական վերամշակումը և ավելացնել բարձրորակ
պատրաստի արտադրանքի թողարկումը:

Պարենային ծրագիրը ոչ միայն առաջնահերթ տնտեսական, այլև հրատապ սո-
ցիալ-քաղաքական խնդիր է: Այն խարսխվում է սոցիալիստական հասարակարգի
կառուցման լենինյան հիմնարար սկզբունքների վրա:

Վ. Ի. Լենինը պարենային հարցը նոր իշխանության կենսականորեն կարևոր
խնդիրն էր համարում: Սովետական պետության առաջին իսկ տարիներին նա նշում
էր, որ անհրաժեշտ է երկրում պարենային ֆոնդ ստեղծել՝ գյուղատնտեսության վե-
րականգնման և վերակառուցման հիման վրա:

Սովետների VIII համամիութենական համագումարում Վ. Ի. Լենինն ասաց. «Ոչ
մի սոցիալիստական երկիր հնարավոր չէ, իբրև բանվորագյուղացիական իշխանու-
թյան պետություն, եթե նա բանվորների և գյուղացիների համատեղ ջանքերով չի
կարող հավաքել պարենավորման այնպիսի ֆոնդ, որը կարողանա ապահովել ար-
դյունաբերության մեջ զբաղված բանվորների ապրուստը, որ հնարավոր լինի տաս-
նյակ և հարյուր հազարավոր բանվորների ուղարկել այնտեղ, որտեղ պետք է սովե-
տական իշխանությանը: Առանց դրան՝ միայն խոսակցություններ կլինեն... Տնտե-
սության իսկական հիմքը պարենավորման ֆոնդն է: ... Առանց այդպիսի ֆոնդի սո-
ցիալիստական քաղաքականությունը միայն ցանկություն կմնա»: (ԵԼԺ, հ. 42, էջ
185—186):

Լենինյան պարենային քաղաքականության կենսագործման շնորհիվ սովետական
իշխանությանը հաջողվեց պարենով ապահովել կարմիր բանակը և փրկել սովյալ
բնակչությանը: Այն ժամանակ կուսակցությունը հարկադրված եղավ իրականացնել
պարենմասնատրում, որովհետև հնարավոր չէր լայն ապրանքաշրջանառությամբ

ԱՍՏՎԱԾԱՏՈՒՐՈՎ ՎԼԱՍԻԿ ՍԵԴՐԱԿԻ— տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր:

անհրաժեշտ քանակությամբ գյուղատնտեսական մթերքներ ստանալ: Պարենմասնատրում մտցնելու մասին դեկրետը սահմանում էր գյուղատնտեսական մթերքների մատակարարման պետական հաստատուն առաջադրանքներ՝ արգելելով դրանց ազատ գնում-վաճառքը շուկայում: Պարենմասնատրումը փաստորեն նշանակում էր բռնագրավել գյուղատնտեսական մթերքների ամբողջ ավելցուկը (իսկ երբեմն էլ նաև անհրաժեշտ մթերքի մի մասը), քանի որ հաստատուն գներով գյուղացիներին վճարվող թղթադրամը շատ արագ արժեզրկվում էր և, հետևաբար, չէր կարող զգալի փոխհատուցում լինել:

Վ. Ի. Լենինը պարենմասնատրումը գյուղացիներից հացի ավելցուկների օտարում էր համարում: Նա այդ ժամանակաշրջանի մթերման քաղաքականության մասին ասում էր, որ «... դա միակ հնարավոր քաղաքականությունն էր ընդհանուր առմամբ և ամբողջովին: Եվ այդ քաղաքականությունը կատարեց իր պատմական առաջադրանքը՝ փրկեց պրոլետարական դիկտատուրան քայքայված ու հետամնաց երկրում» (ԵԼԺ, հ. 44, էջ 10):

Չնայած հիշյալ հարկադրական միջոցառման ծանրությանը, այդ քաղաքականությունը սովետական իշխանությանը հնարավորություն տվեց կարճ ժամանակում պետական պաշարներ ստեղծել (չնայած ոչ մեծ, սակայն հետզհետե ավելացող քանակով): Գյուղատնտեսական մթերքների բոլոր ավելցուկների հարկադիր օտարումը չէր խթանում, այլ, ընդհակառակը, թուլացնում էր գյուղացիների շահագրգռությունը արտադրությունը զարգացնելու նկատմամբ:

Գյուղացին պարենմասնատրման հետ հաշտվում էր օտարերկրյա ինտերվենցիայի և կատաղի քաղաքացիական պատերազմի պայմաններում, բայց այն չէր համապատասխանում խաղաղ ժամանակաշրջանում սոցիալիզմի շինարարության խնդիրներին:

Այդ ժամանակ Հայաստանում պարենային հարցի լուծման գործում մեծ դեր խաղաց Սովետական Ռուսաստանը: Վ. Ի. Լենինի ուղղակի ցուցումով ՌՍՖՍՀ-ն, որն ինքն ավերիչ պատերազմների հետևանքով շատ ծանր պայմաններում էր, Հայաստանին հսկայական ֆինանսական ու պարենային օգնություն ցույց տվեց:

Քաղաքացիական պատերազմի ավարտից և խաղաղ տնտեսական շինարարության անցնելուց հետո պարենային քաղաքականությունը փոխվեց: Վ. Ի. Լենինի առաջարկով կուսակցության X համագումարը որոշում ընդունեց նոր տնտեսական քաղաքականության (ՆԷՊ) անցնելու, պարենմասնատրումը վերացնելու և պարենհարկ մտցնելու մասին:

Հայաստանում պարենհարկ սահմանվեց 1921 թվականի հուլիսի 24-ին՝ ՀՍՍՀ Ժողկոմխորհի դեկրետով: Պարենային հարկը վերաբերում էր հանրապետության այն բոլոր քաղաքացիներին, ովքեր զբաղվում էին հացահատիկային, տեխնիկական կուլտուրաների, կարտոֆիլի, բազմամյա տնկարկների և արդյունաբերական կուլտուրաների մշակմամբ, ինչպես նաև մեղվաբուծությամբ ու անասնապահությամբ:

Պարենային հարկն զգալիորեն քիչ էր, քան պարենմասնատրումը: Պարենհարկի վճարման չափերի և ժամկետների մասին գյուղացիներին տեղեկացնում էին գարնանացանից առաջ: Բացի այդ, իրավունք էր տրվում սահմանված հարկը տալուց հետո գյուղատնտեսական մթերքների ամբողջ ավելցուկն ազատորեն տնօրինելու: Ընդ որում հարկը պրոգրեսիվ էր և դասակարգային բնույթ ուներ:

Պարենհարկին անցնելը ուժեղացրեց գյուղացիների շահագրգռությունը մթերքների արտադրության զարգացմամբ, նպաստեց քաղաքի ու գյուղի միջև ապրանքաշրջանառության աշխուժացմանը, աշխատավոր գյուղացիության հետ բանվոր դասակարգի դաշինքի ամրապնդմանը:

Այն ժամանակվա պայմաններում պարենհարկը ասպարեզ բացեց տնտեսական մեթոդների առջև և զգալիորեն աշխուժացրեց գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը:

Կուսակցությունը և կառավարությունը, պարենային քաղաքականությունը սահմանելով երկրի իրադրությանը համապատասխան, հետամուտ էին լինում այն բանին, որպեսզի անհրաժեշտ պարենային ֆոնդ ապահովվի, ավելացվի գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունը, ամրապնդվեն քաղաքի ու գյուղի միջև արտադրական կապերը:

Վ. Ի. Լենինը մշակեց սոցիալիստական տնտեսավարման սկզբունքները, որոնք իրենց նշանակությունը լիովին պահպանում են կոմունիստական շինարարության ժամանակակից փուլում: Նա առանձնապես կարևորվում էր կենտրոնացված պլանա-

վորումն աշխատավորների նախաձեռնության զարգացմանը զուգակցելու, հասարակության շահերն ընդհանուր առմամբ յուրաքանչյուր առանձին աշխատողի շահերի հետ միավորելու, ապրանքադրամական հարաբերությունները, տնտհաշվարկը, աշխատանքի նյութական խթաններն օգտագործելու անհրաժեշտությունը: Սակայն լենինյան այս դրույթները, որոնք մեր օրերում էլ կուսակցության տնտեսական քաղաքականության կարևորագույն կողմնորոշիչներն են, հետևողականորեն չկենսագործվեցին: Գյուղատնտեսության զարգացման վրա բացասաբար էին անդրադառնում արտադրության ղեկավարման գործում գոյություն ունեցած սուբյեկտիվ բնույթի շեղումները՝ սոցիալիզմի տնտեսական օրենքների (պլանաչափ, համամասնական զարգացման օրենքի, ընդլայնված վերարտադրության օրենքի), ինչպես նաև հասարակական և անձնական շահերի, նյութական շահագրգռության սկզբունքների թերագնահատումը:

Սոցիալիստական գյուղատնտեսության զարգացման և առհասարակ մեր հասարակության ընդհանուր առաջընթացի ճանապարհին կարևոր ուղենիշ էր կոլեկտիվացումը, որը սոցիալական հիմք ստեղծեց ագրարային հատվածը արդիականացնելու և այն կուլտուրական տնտեսավարման ուղու փոխադրելու համար, հնարավորություն տվեց զգալիորեն բարձրացնել աշխատանքի արտադրողականությունը, ազատեց սոցիալիստական շինարարության մյուս ոլորտների համար անհրաժեշտ աշխատուժի մի զգալի մասը: Սակայն պետք է ասել, որ նոր փուլում պակասում էր լենինաբար ուշադիր վերաբերմունքը աշխատավոր գյուղացիության շահերի նկատմամբ: Եթե ավելի մեծ չափով հաշվի առնվեին օբյեկտիվ տնտեսական օրենքները և ավելի մեծ ուշադրություն ցուցաբերվեր այն սոցիալական պրոցեսների նկատմամբ, որ տեղի էին ունենում գյուղում, եթե հետևողականորեն վարվեր միջակի հետ դաշինքի գիծը ընդդեմ կուլակի, ապա չէին լինի նաև այն լուրջ խոտորումները, որ տեղի ունեցան կոլեկտիվացումն իրականացնելիս:

Գյուղատնտեսության զարգացման պրոբլեմները երկրի պատմության մյուս փուլերում ևս կարևոր դեր են խաղացել մեր երկրի հասարակական և տնտեսական կյանքում: 1953 թ. սեպտեմբերին և դրանից հետո ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն հանգամանորեն քննարկեց և վերլուծեց գյուղատնտեսության վիճակը, լուրջ թերություններ և սխալներ բացահայտվեցին այդ ասպարեզում: Միջոցառումներ մշակվեցին ժողովրդական տնտեսության մի ամբողջ հատվածի բարձիթողի վիճակը շտկելու համար: Դրանցից գլխավորը նյութական շահագրգռվածության լենինյան սկզբունքների վերականգնման հարցն էր: Այդ առումով կարևոր նշանակություն ունեցավ նաև 1958 թ. իրականացված անցումը մթերումների բազմազան ձևերից (պարտադիր մատակարարումներ, պետական գնումներ, բնավճար ՄՏԿ-ի աշխատանքի դիմաց) պետգնումների համակարգին՝ միասնական առավել բարձր գնման գներով:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1965 թ. մարտյան պլենումի որոշումները սկզբնավորեցին կուսակցության արդի ագրարային քաղաքականությունը: Ինչպես հայտնի է, մինչև մարտյան պլենումը գյուղատնտեսության զարգացման վրա բացասաբար էին անդրադառնում արտադրության ղեկավարման սուբյեկտիվ բնույթի թերությունները, սոցիալիզմի տնտեսական օրենքների, նյութական շահագրգռվածության, հասարակական և անձնական շահերի զարգացման անտեսումը:

Գյուղատնտեսական մթերքների պետական մթերումների պլանավորման և կազմակերպման համակարգի լուրջ թերություններն իրենց կնիքն էին դրել արտադրության և տնտեսական ամբողջ գործունեության վրա: Այսպես, օրինակ, հաստատուն պլանների հետ հետագայում սկսեցին սահմանվել նաև, այսպես կոչված, գնումների ընդհանուր ծավալներ, տարբեր տեսակի լրացուցիչ առաջադրանքներ, վերակենդանացավ դրանք հաճախ և անհիմն կերպով փոփոխելու գործելակերպը:

Շրջանների ղեկավար մարմինները մթերումների պլանները հաճախ այնպես էին «ճշգրտում», որ առանձին տնտեսություններ մի քանի անգամ գերակատարում էին պլանները, մինչդեռ մյուսները չէին ապահովում նույնիսկ դրանց կատարումը: Այն տնտեսությունները և շրջանները, որոնք չափազանց ցածր պլաններ ունեին, պլանի «հաջող» գերակատարման համար անարժանորեն պարգևատրվում էին: Իրավիճակն այդպես էր նաև մեր հանրապետությունում: Օրինակ, 1975 թվականին Ապարանի շրջանը հացահատիկային կուլտուրաների գնումների պլանը կատարեց 511, Ազիզբեկովի շրջանը՝ 309, Աբովյանի, Անիի, Ղուկասյանի, Եղեգնաձորի շրջանները՝ 230—265 տոկոսով, մինչդեռ Կրասնոսելսկի և Մարտունու շրջանները չկատարեցին իրենց պլանները:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի հուլիսյան (1978) պլենումն անհրաժեշտ համարեց պլանների
բազմակիության վերացումը, ինչպես նաև գյուղատնտեսական մթերքների արտա-
դրության ու մթերումների գործում բարձր ցուցանիշների հասնելու համար տնտեսու-
թյունների խթանման համակարգի բարելավումը:
ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի 1980 թվականի նոյեմբերի
14-ի «Գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության և մթերումների պլանավորման
ու տնտեսական խթանման բարելավման մասին» որոշմանը համապատասխան, սահ-
մանվեցին գյուղատնտեսական մթերքների գնման միասնական պետական հնգամյա
պլաններ:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1982 թ. մայիսյան պլենումը մշակեց գյուղատնտեսական
մթերքների արտադրության ու մթերումների ավելացման գործում նյութական շահա-
գրգռության բարձրացմանն ուղղված խոշոր միջոցառումներ: Գյուղատնտեսու-
թյան զարգացման հետագա խթանման նպատակով բարձրացվեցին բուսաբուծության
և անասնապահության մթերքների գնման գները, ինչպես նաև սահմանվեցին վա-
տագույն պայմաններում, վնասաբեր և ցածր շահութաբեր տնտեսություններում ար-
տադրվող արտադրանքի գնման գների հավելումներ: Ձեռնարկված միջոցների շնոր-
հիվ նկատելիորեն ավելացավ կոլեկտիվ և պետական տնտեսությունների շահույթը:
Չնայած դրան, անասնապահության մի շարք մթերքների արտադրությունը մնում է
վնասաբեր: Գնման գների բարձրացման պայմաններում դա ցույց է տալիս, որ գնի
ներգործունությունը, շահութաբերության վրա ներազդող մյուս գործոնների համեմա-
տությամբ, դեռևս բավարար չափով արդյունավետ չէ: Այսպիսի պայմաններում հան-
րապետության կոլեկտիվ և պետական տնտեսություններում արտադրանքի ինքնար-
ժեքի իջեցման կամ կայունացման հարցերն առաջնահերթ նշանակություն են ստա-
նում: Եվ իրոք, միջին գնման գների նկատմամբ արտադրանքի ինքնարժեքի աճի
ավելի բարձր տեմպերի հետևանքով մի շարք մթերքների արտադրությունը վնա-
սաբեր է:

Անասնապահական արտադրանքի ինքնարժեքի բարձրացման հիմնական պատ-
ճառն աշխատանքի արտադրողականության նկատմամբ վարձատրության ավելի ա-
րագ աճն է, ինչպես նաև կերերի ինքնարժեքի աճը: Այդ առումով մեծ նշանակություն
ունի գյուղատնտեսական արտադրության և մթերումների փոխադրումը տնտհաշվար-
կի և դրա հիման վրա կոլեկտիվ կապալը, որն աշխատանքի վարձատրությունը կա-
պակցում է վերջնական արդյունքի հետ:
Կապալային կոլեկտիվի յուրաքանչյուր անդամի աշխատանքի վարձատրության
կապակցումը վերջնական արդյունքի հետ հանգեցնում է նրան, որ տնտեսություն-
ներում ամրապնդվում է կարգապահությունը, բարելավվում արտադրության կուլ-
տուրան, ավելի ռացիոնալ են օգտագործվում կերերը: Կապալի ներդրումն առանձ-
նակի նշանակություն ունի լեռնային և նախալեռնային շրջաններում, որովհետև այս-
տեղ անասնապահների կադրերի սուր պակաս կա, իսկ հողատարածությունների
սահմանափակությունը պահանջում է կերերի առավել խնայողաբար ծախսում,
դրանց պատրաստման տեխնոլոգիայի խստիվ պահպանում, արտադրական բոլոր աշ-
խատանքների ավելի որակով կատարում:
ՍՄԿԿ Կենտկոմը «Աշխատանքի կազմակերպման ռացիոնալ ձևերի և տնտհաշ-
վարկի ներդրման հիման վրա գյուղատնտեսությունում աշխատանքի արտադրողա-
կանության բարձրացմանն ուղղված անհետաձգելի միջոցառումների մասին» 1986
թվականին ընդունած իր որոշման մեջ նշել է, որ շատ կոլեկտիվ և պետական տըն-
տեսություններում տնտհաշվարկն ու կոլեկտիվ կապալն արդեն այժմ, ապահովելով
իրենց աշխատանքի արդյունքի նկատմամբ մեխանիզատորների, անասնապահների
և այլ աշխատողների անձնական շահագրգռությունը, էապես ներգործում են հան-
րային արտադրության վրա:
Լենինի այն ցուցումը, որ ապրանքների արտադրությանը և վաճառքին մասնակ-
ցող բոլոր կողմերի շահերի ճիշտ զուգակցումը սոցիալիստական տնտեսավարման
հիմնական պայմաններից մեկն է, իր արտացոլումը գտավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1982 թ.
մայիսյան պլենումի փաստաթղթերում:
Սակայն ճշմարտությունը պահանջում է նշել, որ վերջին տասնամյակների ըն-
թացքում լավ որոշումներ շատ են ընդունվել, սակայն դրանք մինչև վերջ չեն իրա-
կանացվել: Միաժամանակ ճշմարիտ է նաև այն, որ շատ որոշումներ էլ կոմպլեք-
սային բնույթ չեն կրել, վերաբերվել են ագրոարդյունաբերական համալիրի այս

կամ այն մասնավոր հարցերին, պրոբլեմներին, հաճախ չեն ապահովվել անհրաժեշտ
նյութական ու ֆինանսական միջոցներով, տնտեսագիտական և կազմակերպչական
աշխատանքով: Եվ հետևանքը եղավ այն, որ պարենային պրոբլեմի սրությունը դեռ-
ևս չի վերացված: Եվ այսօր վիթխարի ջանքեր են գործադրվում բնակչությանը
սննդամթերքով, իսկ արդյունաբերությանը գյուղատնտեսական անհրաժեշտ հումքով
ապահովելու ծրագիրը հաջողությամբ իրականացնելու համար: Պրոբլեմի արմատա-
կան լուծման համար մշակվել և իրականացվում է հատուկ պարենային ծրագիր, որի
նպատակն է հնարավորին չափ սեղմ ժամկետներում երկրի բնակչությանը հուսա-
լիորեն ապահովել պարենի բոլոր տեսակներով, սննդի կառուցվածքը էականորեն
բարելավել առավել արժեքավոր մթերքների հաշվին: Պարենային ծրագրի իրակա-
նացման հիմքն են կազմում գյուղատնտեսության հետագա վերելքը, ագրոարդյունա-
բերական համալիրի բոլոր ճյուղերի արդյունավետության բարձրացումը:
ՍՄԿԿ XXVII համագումարը երկրի ագրոարդյունաբերական համալիրին առա-
ջադրեց պատասխանատու խնդիրներ: Ագրարային սեկտորում հարկավոր է հասնել
վճռական բեկման, որպեսզի արդեն ընթացիկ հնգամյակում նկատելիորեն բարե-
լավվի պարենային ապրանքների արտադրությունը և մատակարարումը: Իսկ դրա
համար անհրաժեշտ է կրկնապատկել գյուղատնտեսական արտադրության աճի տեմ-
պերը:
Միայն վերջին երկու տարում երկրում հացահատիկի միջին տարեկան արտա-
դրությունը անցած հնգամյակի համեմատությամբ ավելացել է 17 տոկոսով, շաքարի
ճակնդեղինը՝ 11, արևածաղկինը՝ 14, մսինը՝ 13, կաթինը և ձվինը՝ 9 տոկոսով:
Հայկական ՍՍՀ-ում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի միջին տա-
րեկան ծավալը տասներկուերորդ հնգամյակում ընդհանուր առմամբ կմեծանա 12,1
տոկոսով: 1990 թվականին հացահատիկի արտադրությունը կհասցվի մինչև 330
հազար տոննայի, բանջարեղենինը՝ 500 հազար, մսինը՝ 130 հազար, կաթինը՝ 625
հազար տոննայի: Հետևաբար, հանրապետության կոլեկտիվ և պետական տնտե-
սությունները պարտավոր են արտադրության բոլոր ռեզերվներն օգտագործել գյու-
ղատնտեսական մթերքների արտադրությունը և պետությանը դրանց վաճառքն էա-
կանորեն ավելացնելու համար:
Տեղաշարժերն առկա են, սակայն անաչառ կերպով գնահատելով արվածը,
հարկավոր է ուղղակի խոստովանել, որ մենք առայժմ չենք կարողանում լիովին բա-
վարարել սովետական մարդկանց պահանջմունքները բազմապիսի բարձրորակ սըն-
դամթերքների ու նախ և առաջ կենդանական ծագում ունեցող սննդամթերքների
նկատմամբ:
Այս պրոբլեմի լուծման գործում կարևոր դեր ունի տնտեսագիտությունը:
Կառավարման տնտեսագիտական մեթոդների շարքում էական նշանակություն է
ստանում պարենհարկը, որի մասին լենինյան գաղափարը հրատապ է նաև մեր
օրերում: Այդ է վկայում ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի «Երկրի
ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսում տնտեսավարման մեխանիզմի հետագա կա-
տարելագործման մասին» որոշումը, որտեղ նշված է՝ անհրաժեշտ է ասպարեզ տալ
տնտեսագիտական մեթոդներին, լրիվ տնտհաշվարկի միջոցով զգալիորեն ընդլայնել
կոլեկտիվ և պետական տնտեսությունների ինքնուրույնությունը, բարձրացնել նրանց
շահագրգռությունն ու պատասխանատվությունը վերջնական արդյունքների համար:
Կոլեկտիվ և պետական տնտեսությունների համար սահմանվում են պետությանը մա-
տակարարվելիք մթերքների տարեկան հաստատուն ծավալները, իսկ գյուղատնտե-
սական մթերքների ավելցուկները նրանք կարող են իրացնել սպառողական կոոպե-
րացիայի միջոցով կամ այլ ուղիներով:
Նախատեսվում է պլանավորման նոր մեթոդների լայն ներդրում, որի դեպքում
պլանավորումը պետք է կատարվի գյուղատնտեսական մթերքների մատակարա-
րումների վերաբերյալ ստուգիչ թվերի հիման վրա: Իրականացվում է անցում դեպի
արտադրության ծավալների պլանավորման և գյուղատնտեսական արտադրանքի
մթերումների, ինչպես նաև միջոցների նորմատիվային մեթոդը՝ հաշվի առնելով հողի
տնտեսական գնահատումը:
Արտադրությունն ավելացնելու և բնակչությանը պարենի մատակարարումը բա-
րելավելու նպատակով տեղական մարմինների տրամադրության տակ են թողնվում
միութենական ու հանրապետական ֆոնդերի համար նախատեսված մատակարա-

րումների պլանների կատարումից հետո մնացած մսի, կաթի և այլ արտադրանքի
ռեզերվները:

Այդ նպատակով կոլեկտիվ և պետական տնտեսություններին թույլատրվում է
սպառողական կոոպերացիայի կազմակերպություններին և կոլտնտեսային շուկանե-
րում, գնումների պլանի կատարման հաշվին, վաճառել կարտոֆիլի, բանջարեղենի և
բուսաբուծության այլ մթերքների գնումների պլանային ծավալի մինչև 30 տոկոսը,
ինչպես նաև արտապլանային ամբողջ արտադրանքը:

Պտուղբանջարեղենի արտադրանքի իրացման նոր կարգն արդեն առաջին տա-
րում ցույց տվեց իր բարձր արդյունավետությունը, որի վկայությունն են Մոսկվայում
և արդյունաբերական այլ կենտրոններում անցկացված տոնավաճառները, որոնց ակ-
տիվորեն մասնակցեցին նաև մեր հանրապետության տնտեսությունները: Տոնավա-
ճառները այդ քաղաքների բնակչությանը հնարավորություն ընձեռեցին ձեռք բերելու
թարմ բանջարեղեն և բարձրորակ մրգեր, նպաստեցին այդ մթերքների գների իջեց-
մանը կոլտնտեսային շուկաներում, պակասեցրին արտադրանքի կորուստները տնտե-
սություններում, բարձրացրին վերջինների եկամուտները:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարում ընդգծվեց գյուղատնտեսական արտադրանքը
պահպանելու և այն նվազագույն կորուստներով սպառողին հասցնելու կարևորու-
թյունը: Հաշվարկված է, որ լրիվ հասունացած հացահատիկային կուլտուրաների
բերքահավաքի ձգձգումը 10 օրով բերքի մինչև 22 տոկոսով կորստի պատճառ է
դառնում: Զգալի են բերքահավաքի, փոխադրման, մթերման և պահպանության ըն-
թացքում կարտոֆիլի, բանջարեղենի ու մրգերի կորուստները, որոնք երբեմն հաս-
նում են դրանց համախառը բերքի մինչև 50 տոկոսի:

Ուստի կորուստների դեմ պայքարը կարևոր ռեզերվ է: Հայտնի է, որ արդեն
արտադրված արտադրանքի պահպանումը ավելի քիչ ջանք և միջոցներ է պահան-
ջում, քան նրա արտադրությունը:

Կորուստների նվազեցման և արտադրանքի որակի բարձրացման գործում կա-
րևոր դեր է պատկանում նաև մթերումների կազմակերպման այնպիսի արգասավոր
ձևերին, ինչպիսիք են սպառողների հետ արտադրողների ուղղակի կապը և արտա-
դրանքի ընդունումն անմիջականորեն արտադրության վայրերում ու դրանց տե-
ղափոխումը մթերող կազմակերպությունների տրանսպորտով:

Արդյունաբերական ձեռնարկությունների և առևտրական կազմակերպությունների
հետ կոլեկտիվ ու պետական տնտեսությունների ուղղակի կապերը հնարավորություն
են տալիս նվազեցնելու շրջանառության ծախքերը, կրճատելու արդյունաբերական
ձեռնարկություններին ու առևտրական ցանցին մթերքներ և հումք մատակարարելու
ժամկետները, ինչպես նաև նպաստում են գյուղատնտեսական արտադրանքի, ա-
ռանձնապես արագ փչացող մթերքների որակի պահպանմանը:

Ուղղակի կապերի հաստատման գործում կարևոր դեր ունի գյուղատնտեսական
մթերքների փոխադրման տեխնոլոգիական պրոցեսների դիսպետչերացումը: Այդպիսի
ծառայությունը կարող է նպաստել արագ փչացող մթերքներն ըստ պայմանագրերի
և մատակարարման ժամկետացանկի ռիթմիկ կերպով մանրածախ առևտրական ցանց
հասցնելուն:

Ուղղակի կապերի զարգացումը էական նշանակություն ունի նաև անասնապա-
հական մթերքների մթերման գործում: Դրանք անասունների, կաթի, բրդի և կաշվի
հումքի պահպանման լավ պայմաններ են ստեղծում, ապահովում վերամշակող ձեռ-
նարկությունների ռիթմիկ աշխատանքը, կրճատում տրանսպորտային և մթերման
հետ կապված ծախսերը: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ եթե կաթի ընդու-
նումը կազմակերպվի անմիջականորեն, կոլեկտիվ ու պետական տնտեսությունների
ֆերմաներում և այն փոխադրվի կենտրոնացված կարգով, մթերման կազմակերպու-
թյունների տրանսպորտով, ապա նորակիթ կաթի պաղեցման և այդ ձևով նրա փո-
խադրման շնորհիվ առաջին տեսակի կաթի ստացումը կավելանա 25—30 տոկոսով:

Բայց անասունների, մսի ու կաթի ընդունման այդ նոր և տնտեսական առումով
ավելի շահավետ համակարգին լիովին անցնելու համար ժամանակ է պահանջվում
բավարար քանակությամբ մասնագիտացված տրանսպորտային միջոցներ արտա-
դրելու և տնտեսություններում համապատասխան բեռնման-բեռնաթափման հար-
թակներ, մատույցի ուղիներ և այլ հարմարանքներ պատրաստելու համար:

Արտադրանքի բարձր որակի պահպանման համար անհրաժեշտ է էականորեն
բարելավել մթերումների կազմակերպումը և ամենից առաջ ուժեղացնել նյութատեխ-
նիկական բազան, տրանսպորտի աշխատանքը: Մթերման կազմակերպություններում,

ինչպես նաև հենց կոլեկտիվ և պետական տնտեսություններում բավարար քանակով
բանջարեղենի ու կարտոֆիլի պահեստարաններ չլինելու պատճառով այդ կուլտուրա-
ների համախառն բերքի զգալի մասը փչանում է գնորդին չհասած: Այս գործում կա-
րևոր նշանակություն ունի նաև ամբողջ մթերման ապարատի ժամանակին նախա-
պատրաստվելը սեզոնին: Մթերման կազմակերպությունները, առևտրի մինիստրու-
թյունը, ագրոարդը և Հայկոոպը պետք է ժամանակին նախապատրաստեն ընդուն-
ման կետերը և բազաները, պահեստարանները, ամենուրեք բացեն բանջարեղենի,
կարտոֆիլի և արագ փչացող այլ մթերքների մասնագիտացված խանութներ, տաղա-
վարներ ու կրպակներ, լուծեն տարայի և տեղափոխման հարցերը:

Պետք է նշել նաև, որ հանրապետությունում ոչ միայն անբավարար է պահես-
տարանների ծավալը, այլև դրանց մեծ մասը վերակառուցման կարիք է զգում, որով-
հետև չի համապատասխանում արտադրանքի ռացիոնալ պահպանության տեխնոլո-
գիական պահանջներին: Կարտոֆիլի պահեստարանների ավելի քան 65 տոկոսը
բնական ու արհեստական պաղեցման, ակտիվ օդափոխության համար անհրաժեշտ
սարքավորումներ չունի:

Վերջին տարիներին որոշ չափով ընդլայնվեց և բարելավվեց մթերման կազմա-
կերպությունների նյութատեխնիկական բազան: Սակայն դա բնավ բավարար չէ ա-
րագ փչացող արտադրանքի պահպանումը լիովին ապահովելու համար: Այդ ուղղու-
թյամբ դեռ շատ անելիքներ կան: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նպատա-
կահարմար է ժամանակակից սարքավորումներով կարտոֆիլի պահեստարաններ
ունենալ կարտոֆիլի մշակման հիմնական շրջաններում և հանրապետության այնպի-
սի գյուղատնտեսական գոտիներում, ինչպիսիք են, օրինակ, Լոռի-Փամբակը և Սևա-
նը:

Ծարունակվում է ագրոարդյունաբերական համալիրի տնտեսական մեխանիզմը
և կառավարումը կատարելագործելու աշխատանքը: Այդ հարցերը խորությամբ քըն-
նարկվեցին ՍՄԿԿ Կենտկոմում վերջերս տեղի ունեցած խորհրդակցությունում: Լրիվ
տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման անցնելը էապես ընդլայնում է գյուղական
տնտեսությունների տնտեսական ինքնուրույնությունը, ձեռներեցության և սոցիալիս-
տական նախաձեռնության զարգացման լայն հնարավորություններ ընձեռում: Դա
նոր զարկ կտա գյուղատնտեսության և ամբողջ ագրոարդյունաբերական համալիրի
վերելքին, կբարձրացնի ինչպես կառավարման կենտրոնական օղակի, այնպես էլ
շրջանների, կոլեկտիվ ու պետական տնտեսությունների, ագրոարդյունաբերական
միյուս ձեռնարկությունների դերն ու պատասխանատվությունը: Այդ ամենի հուսալի
երաշխիքը պարենային պրոբլեմի լուծման լենինյան սկզբունքների հետևողական
պահպանումն ու կիրառումն է:

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԲՈԼՇԵՎԻԿՅԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԵՎ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԼԵՆԻՆՅԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Հ. ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԲՈԼՇԵՎԻԿՅԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ տարեգրությունը կուսակցության պատմության հայելին է: Իր անցած ճանապարհի յուրաքանչյուր փուլում բոլշևիկյան պարբերական մամուլն արտացոլել է հեղափոխական շարժման ամենահրատապ ու կենսական պրոբլեմները, պայքարել օպորտունիստական, հակահեղափոխական, բուրժուական և մանրբուրժուական մամուլի հրապարակումների դեմ, լայն պրոպագանդիստական ու ագիտացիոն աշխատանք է տարել աշխատավորական մասսաների շրջանում, ակտիվ մասնակցել կուսակցության տակտիկայի և ստրատեգիայի մշակմանն ու կենսագործմանը:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Ռուսաստանի, աշխարհի բոլոր ժողովուրդների ուշադրության կիզակետում էին իմպերիալիստական սպանդի դադարեցման, դեմոկրատական հաշտության կնքման հարցերը: Հիրավի, արդիական նշանակություն ունի Անդրկովկասի բոլշևիկյան մամուլի ծավալած հակապատերազմական գործունեության ուսումնասիրությունը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության անմիջական նախապատրաստման ու անցկացման ժամանակաշրջանում: Կուսակցության VI համագումարն իր «Ընթացիկ մոմենտն ու պատերազմը» բանաձևում շեշտեց, որ «Միջազգային պրոլետարիատի համար պատերազմն իրոք դեմոկրատական ճանապարհով վերացնելու միակ եղանակը նրա կողմից իշխանության նվաճումն է, իսկ Ռուսաստանում նրա նվաճումն է բանվորների ու չքավոր գյուղացիների կողմից»:

Կուսակցության VI համագումարի որոշումների պրոպագանդման, պատերազմի և խաղաղության լենինյան դրույթների պարզաբանման գործում մեծ դեր խաղաց անդրկովկասյան բոլշևիկյան պարբերական մամուլը: «Կավկազսկի ռաբոչի», «Բակինսկի ռաբոչի», «Բրձոլա», «Բանվորի կռիվը», «Հումմեթ» և մյուս բոլշևիկյան թերթերը հանդես եկան ակտիվ պրոպագանդիստական նյութերով:

Հատկապես բնորոշ էին Փ. Ջափարիձեի «Նամակ համագումարից», «Համագումարի մասնակցի տպավորությունները» հոդվածները, որոնցում նա ընթերցողներին մանրամասնորեն ծանոթացնում էր համագումարի աշխատանքների, նրանում ընդունված կարևորագույն որոշումների հետ: «Մեր այսօրվա լոզունգը» հոդվածով հանդես եկավ Տ. Շահբազին, որը հանգամանորեն ցույց էր տալիս, թե «Ամբողջ իշխանությունը սովետներին» լոզունգի ժամանակավորապես հանելը կապված էր հեղափոխության խաղաղ զարգացման փուլի ավարտի և սովետների էսէռամենշևիկյան ղեկավարության դավաճանության հետ»:

1917 թ. ամռանը երկրում քաղաքական դրությունն է՛լ ավելի էր բարդացել: Ներքին հակահեղափոխական ուժերը, առաջին հերթին՝ կադետները, օգոստոսի 12-ին Մոսկվայում հրավիրելով պետական խորհրդակցություն, Անտանտի իմպերիալիստների հովանավորությամբ երկրում նախապատրաստում էին Կոռնիլովի միապետական գեներալական դավադրությունը: Օգոստոսի 21-ին բանակի գերագույն գլխավոր հրամանատար Լ. Կոռնիլովը գերմանացիներին հանձնեց Ռիգան՝ մեղքը բարդելով հեղափոխական բանակի և այն «կազմալուծող» բոլշևիկների վրա: Օգոստոսի 25-ին նա զորքերը շարժեց դեպի Պետրոգրադ՝ բոլշևիկների հետ հաշվեհարդար տեսնելու և սովետները վերացնելու մտադրությամբ: Հեղափոխության գլխին մահացու սպառնալիք կախվեց: Թեև Կերենսկին Կոռնիլովին խռովարար հայտարարեց, սակայն ժամանակավոր կառավարությունն ուժ չուներ և չփորձեց էլ կանխել միապետական խռովությունը: Այն ջախջախվեց ու արագ վերացվեց Պետրոգրադի և ողջ երկրի հեղափոխական զանգվածների կողմից, որոնց կազմակերպեցին ու գլխավորեցին բոլշևիկները: Այդ խռովության դեմ պայքարի ժամանակ սովետները դարձան հեղափոխական ուժերի համախմբման և կազմակերպման կենտրոններ: Օգոստոսի 31-ին Պետրոգրադի, սեպտեմբերի 5-ին Մոսկվայի, իսկ սեպտեմբերի առաջին կեսերին հիմնական արդյունաբերական քաղաքների սովետների ղեկավարությունն անցավ բոլշևիկների ձեռքը: Բոլշևիկյան կուսակցությունը նորից օրակարգի մեջ դրեց «Ամբողջ իշխանությունը սովետներին» լոզունգը:

Անդրկովկասում կոռնիլովյան խռովության լուրն առաջ բերեց աշխատավորության դժգոհության և վրդովմունքի մասսայական ալիք: Բոլշևիկների ղեկավարությամբ Ալեքսանդրապոլում, Ղարսում, Երևանում, Սարիղամիշում ստեղծվեցին կոռնիլովշչինայի դեմ պայքարի արտակարգ հանձնաժողովներ: 1917 թ. օգոստոսի 29-ին ՌՍԴԲ(բ)Կ Բաքվի կոմիտեի արտակարգ նիստում կոռնիլովյան խռովության դեմ ուղղված զեկուցումով հանդես եկավ Ստ. Շահումյանը: Իր խոսքն ասաց նաև Անդրկովկասի բոլշևիկյան մամուլը, որը, վճռականորեն հանդես գալով կոռնիլովյան դավադրության դեմ, աշխատավորությանը պարզաբանում էր, որ այն սովետների էսէռամենշևիկյան ղեկավարության համաձայնողական քաղաքականության տրամաբանական հետևանքն էր: «Բակինսկի ռաբոչի»-ում հանդես եկավ Ա. Ամիրյանը, որը մերկացնելով Կոռնիլովի ռեակցիոն քայլի ողջ էությունը, գրեց. «Այն փաստը, որ Կոռնիլովը ռազմաճակատից բանակները հանեց հեղափոխությունը ճնշելու համար, այսինքն՝ գործնականում Վիլհելմի հաղթանակը գերադասեց ռուս ժողովրդի հաղթանակից... մեզ համար պարզ տեսարան է ստեղծում»: Կոռնիլովյան խռովության և այն ոգեշնչող կադետական կուսակցության քննադատությամբ «Հումմեթի» էջերում հանդես եկավ Տ. Շահբազին:

Այդ խռովությունն ալեկոծեց նաև կովկասյան բանակը: Տեղի էին ունենում բազմաթիվ ժողովներ, միտինգներ և ցույցեր, որոնցում զինվորներն իրենց վրդովմունքն էին հայտնում միապետական դավադրության նկատմամբ: Բանակի այս տրամադրություններն իրենց արտահայտությունն էին գտնում անդըրկովկասյան բոլշևիկյան թերթերում («Կավկազսկի ռաբոչի», «Բակինսկի ռաբոչի», Սարիղամիշի «Սոցիալ-դեմոկրատ»): Այսպես, օրինակ, «Սոցիալ-դեմոկրատը» տպագրեց քաղաքի բոլոր գնդերի, ջոկատների, վաշտերի բոլշևիկյան կոմիտեների օգոստոսի 30-ին կայացած ժողովի որոշումը Կոռնիլովի ելույթի մասին, որտեղ մասնավորապես ասված էր, որ ժողովը բոլոր հնարավոր միջոցներով պատրաստ է աջակցելու հակահեղափոխության դեմ ուղղված պայքարին: Այդ օրերին անդրկովկասյան բոլշևիկյան պարբերականներն իրենց էջերում հանդես եկան նաև բուրժուական և մանրբուրժուական մամուլի կողմից տարածվող այն կեղծիքի դեմ, թե, իբր, Ռիգան գերմանացիներին է հանձնըվել բոլշևիկների կազմալուծիչ գործունեության, զինվորների և նավաստիների դավաճանության հետևանքով: Այս հարցի կապակցությամբ «Բակինսկի ռաբոչիում» հանդես եկան Ստ. Շահումյանը, Ա. Ամիրյանը և Ա. Գուլոյանը, «Կավկազսկի ռաբոչիում» Ս. Քավթառաձեն, որոնք հավաստի տվյալներով պարզաբանում էին, որ, ընդհակառակը, Ռիգայի տակ մարտնչող բոլշևիկյան զորամասերը ցուցաբերել են առանձնակի քաջություն և խիզախություն: Մասնավորապես Ա. Գուլոյանն իր «Որտե՞ղ պետք է փնտրել պարտության մեղավորներին» հոդվածում, քննադատելով կենտրոնի մանրբուրժուական «День» և մենշևիկյան «ЕДИНСТВО» թերթերի կեղծիքները, գրում էր. «Ռուսաստանի պարտության մեջ մեղավոր են ոչ թե նավաստիներն ու զինվորները, այլ Կերենսկու հակահեղափոխական կառավարությունը, որն աննպատակ կերպով ձգձգում է իմպերիալիստական պատերազմը, ցարական դրածո գեներալները, որոնք Տերնոպոլի, Ռիգայի մոտ թըշնամու առջև բաց են անում ճանապարհը դեպի հեղափոխական Պետրոգրադ»: «Բակինսկի ռաբոչին», մեկ անգամ ևս անդրադառնալով այդ հարցին և քննադատելով տեղի բուրժուական «Բաքու» և էսէռամենշևիկյան «Իզվեստիա» թերթերը, շեշտում էր. «Ո՞ւմ հայտնի չէ, որ բոլշևիկյան գնդերը Ռիգայի ճեղքման ժամանակ կռվելով մինչև արյան վերջին կաթիլը՝ կորցրել էին իրենց կազմի երկու երրորդ մասը»: Անդրկովկասյան բոլշևիկյան մամուլում կոռնիլովյան խռովության էության մեկնաբանումն ու քննադատությունը նպաստեցին Անդրկովկասում մասսաների ձախացմանն ու հեղափոխական շարժման վերելքին:

1917 թ. աշնանը երկրում հասունանում էր համազգային ճգնաժամը: Երեք տարի շարունակվող իմպերիալիստական պատերազմը քայքայել էր Ռուսաստանի տնտեսությունը: Աշխատավորության վիճակը գնալով ծանրանում էր: Չտեսնված չափերի էր հասել սպեկուլյացիան, քայքայվել էր տրանսպորտը: Բանվորական ընտանիքները սովահար էին լինում: 1917 թ. ֆաբրիկա-գործարանային արտադրության համախառն արտադրանքը կրճատվել էր մոտավորապես 1/3-ով: Միայն 1916—1917 թթ. պատերազմը կլանեց Ռուսաստանի ազգային եկամտի 49,3 տոկոսը: Շարունակվում էր գյուղատնտեսական արտադրանքի կրճատումը:

ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԶԱՎԵՆԻ— պատմական գիտությունների թեկնածու:

1917 թ. աշնանը Անդրկովկասի բոլշևիկները բազմակողմանիորեն քննարկում էին նաև իմպերիալիստական պատերազմի հետևանքները, ցույց տալիս նրա ավերիչ ազդեցությունը երկրի տնտեսության վրա, կոնկրետ փաստերով պարզաբանում էին բանվորների, զինվորների ու գյուղացիների կենսամակարդակի չտեսնված անկման իրական պատճառները: Այսպես, օրինակ, «Պատերազմը և տնտեսական աղետը» հոդվածով «Բրձոլա» թերթում հանդես եկավ Ֆ. Մախարաձեն՝ մատնանշելով, որ պատերազմը Ռուսաստանին կանգնեցրել է իսկական տնտեսական աղետի առջև: «Այդ դրության ելքը միայն պատերազմի դադարեցման մեջ է»: Իսկ «Հումմեթը», «Պատերազմի ծախսերը» հոդվածում (1917, 22 օգոստոսի) փաստացի տվյալներով ընթերցողներին էր ներկայացնում մարդկային զոհերի և պատերազմող երկրների պարտքերի իրական չափերը: Պատերազմի և տնտեսական դրության մեկնաբանմամբ «Նեցուկ» թերթում հանդես եկավ Ս. Մանդինյանը, որը օգտվելով Շուշիի գավառի գյուղացիության մոբիլիզացման վերաբերյալ Բաքվի կուլտուրական միության հանձնարարությամբ կազմած հարցաթերթի տվյալներից, ցույց էր տալիս աշխատունակ ձեռքերի մոբիլիզացման հետևանքով առաջացած վիճակը գյուղում:

Բոլշևիկյան պարբերականները հանգամանորեն քննարկում էին Անդրկովկասում ընտեղծված դրությունը, ցույց տալիս շարունակվող պատերազմի ծանր ազդեցությունը բանվոր դասակարգի վրա: Այսպես, «Նոր կյանքը» 1917 թ. հուլիսի 2-ի համարում «Կորչի պատերազմը» վերնագրով առաջնորդողում գրում էր, որ պատերազմը ծայր աղքատության գիրկն է նետել բանվորությանը, իսկ «Նեցուկը» (1917, 7 սեպտեմբերի) նշում էր՝ պատերազմի [illegible] քաղաքներն աստիճանաբար ավելի ու ավելի քիչ պարեն է մտնում:

Անդրկովկասի տնտեսությանը իմպերիալիստական պատերազմի պատճառած վնասների բացահայտմամբ հանդես եկան նաև «Կավկազսկի ռաբոչին», «Բակինսկի ռաբոչին» և մյուս բոլշևիկյան թերթերը:

1917 թ. աշնանը երկրամասում սովետների բոլշևիկացումը ավելի դանդաղ էր ընթանում, քան կենտրոնում: Այստեղ սովետներում տեր ու տնօրեն էին մենշևիկներն ու էսէռները, իսկ որոշ վայրերում՝ նույնիսկ դաշնակցականները: Դրա պատճառներից մեկն այն էր, որ հաճախ էսէռներն ու մենշևիկները դաշն էին կնքում տեղի բուրժուաազգայնական կուսակցությունների հետ՝ ընդդեմ բոլշևիկների, իսկ այդ կուսակցությունները դեռևս քիչ ազդեցություն չունեին աշխատավորության շրջանում: Բացի այդ, VI համագումարից հետո դեռ որոշ ժամանակ Անդրկովկասի բոլշևիկների վարած տակտիկան զերծ չէր սխալներից: Մասնավորապես նրանք շարունակում էին հարել «Ամբողջ իշխանությունը սովետներին» հին տակտիկական լոզունգին, որն ապակողմնորոշում էր հեղափոխական զանգվածներին: Սակայն այդ ամենը կրեց ժամանակավոր բնույթ, և Անդրկովկասի բոլշևիկները, ղեկավարվելով VI համագումարի որոշումներով, աշխատավորական զանգվածներին նախապատրաստում էին զինված ապստամբության: Այս հարցում կարևոր նշանակություն ուներ էսէռամենշևիկյան սովետների քննադատությունը, նրանց հակահեղափոխական գործունեության բացահայտումը: Բոլշևիկները պահանջում էին սովետների վերընտրություն, և այդ հարցում անգնահատելի դեր ունեին անդրկովկասյան բոլշևիկյան թերթերը, որոնք հանդես էին գալիս որպես անխոնջ պրոպագանդիստներ և ագիտատորներ, աշխատավորության հեղափոխական պայքարի կազմակերպիչներ: Այսպես, օրինակ, «Բրձոլան», քննադատելով էսէռներին և մենշևիկներին, գրում էր. «Սոցիալիստները պարզվում են պատերազմի ժամանակ»: Այնուհետև նշելով, որ ոչ բոլոր իրենց սոցիալիստ անվանողները կարող են իրականում սոցիալիստ համարվել, թերթը, մատնացույց անելով էսէռների և մենշևիկների առաջնորդների հակահեղափոխական գործունեությունը, ուղղակի հարց էր բարձրացնում «Բայց կարո՞ղ ենք արդյոք սոցիալիստներ համարել Կերենսկուն, Ծերեթելուն..., Չեռնովին: Երբե՛ք, նրանք բանվոր դասակարգի անհաշտ թշնամիներն են»: Մենշևիկների և էսէռների քննադատությամբ հանդես եկավ նաև «Կավկազսկի ռաբոչին», որը նրանց որակում էր որպես «սոցիալիստներ միայն խոսքով, իսկ գործնականում՝ բուրժուազիայի սպասարկուներ»:

Իսկ Սարիղամիշի «Սոցիալ-դեմոկրատում» մենշևիկների և էսէռների համաձայնողական քաղաքականությունն էին մերկացնում Ս. Ալավերդյանը և մյուս բոլշևիկները:

Մանրբուրժուական կուսակցությունների հակահեղափոխական էության բացահայտման գործում մեծ նշանակություն ուներ Անդրկովկասի բոլշևիկյան պարբերականներում Վ. Ի. Լենինի աշխատությունների տպագրումը: Բավական է նշել, որ միայն 1917 թ. մարտ-հոկտեմբերին «Կավկազսկի ռաբոչին» տպագրեց Վ. Ի. Լենինի 34 հոդված, ելույթ և այլ փաստաթղթեր, «Բակինսկի ռաբոչին»՝ 30 աշխատություն, իսկ «Բրձոլա» թերթում հունիս-հոկտեմբեր ամիսներին տպագրվեց Վ. Ի. Լենինի գրչին պատկանող 18 հոդված: Մեծ առաջնորդի բազմաթիվ հոդվածներ և ելույթներ տպագրվեցին նաև «Հումմեթ», «Բանվորի կռիվը», «Նեցուկ» և մյուս բոլշևիկյան թերթերում: 1917 թ. հունիսին «Պայքարին» աշխատակցող բոլշևիկները թերթում տպագրեցին Վ. Ի. Լենինի կենսագրությունը, որը հայերեն լեզվով նրա կենսագրությունը հրատարակելու առաջին օրինակն էր: «Բակինսկի ռաբոչին» (1917, 29 սեպտեմբերի) աշխատավորներին ներկայացնելով Վ. Ի. Լենինի աշխատությունները, գրում էր. «Ընկեր բանվորներ, կարդացեք Լենինի հոդվածները ուշադրությամբ: Դա լավագույնն է, ինչ կարող է տալ ներկա մարքսիստական գրականությունը: Ոչ միայն կարդացեք, այլև ուսումնասիրեք այն, ինչ նա ասում է, և այն ժամանակ դուք կտեսնեք, թե ինչքան նրա հետ համեմատած գռեհիկ ու շուկայական են այդ կերենսկիների, ծերեթելիների, սկոբելևների գրվածքները և ելույթները»:

1917 թ. աշնանը անդրկովկասյան բոլշևիկյան մամուլը չթուլացող եռանդով աշխատանք էր տանում նաև կովկասյան բանակում: Բոլշևիկյան թերթերը, մերկացնելով էսէռամենշևիկյան կուսակցությունների հակահեղափոխական էությունը, նվաճում էին ավելի ու ավելի մեծ թվով զինվորական զանգվածներ: Այդ ամենը մեծ անհանգստություն էր պատճառում տեղական իշխանություններին ու էսէռամենշևիկյան երկրամասային սովետին, որոնք ձգտում էին ամեն կերպ խափանել և արգելել բոլշևիկյան թերթերի տարածումը բանակում: Այդ թերթերի դեմ կիրառվող հալածանքն առաջացնում էր զինվորների վրդովմունքն ու զայրույթը, որոնք բազմաթիվ ժողովներում, միտինգներում, նամակներում հանդես էին գալիս բոլշևիկյան մամուլի պաշտպանությամբ: Այսպես, օրինակ, 1-ին կովկասյան աշխատանքային գումարտակի 6-րդ վաշտի զինվորների 1917 թ. հոկտեմբերի ընդհանուր ժողովն իր որոշման մեջ պահանջում էր անհապաղ հանել ուզմաճակատ գնացող բոլշևիկյան մամուլի օրգանների վրա դրված արգելքները: Հոկտեմբերի 15-ին կովկասյան ռուսումնագնդացրային անձնակազմի ընդհանուր ժողովը, լսելով բոլշևիկ զինվոր Գ. Կիվկուցանի զեկուցումը երկրամասային սովետի գործունեության մասին, բանաձև է ընդունում, որտեղ պահանջում է «դադարեցնել հետապնդումը բոլշևիկյան կուսակցության նկատմամբ և հանել արգելքը նրանց մամուլի վրայից»: Մեկ այլ զինվորական ժողովի որոշման մեջ՝ 5-րդ կովկասյան բանակային կորպուսի 1-ին սպառողական պարենային վաշտային կոմիտեն դիմում էր «Կավկազսկի ռաբոչիի» խմբագրությանը՝ խնդրելով արագացնել թերթի առաքումը և միաժամանակ իր բողոքն է հայտնում բոլշևիկյան մամուլի նկատմամբ կիրառվող բռնությունների կապակցությամբ:

Անդրկովկասյան բոլշևիկյան պարբերական մամուլը պատերազմի և խաղաղության հարցերում քննադատում էր ոչ միայն ժամանակավոր կառավարությանն ու նրա կամակատար մանրբուրժուական կուսակցություններին, այլև հանդես էր գալիս ավելի լայն մասշտաբներով՝ մերկացնելով իմպերիալիստական բուրժուազիային և բոլոր երկրների սոցիալշովինիստներին՝ պաշտպանելով միջազգային պրոլետարիատի պայքարն ընդդեմ պատերազմի, հանուն դեմոկրատական հաշտության: Այսպես, օրինակ, «Միջազգային պրոլետարիատը և միջազգային բուրժուազիան» հոդվածով «Նեցուկ» թերթում հանդես եկավ Հ. Բեջանյանը (Հ. Կամարի), «Դավաճաննե՞ր, թե՞ գիտակից պրոլետարներ» հոդվածով «Կավկազսկի ռաբոչիում» Վ. Սոկոլնիկովը: Նրանք, ներկայացնելով միջազգային պրոլետարիատի պայքարն ընդդեմ շարունակվող պատերազմի, անարգանքի սյունին էին գամում միջազգային իմպերիալիզմին:

Մեկ այլ համարում «Կավկազսկի ռաբոչին» քննադատելով գերմանական պաշտպանողականների կենտրոնական օրգան «Ֆորվերթս» լրագիրը, գրում էր. «Բոլոր երկրներում քիչ չեն այնպիսի «սոցիալիստները», որոնք օգնում են իրենց բուրժուազիային՝ թոզ փչելու աշխատավոր մասսաների աչքերին..., և ահա այդ սոցիալիստ «հայրենասերները» ժողովրդի մեջ կեղծ գաղափարներ են տարածում պատերազմի հարցում և մահվան ու տաժանակրության են դատապարտում նրանց, ովքեր պայքարում են ընդդեմ պատերազմի»:

Անդրկովկասյան բոլշևիկյան պարբերականները, քննադատելով սոցիալ-պաշտպանողականներին, միաժամանակ իրենց դրվատանքի խոսքն էին հղում ինտերնացիոնալի գաղափարներին հավատարիմ մնացած և իմպերիալիստական պատերազմի դեմ մարտնչող, սոցիալիստական շարժման ակտիվ գործիչներին: Այս առումով հատկանշական են «Կավկազսկի ռաբոչիի»՝ «Ավստրո-գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան Ռուսաստանի քաղաքական մոմենտի մասին», «Լիբկնեխտի գործը», «Ինտերնացիոնալիստները», «Բակինսկի ռաբոչիի»՝ «Կարլ Լիբկնեխտի ազատումը» հոդվածները: Այս թերթերը, հակառակ միջազգային սոցիալիստական շարժման շահերին դավաճանած սոցիալ-պաշտպանողականների, օրինակ էին բերում Կ. Լիբկնեխտին, Կ. Ցետկինին և Ա. Բեբելին, որոնք, չնայած դաժան հետապնդումներին և հալածանքներին, հետևողականորեն շարունակում էին հանդես գալ իմպերիալիստական պատերազմի դեմ, քվեարկել ընդդեմ ռազմական վարկերի:

1917 թ. սեպտեմբերին Անդրկովկասում լայնորեն ծավալվել էր գործադուլային շարժումը: Իր կազմակերպվածությամբ, բնույթով և մասշտաբներով մի արտակարգ երևույթ էր Բաքվի բանվորների սեպտեմբերյան գործադուլը, որը գրավել էր ամբողջ Ռուսաստանի պրոլետարիատի ուշադրությունը: Անդրկովկասի բոլշևիկներն օգտագործում էին բոլոր լեգալ հնարավորությունները՝ հանդես գալու իմպերիալիստական պատերազմի դեմ: Այսպես, Թիֆլիսում սեպտեմբերի 4-ին կայացած քաղաքային դումայի ութերորդ նիստում իմպերիալիստական պատերազմի և բանակում մահապատիժ մտցնելու հրամանագրի դեմ հանդես եկավ Ֆ. Մախարաձեն: Այն հրապարակվեց «Կավկազսկի ռաբոչի» թերթում:

Սեպտեմբերի 14-ին Բաքվում հրավիրված փայտամշակողների արհմիության անդամների ընդհանուր ժողովը ընդունում է բոլշևիկյան բանաձև, որտեղ կոչ է արվում պատերազմից ծվատված երկրի փրկության համար անհապաղ հրապարակել գաղտնի պայմանագրերը և առաջարկել բոլոր պատերազմող երկրներին՝ կնքել ընդհանուր դեմոկրատական հաշտություն: Սեպտեմբերի 18-ին Բաքվի գործարանային և արհեստագործական հանձնաժողովների կոնֆերանսում հանգամանալից զեկուցումով հանդես եկան Պ. Ջնիը՝ ռուսերեն, Ս. Էֆենդիևը ադրբեջաներեն լեզուներով: Նրանք կոնֆերանսի պատգամավորներին առաջարկեցին ընդունել ՌՍԴԲ(բ)Կ Բաքվի կոմիտեի բանաձևը, որտեղ մասնավորապես նշվում էր, որ երկրի և հեղափոխության փրկության միակ ճանապարհը «... բոլոր պատերազմող և չեզոք երկրների ժողովուրդներին անհապաղ համընդհանուր հաշտություն առաջարկելն է»:

Պատերազմի և խաղաղության հարցերը լենինյան դիրքերից լուսաբանվեցին ՌՍԴԲ(բ)Կ Կովկասյան I երկրային համագումարում, որը տեղի ունեցավ 1917 թ. հոկտեմբերի 2—7-ը, Թիֆլիսում:

Համագումարը ներկայացնում էին Թիֆլիսի, Բաքվի, Ալեքսանդրապոլի, Ալավերդու, Կարսի, Բաթումի, Ելիզավետպոլի, Սարիղամիշի, Շուշիի, Տրապիզոնի, Հաղպատի և Կովկասի մյուս բոլշևիկյան կազմակերպությունները: Խորհրդակցական ձայնով համագումարի աշխատանքներին մասնակցում էին «Կավկազսկի ռաբոչի», «Բրձոլա», «Բանվորի կռիվը» թերթերի խմբագրական կոլեգիաների ներկայացուցիչները: Նրա բոլոր բանաձևերը և նյութերը տպագրվեցին այդ թերթերում: Համագումարում ընթացիկ մոմենտի մասին զեկուցումով հանդես եկավ Ստ. Շահումյանը: Նա, մերկացնելով էսէռներին ու մենշևիկներին, նշում էր, որ անհապաղ հաշտության համար պայքարելու փոխարեն, նրանք ոչ միայն չխզեցին կապը դաշնակից երկրների իմպերիալիստների հետ, այլև ամբողջապես ենթարկվեցին բուրժուազիայի քաղաքականությանը:

Ընթացիկ մոմենտի մասին համագումարի բանաձևում ասվում էր. «Համագումարը հաստատ վստահություն է հայտնում, որ պրոլետարիատին ու չքավոր գյուղացիությանը ներկայացնող սովետների կողմից իշխանության նվաճումը ազդանշան կծառայի համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխության համար, որը միակն է, որ կարող է դադարեցնել համաշխարհային սպանդը և ճանապարհ բացել մարդկության հետագա զարգացման համար»:

Այսպիսով, ՌՍԴԲ(բ)Կ Կովկասյան I երկրային համագումարը իմպերիալիստական պատերազմի դադարեցումը և դեմոկրատական հաշտության կնքումը կապում էր միայն սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակի հետ:

1917 թ. հոկտեմբերյան օրերին բոլշևիկյան կուսակցությունը ժողովրդական զանգվածներին նախապատրաստում էր վճռական գրոհի՝ տապալելու բուրժուական ժամանակավոր կառավարությունը, որը երկիրը կանգնեցրել էր ճգնաժամի առջև: Վ. Ի. Լենինը ՌՍԴԲ(բ)Կ Կենտկոմին հղած իր «Բոլշևիկները պետք է վերցնեն իշխանությունը», «Մարքսիզմը և ապստամբությունը», «Կողմնակի անձի խորհուրդները» նամակներում, «Ճգնաժամը հասունացել է» հոդվածում, հոկտեմբերի 10-ին և 16-ին կայացած Կենտկոմի պատմական նիստերում, հիմնավորելով պրոլետարական հեղափոխության անխուսափելիությունը, տվեց զինված ապստամբության կոնկրետ պլանը: Նա այդ օրերին, իմպերիալիստական պատերազմի ավարտն անմիջականորեն կապելով հեղափոխության շուտափույթ հաղթանակի հետ, միաժամանակ գտնում էր, որ սովետական իշխանության հաղթանակի և ամրապնդման կարևորագույն պայմաններից մեկը դեմոկրատական հաշտության կնքումն է: «Երկու մայրաքաղաքների բանվորների և զինվորների դեպուտատների սովետներում մեծամասնություն ստանալով,— գրում էր Վ. Ի. Լենինը,— բոլշևիկները կարող են և **պետք է** իրենց ձեռքը վերցնեն պետական իշխանությունը: Կարող են... որովհետև՝ իսկույն առաջարկելով դեմոկրատական հաշտություն... բոլշևիկները կկազմեն այնպիսի կառավարություն, որպիսին **ոչ ոք** չի տապալի» (Վ. Ի. Լենին, ԵԼԺ, հ. 34, էջ 303): Իր պատմական նամակներում հիմնավորելով այն թեզը, որ սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակն ապահովված է նաև միջազգային առումով՝ Վ. Ի. Լենինը ջախջախիչ հարված հասցրեց զինված ապստամբության հակառակորդների և կապիտուլյանտների այն պնդմանը, թե հեղափոխության հաղթանակը և դեմոկրատական հաշտության առաջարկը Ռուսաստանի դեմ կհանեն նրա դաշնակիցներին, որոնք կմիավորվեն Ավստրո-գերմանական դաշինքի հետ: «Միջազգային դրությունը **հենց** այժմ, անգլիացիների և գերմանացիների սեպարատ հաշտության **նախօրյակին, մեր կողմըն** է: Հենց այժմ հաշտություն առաջարկել ժողովուրդներին՝ նշանակում է **հաղթել**» (նույն տեղը, էջ 305): Իսկ ինչ վերաբերում էր իսկական հեղափոխական պատերազմին, որը Ռուսաստանը ծայրահեղ դեպքում ստիպված կլիներ մղելու միջազգային իմպերիալիզմի դեմ, Վ. Ի. Լենինը նշում էր, որ հեղափոխական Ռուսաստանը դրա համար ուներ բավականաչափ թե՛ նյութական, թե՛ հոգևոր ռեսուրսներ:

Առաջնորդվելով լենինյան դրույթներով, ՌՍԴԲ(բ)Կ VI համագումարի, ՌՍԴԲ(բ)Կ կովկասյան I երկրային համագումարի որոշումներով՝ Հոկտեմբերի անմիջական նախապատրաստման ժամանակաշրջանում Անդրկովկասի բոլշևիկները և նրանց մամուլը պատերազմի ավարտն ու դեմոկրատական հաշտության կնքումը անմիջականորեն կապում էին հակահեղափոխական ժամանակավոր կառավարության տապալման և սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակի հետ: Այսպես, «Կավկազսկի ռաբոչին», անդրադառնալով պատերազմի ավարտի հարցին, նշում էր, որ «Դրան հասցնող միակ ճանապարհը հեղափոխական բանվորների և չքավոր գյուղացիների իշխանությունն է, որովհետև միայն այդ իշխանությունը կապված չի լինի դաշնակից երկրների կապիտալիստների հետ և հիմնավորապես շահագրգռված կլինի պատերազմի ավարտի հարցում»: Իսկ Շուշիի «Նեցուկ» թերթում Հ. Բեջանյանն (Հ. Կամարի) այն միտքն էր արտահայտում, որ միլիտարիզմը կարելի է տապալել իր սեփական ժողովրդի ձեռքով:

Սեպտեմբերի 29-ին Սարիղամիշում, քաղաքի տրանսպորտի և հրետանային պահեստի զինվորների համատեղ ժողովում, որին մասնակցում էին 200 մարդ, ընթացիկ մոմենտի մասին զեկուցումով հանդես եկավ Ս. Ալավերդյանը՝ նշելով, որ հեղափոխությունը փրկել և դեմոկրատական հաշտություն կնքել կարող է միայն բանվորների, զինվորների և գյուղացիների դեպուտատների սովետը՝ իշխանությունն իր ձեռքը վերցնելով: Այդ զեկուցման նյութերը տպագրվեցին տեղի «Սոցիալ-դեմոկրատում»:

Պատերազմի ավարտը և դեմոկրատական հաշտության կնքումը հաղթական սոցիալիստական հեղափոխության հետ էին կապում նաև «Բանվորի կռիվը», «Բրձոլան» և բոլշևիկյան մամուլի մյուս օրգանները: Հատկապես տպավորիչ էր «Բանվորի կռվում» տպված Վահան Երեմյանի հոդվածը, որտեղ նա գրում էր. «Տնտեսապես ու ֆիզիկապես քայքայված ժողովուրդները տենչում են հաշտություն: Եվ նրանք արդեն ըմբռնում են, որ հաշտությունը—մշտնջենական խաղաղությունը ձեռք կարելի է բերել միայն... ոչնչացնելով իմպերիալիստական կառավարություններին» (Եղբայրացում, «Բանվորի կռիվը», 1917, 19 հոկտեմբերի): Մեկ այլ համարում «Բանվորի կռիվը» բացահայտորեն շեշտում էր. «Ով ձգտում է խաղաղության, նա պետք է ձգտի նաև մեր դեմոկրատիայի իշխանության հաստատման: Այս է միակ ճանապարհը դեպի դեմոկրատիկ խաղաղություն»:

Այսպիսով, սոցիալիստական հեղափոխության անմիջական նախապատրաստման ժամանակաշրջանում Անդրկովկասի բոլշևիկյան պարբերական մամուլը դեմոկրատական հաշտության համար մղված պայքարում ծավալում էր ամենալայն պրոպագանդիստական և ագիտացիոն գործունեություն՝ մերկացնելով բուրժուազիայի, էսէռամենշևիկյան և բուրժուազգայնական կուսակցությունների ռեակցիոն, հակաժողովրդական քաղաքականությունը: Միաժամանակ, զինված ՌՍԴԲ(բ)Կ VI, Կովկասյան I համագումարների որոշումներով, լենինյան տակտիկական լոզունգներով, այն երկրամասի աշխատավորությանը կազմակերպում և նախապատրաստում էր հեղափոխական նոր մարտերի՝ իմպերիալիստական պատերազմի ավարտը անմիջականորեն կապելով բուրժուազիայի դիկտատուրայի տապալման, սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակի հետ:

ՖԻԶԻԿՈՍՆԵՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐԻՆ՝ ՀՍՏԱԿ ԿՈՈՐԴԻՆԱՑՈՒՄ

Ա. ԱՄԱՏՈՒՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԲԱՎԱԿԱՆ բուռն զարգացման ֆոնի վրա, հատկապես վերջին քսան-քսանհինգ տարիների ընթացքում, պարզորոշ կերպով նշմարվել են այն նեղ տեղերը, որոնք, եթե ժամանակին չհաղթահարվեն, կարող են արգելակել հետագա առաջընթացը: Դրանց թվին կարելի է դասել ֆիզիկայի գիտական կենտրոնների անջատվածությունը, որ վերջին տասնամյակներում նկատվում է մեր հանրապետությունում: Եթե վաթսունական թվականների սկզբին գիտության այդ բնագավառը մեզանում կենտրոնացված էր հիմնականում Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում և, ըստ էության, զբաղվում էր միայն տիեզերական ճառագայթների հետազոտությամբ, ապա այժմ՝ ութսունականների վերջին, հետազոտությունների այդ ավանդական ուղղության կողքին հանրապետությունում հաջողությամբ զարգանում են միջուկային ֆիզիկան և տարրական մասնիկների ֆիզիկան, պինդ մարմնի ֆիզիկան, ռադիացիոն ֆիզիկան, բյուրեղագիտությունը, ցածր ջերմաստիճանների ֆիզիկան, ոչ-գծային օպտիկան, ռադիոֆիզիկան և էլեկտրոնիկան, լիցքավորված մասնիկների արագացուցիչների ֆիզիկան ու տեխնիկան և մի ամբողջ շարք ուրիշ՝ հետազոտությունների ոչ այնքան հստակ արտահայտված ուղղություններ: Դրանցից յուրաքանչյուրում ստացվել են այնպիսի արդյունքներ, որոնք լավ հայտնի են տվյալ բնագավառի մասնագետներին՝ ինչպես Սովետական Միությունում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Այսպիսով, նշված ոլորտները բավական լավ զարգացած են, ունեն անհրաժեշտ փորձարարական բազա, բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներ: Սակայն, ցավոք, այդ գիտնականների աշխատանքներին հաճախ ավելի քաջատեղյակ են Հայաստանից կամ նույնիսկ Սովետական Միության սահմաններից դուրս ապրող նրանց գործընկերները:

Հնարավոր է, որ վերը նշված գիտական կենտրոնների կազմավորման փուլում նման անջատվածությունն անխուսափելի էր: Բայց հիմա, երբ ֆիզիկայի առանձին ուղղությունները արդեն բավարար չափով զարգացել են ու կարողացել ի լուր ամենքի հայտարարել իրենց մասին, հանրապետության տարբեր գիտական կենտրոնների ջանքերի կոորդինացման խնդիրը անհետաձգելի լուծում է պահանջում: Իսկ այդ կենտրոնները քիչ չեն. հինգ գիտահետազոտական ինստիտուտներ՝ մի քանիսը իրենց ՀԿԲ-ներով (հատուկ կոնստրուկտորական բյուրո), ԵՊՀ-ի ֆիզիկայի և ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետներ, Երևանի պոլիտեխնիկական և մանկավարժական ինստիտուտների ֆիզիկայի ամբիոնների լայն ցանցը, որտեղ ուսուցման աշխատանքներին զուգընթաց տարվում են նաև հրատապ ու հետաքրքիր գիտական հետազոտություններ:

Այն, որ նշված գիտական կենտրոնների ջանքերի միավորումն ու կոորդինացումը սոսկ բարի ցանկություն չէ, այլ հրամայական կազմակերպական անհրաժեշտություն, երևում է թեկուզ, հետևյալ օրինակից: Այսպես, վերջին ժամանակներս առաջացած հետազոտությունների նոր ուղղությունը՝ կապված 1987 թվականին բարձր-

ԱՄԱՏՈՒՆԻ ԱՆԴՐԵՅ ՑՈՒԼԱԿԻ— ՍՍՀՄ ատոմային էներգիայի օգտագործման պետական կոմիտեի Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի դիրեկտոր, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր:

ջերմաստիճանային գերհաղորդականության հայտնագործման հետ, Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում հնարավոր եղավ բավարար չափով զարգացնել հանրապետության ԳԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի և ԵՊՀ-ի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի կիսահաղորդիչների ամբիոնի գիտնականների համատեղ ջանքերի շնորհիվ: Տարբեր պրոֆիլի գիտնականների նման համագործակցությունը բացառիկ կերպով արդյունավետ եղավ գիտության այդ նոր ոլորտի յուրացման գործում և մեզ հնարավորություն տվեց ոչ միայն իրազեկ լինելու զարգացման ժամանակակից միտումներին, այլև մեր ավանդը ներդնելու այդ զարմանալի ու խոստումնալից երևույթի հետազոտման գործում:

Հետևաբար, ֆիզիկայի տարբեր կենտրոնների ջանքերի կոորդինացումը Հայաստանում ֆիզիկական գիտության զարգացման արդի փուլի կենսական խնդիրն է:

Ինչպե՞ս իրագործել այդ խնդիրը: Արդեն գոյություն ունեցող հաստատությունների սխեման պահպանելու պայմաններում մեր կարծիքով կոորդինացնողի դերն իրենց վրա պետք է վերցնեն կամ հանրապետության գիտությունների ակադեմիան, կամ պետպլանը: Ցավոք, այդ երկու կազմակերպություններն էլ գործնականում ոչինչ չեն անում այս հարցում: Հավանաբար, արժե իրականացնել հանրապետությունում զարգացող գիտության տարբեր բնագավառների գծով գլխամասային գիտական կազմակերպությունների ստեղծման պրակտիկան՝ պետական պատվերների ու տնտեսական պայմանագրերի շրջանակներում դրանց հատկացնելով ֆինանսավորման լրացուցիչ ֆոնդեր: Դա հնարավորություն կտա տարբեր մասնագետների ջանքերը կենտրոնացնել հետազոտությունների անհրաժեշտ ուղղությունների վրա:

Տագնապ է հարուցում նաև այն փաստը, որ ցածր է ԵՊՀ-ի և ԵՊԻ-ի շրջանավարտների պատրաստվածության մակարդակը, քիչ են ֆիզիկական գիտություն եկող ընդունակ և շնորհալի մարդիկ: Այս հանգամանքը պայմանավորված է ուսուցման ցածր մակարդակով, ուսանողների նկատմամբ անհրաժեշտ պահանջկոտության բացակայությամբ: Պատճառներից մեկն էլ համապատասխան մասնագիտությունների ֆակուլտետներն ընդունվողների թույլ պատրաստվածությունն է, ինչպես նաև այն իրողությունը, որ ճշգրիտ բնագիտական մասնագիտությունները երիտասարդությանը քիչ են հրապուրում: Դա ունի իր պատճառները, որոնք դժվար է քննարկել համառոտ հոդվածում: Սակայն այդ դժվարությունները անհրաժեշտ է հաղթահարել, այլապես որոշ ժամանակ անց մենք կարող ենք կորցնել անգամ այն, ինչ ֆիզիկական գիտության զարգացման բնագավառում ձեռք է բերվել նախորդ սերունդների կողմից՝ դրանով իսկ թուլացնելով նաև հանրապետության արդյունաբերության ապագա ուղղությունների բազան: Ի՞նչ կարելի է նախատեսել այս արդեն բավական պարզորոշ ձևով դրսևորվող (և ոչ միայն մեր հանրապետությունում) միտումը փոփոխելու նպատակով: Ես այլ միջոցներ չեմ տեսնում, բացի բարձր որակավորման կադրերի պատրաստման (սկսած դպրոցից) գործում արդեն գոյություն ունեցող գիտական կենտրոնների ակտիվության ուժեղացումից, ֆիզիկական գիտության կարևորության և նվաճումների պրոպագանդան ավելի ծավալելուց ու մատչելի դարձնելուց: Հարկ է ընդլայնել նաև ինստիտուտներին կից պատանի ֆիզիկոսների դպրոցների ցանցը (ինչպես դա արված է, օրինակ, մեզ մոտ) և գիտահետազոտական հիմնարկներին կից ստեղծել բազային ամբիոններ, նրանց աշխատանքներում ներգրավել ընդունակ ուսանողներին: Պետք է օգտագործել նաև երիտասարդության վրա ներգործելու և ճշգրիտ գիտությունների նկատմամբ նրանց հետաքրքրությունը բարձրացնելու քիչ թե շատ հայտնի, բայց մեզանում ոչ միշտ կիրառվող միջոցները:

Վերջապես, մեկ այլ, բազմիցս բարձրացվող հարց ևս: Դա վերաբերում է հիմնարար և կիրառական հետազոտություններին ու արդյունաբերության հետ նրանց կապին: Գիտության կառավարման տնտեսական մեթոդներին անցնելը, գիտական արտադրանքն ապրանքի վերածելը, այդ շղթան (հիմնարար հետազոտություններ-կիրառական հետազոտություններ-արդյունաբերության մեջ արդյունքների ներդրում) դարձնում են Հայաստանում ֆիզիկայի զարգացման վերջին տասնամյակներում ձևավորված տեմպը պահպանելու միակ միջոցը: Եթե հանրապետության գիտության ղեկավարների մեծամասնությունը գիտակցում է այդպիսի կապի անհրաժեշտությունը, ապա, ցավոք, ոչ բոլոր գիտնականներն են լիովին ըմբռնում այդ: Ճիշտ է, ժամանակն ու կյանքը վաղ թե ուշ բոլորին կստիպեն հասկանալ գիտական հետազոտությունների կազմակերպման նկատմամբ նման մոտեցման անխուսափելիությունը, սակայն սոսկ հասկանալը դեռ քիչ է: Արդյունաբերության մեջ գիտական նվաճումների ներդրումը ծանր ու լարված աշխատանք է, որը պահանջում է նաև հատուկ

պայմանների ստեղծում՝ արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով: Այդ պայ-
մաններից է, նախ և առաջ, գիտահետազոտական ինստիտուտներին կից ունիվերսալ
փորձնական արտադրությունների (իրենց ՀԿԲ-ներով) ստեղծումը: Դրանք պետք է
կարողանան պատրաստել սարքերի և սարքավորումների փորձնական նմուշները՝
համապատասխան փաստաթղթերով, որոնք այնուհետև պետք է հանձնվեն արդյու-
նաբերությանը՝ սերիական կամ փոքր սերիական արտադրության համար: Հարկ է,
որ այդ նմուշները ներկայացնեն արդյունաբերական արտադրանքի նույնիսկ ոչ թե
այսօրվա, այլ գոնե վաղվա օրը, այլապես անիմաստ է դրանք ներդնելը: Իսկ դրա
համար գիտնականները պետք է ոչ միայն իմանան արդյունաբերության ժամանակա-
կից մակարդակը, այլև հաճախ ինտուիտիվ կերպով զգան ու գիտակցեն նրա հե-
տագա զարգացման միտումները: Այս խնդիրը նախկինում երբեք չի դրվել հիմնա-
րար պրոֆիլի ինստիտուտների գիտնականների առջև, ինչպիսին, օրինակ, Երևանի
ֆիզիկայի ինստիտուտն է:

Նշված պրոբլեմների լուծման համար անհրաժեշտ է բարելավել գիտության
ձեռքբերումների, Հայաստանի արդյունաբերության կարիքների ու նվաճումների հետ
փոխծանոթացման կազմակերպումը: Հավանաբար, այդ առաքելությունն իրենց վրա
պետք է վերցնեն հանրապետության Մինիստրների խորհուրդը կամ պետպլանը: Ընդ
որում, դա պետք է լինի ոչ թե էպիզոդիկ, այլ գիտության և արդյունաբերության
համապատասխան բաժինների սիստեմատիկ ու նպատակամղված համատեղ գործու-
նեություն:

Այս կապակցությամբ տեղին է հիշատակել բարձր էներգիաների և լիցքավոր-
ված մասնիկների արագացուցիչների ֆիզիկայի բնագավառում աշխարհում ամենա-
խոշոր լաբորատորիաներից մեկի՝ ԱՄՆ-ում, Չիկագոյից ոչ հեռու գտնվող Է. Ֆերմիի
անվան լաբորատորիայի փորձը: Այստեղ ամեն տարի կազմակերպվում են գիտու-
թյան այդ բնագավառի գիտնականների և ամերիկյան խոշորագույն ֆիրմաների (Բելլ,
Բոինգ, Ջեներըլ Էլեքթրիք և այլն) ներկայացուցիչների խորհրդակցություններ՝ տար-
վա գիտության ձեռքբերումներին ու արդյունաբերության կարիքներին ու նվաճում-
ներին փոխադարձաբար ծանոթանալու նպատակով: Այդ կապը հավաստել է իր
փոխշահավետությունը և արդեն երրորդ տարին է, ինչ շարունակվում է:

Վերջում ուզում եմ նշել, որ ժողովրդական տնտեսության մեջ գիտության նվա-
ճումների ներդրման արագացման ուղղությամբ արված այս առաջարկություններից
շատերը աշխատում ենք իրականացնել մեզ մոտ՝ Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում:
ՍՍՀՄ ատոմային էներգիայի օգտագործման պետական կոմիտեի արագացուցիչների
և ջերմամիջուկային հետազոտությունների գլխավոր վարչության օգնությամբ ստեղծ-
վել է բավարար չափով ունիվերսալ փորձնական արտադրություն, որը շարունակում
է ընդլայնվել: Մեր և հարակից ինստիտուտների մշակումների հիման վրա ստեղծվել
են նոր սարքերի նմուշներ, որոնք ներկայումս արդյունաբերական փորձարկում են
անցնում հանրապետության ձեռնարկություններում և նրա սահմաններից դուրս: Ինս-
տիտուտում կազմավորվել են գիտնականների և ինժեներների այնպիսի կոլեկտիվ-
ներ, որոնք ժամանակի ընթացքում սկսել են ավելի լավ հասկանալ միմյանց, գիտեն
ինչպես գիտության նվաճումները, այնպես էլ արդյունաբերության որոշ կարիքներ:
Այս ամենը վստահություն է ներշնչում, որ մենք ճիշտ ուղու վրա ենք:

ՀԻԴՐՈՊՈՆԻԿԱ. ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

Ս. ՄԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ զգալի բարձրացման, ինչպես
նաև ցանքատարածության միավորից ստացվող բերքի ավելացման ամե-
նահեռանկարային և տեխնոլոգիական ուղիներից մեկը կենսաբանական արդյունա-
բերության նոր ճյուղի՝ գյուղատնտեսական բույսերի անհող աճեցման զարգացումն
է, որը հնարավորություն կտա լուծելու մոլորակի բնակչությանը բուսական արտա-
դրանքով ապահովելու պրոբլեմը: Արտաքին միջավայրի մասնակի կամ լրիվ կառա-
վարման պայմանները հնարավորություն կընձեռեն գյուղատնտեսական շրջանառու-
թյան մեջ առնելու «անպետք», դարերով չօգտագործվող տարածքները: Ընդ որում
անհող բուսաբուծությունը չի հակադրվում ավանդական հողագործությանը, այլ դիտ-
վում է որպես բույսերի բարձրարդյունավետ արտադրության նոր, լրացուցիչ ոլորտ:
Այս կապակցությամբ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն փաստը, որ նոր մեթոդի
անվիճելի արդյունավետությունը արտադրողներին մղել է հիդրոպոնիկայի համար
օգտագործելու անգամ արգավանդ հողատարածությունները (օրինակ, Հոլանդիա-
յում):

Բույսերի անհող աճեցումը կամ հիդրոպոնիկան բավական լայն տարածում է
գտնում սակավահող և սակավաջուր երկրներում: Ներկայումս հիդրոպոնիկումները
զբաղեցնում են. Հոլանդիայում՝ ավելի քան 2.300 հեկտար (համեմատության համար
նշենք, որ 1980 թվականին դրանք կազմում էին միայն 150 հեկտար), Ճապոնիա-
յում՝ մոտ 550, Եվրոպայի երկրներում՝ ավելի քան 200 հեկտար, ՍՍՀՄ-ում՝ մոտա-
վորապես 100, ուր աճեցվում են հիմնականում լոլիկ, վարունգ և ծաղիկներ, ինչպես
նաև ոչ մեծ քանակությամբ զարդաբույսեր, ցիտրուսային կուլտուրաներ և այլն:
ՍՍՀՄ-ում միակ գիտական հաստատությունը, որի հիմնական խնդիրը բույսերի
անհող աճեցման բազմակողմանի ուսումնասիրությունն է, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ ագ-
րոքիմիայի լաբորատորիայի բազայի վրա 1966 թվականին ստեղծված ագրոքիմիա-
կան պրոբլեմների և հիդրոպոնիկայի ինստիտուտն է, որտեղ այդ ուղղությամբ տար-
վող հետազոտությունները սկսվել էին դեռևս 1956 թվականին՝ հանրապետության
ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Դավթյանի ղեկավարությամբ: Աշխատանքների նախնական
փուլը Արարատյան դաշտավայրի պայմաններում տարբեր բույսերի, հիմնականում
բանջարեղենային կուլտուրաների անհող աճեցման հնարավորությունը պարզելն էր,
տեղական, համեմատաբար էժան և մատչելի նյութերից ստացվող միացնկների,
սննդարար խառնուրդների բաղկացուցիչների ընտրությունը և մի շարք այլ հարցեր:
Այս ամենի շնորհիվ հաստատվեց տվյալ ռեգիոնի բույսերի, ինչպես նաև անցյալում
հանրապետությունում չմշակված բույսերի անհող աճեցման սկզբունքային հնարա-
վորությունը:

Հիդրոպոնիկայի պայմաններում բույսերը մշտապես ապահովված են ջրով, սնըն-
դարար նյութերով և օդով: Արմատային սնուցման ամենաբարենպաստ, կառավարվող
պայմանները և միջավայրի գործոնները նպաստում են բույսերում տեղի ունեցող որոշ
ֆիզիոլոգիական-կենսաքիմիական ու անատոմիական փոփոխություններին, որոնք
ներգործում են բույսերի արդյունավետության բարձրացման վրա: Բացօթյա հիդրո-
պոնիկայի պայմաններում, երբ սովորական հողագործության համեմատությամբ 3—5
անգամ ավելանում է սնուցվող մակերեսի միավորից ստացվող բույսերի ընդհանուր
արդյունավետությունը, զգալիորեն մինչև 40—50 տոկոս, նվազում են բերքի միավորի
համար անհրաժեշտ ջրի և աշխատանքային ծախսերը, վերանում է բազմաթիվ ծանր
ու աշխատատար այնպիսի պրոցեսների անհրաժեշտությունը, ինչպիսիք են հերկու-
մը, կուլտիվացիան, փխրեցումը, մոլախոտերի հեռացումը, ոռոգումը և այլն:

Այսպիսով, դասական իմաստով, ագրոտեխնիկայի փոխարեն կազմավորվում
է բույսերի արդյունաբերական արտադրության ավտոմատացված, առաջադիմական
տեխնոլոգիա:

ՄԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ ՍՏԵՓԱՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ— Հայկական ՍՍՀ ԳԱ ագրոքիմիական պրոբլեմների և հիդրոպոնիկայի ինստիտուտի դիրեկտոր, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու:

Բույսերի անհող աճեցման հնարավորությունն ու բարձր արդյունավետությունը պարզելուց հետո ինստիտուտի հետազոտությունները ուղղվեցին բանջարաբոստանային կուլտուրաների համեմատությամբ ավելի արժեքավոր ու թանկարժեք եթերայուղային բույսերի, ներկաբույսերի, դեղաբույսերի և զարդաբույսերի արտադրությանը, որը, մեր կարծիքով, անհող աճեցման տեսակետից ավելի հեռանկարային է:

Ըստ բույսերի անհող աճեցման միջազգային ընկերության (Հոլանդիա) գլխավոր քարտուղարի հրապարակած տեղեկությունների, տվյալ բնագավառում հիմնարար գիտական մշակումները տարվում են երեք կենտրոններում՝ Անգլիայում, Հոլանդիայում և Հայաստանում: Ընդ որում, մի շարք արժեքավոր տեխնիկական (եթերայուղային, դեղաբույսերի, ներկաբույսերի և այլն) կուլտուրաների անհող աճեցման ֆիզիոլոգիական-ագրոքիմիական, կենսաքիմիական հիմունքների հետազոտությունները տարվում են միայն Հայաստանում: Այս ուղղությամբ ընթացող ակտիվ որոնումների արդյունքը հանդիսացան ինստիտուտում մշակված և նրա գիտաարդյունաբերական բազայում կիսաարտադրական փորձարկումներ անցած ավելի քան 20 եթերայուղային կուլտուրաների, դեղաբույսերի և ներկաբույսերի անհող արտադրության տեխնոլոգիաները: Անվիճելի նվաճումների շարքում պետք է դասել ինստիտուտում մշակված բույսերի անհող աճեցման նոր մեթոդը՝ ջրելու ու սնուցելու շիթային եղանակը, որը նույնպես անցել է կիսաարտադրական փորձարկումները: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ նման հիդրոպոնիկումի ստեղծման համար 5—6 անգամ պակաս ծախսեր են պահանջվում, քան ներկայումս գոյություն ունեցող ավանդական երկաթբետոնե փորձատեղամասերով հիդրոպոնիկումների համար:

Գիտական հետազոտությունների արագացման և արդյունավետ արդյունքների ստացման գործում դրական դեր է ունեցել ինստիտուտում կիրառվող ժամանակավոր աշխատանքային կոլեկտիվների կազմակերպման պրակտիկան, որոնց կազմն ու թվաքանակը որոշվում է՝ ելնելով առաջադրվող խնդիրներից: Գիտական մտքի այդօրինակ կենտրոնացումը, ժամանակավոր կոլեկտիվների կազմի մեջ մտնող մասնագետների բազմազանությունը նպաստում են առաջնահերթ պրոբլեմների բազմակողմանի, արագ և ամբողջական լուծմանը: Սակայն գոհացուցիչ չի կարելի համարել կենսատեխնոլոգիաների ներդրման գործի դրվածքը:

Ներկայումս նախապատրաստական աշխատանքներ են տարվում Հոկտեմբերյանի շրջանում 10 հեկտար տարածությամբ բացօթյա հիդրոպոնիկումի կառուցման ուղղությամբ՝ արժեքավոր եթերատու բույսի՝ վարդագույն խորդենու աճեցման համար: Այստեղ կառուցվում է 0,6 հեկտար տարածությամբ հիդրոպոնիկական ջերմոց՝ բանջարեղենի աճեցման համար: Քայլեր են ձեռնարկվել Իջևանի շրջանում սանդղափուլավոր լանջերի յուրացման ուղղությամբ՝ տեխնիկական կուլտուրաների աճեցման բացօթյա հիդրոպոնիկումներ ստեղծելու նպատակով:

Կոնկրետ խնդիրների լուծմանը զուգընթաց ինստիտուտի կոլեկտիվը լայն քննարկումից հետո ճշտել և մշակել է հեռանկարային հիմնարար հետազոտությունների գլխավոր ուղղությունները:

Մոլորակի ազգաբնակչության բուռն աճը, ցանքատարածությունների անընդհատ կրճատումը, գյուղատնտեսության ոչ ռացիոնալ վարումը հանգեցրել են արտաքին միջավայրի կառավարման պայմաններում գյուղատնտեսական ապրանքների արտադրության նոր, ինտենսիվ արդյունաբերական մեթոդների որոնման անհրաժեշտությանը: Այդ խնդրի լուծման ամենաարդյունավետ ուղիներից մեկը մի շարք բույսերի անհող աճեցման հետագա զարգացումն է, այն իրականացնելու նոր մեթոդների որոնումը:

Հետազոտությունների մյուս ուղղությունը ռադիոէկոլոգիան է, որի հրատապությունը, անտրոպոգեն ներգործության հետևանքով արհեստական և բնական ռադիոնուկլիդներով կենսոլորտի աճող աղտոտման պայմաններում, կասկած չի հարուցում: Բացի այդ, բնապահպանական և առողջապահական մեծ նշանակություն ունեն կենսոլորտում ծանր բնական ռադիոակտիվ տարրերի միգրացիայի ու ֆիզիոլոգիական դերի հետազոտությունը, բնության մեջ դրանց կուտակման մակարդակի ուսումնասիրությունը:

Վերակառուցման պայմաններում ինստիտուտի կոլեկտիվի առջև դրված գիտական խնդիրների լուծումը հնարավորություն կտա ավելացնելու գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունը, գյուղատնտեսությունը փոխադրելու նոր տեխնոլոգիական մակարդակի վրա, լայն հեռանկարներ կբացի հանրապետության վերամշակող արդյունաբերության առջև:

Գաղափարախոսական պայքարի ճակատներում

ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԻՆՖՈՐՄԱՑԻԱՅԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

Լ. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՍՄԿԿ XXVII ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ, սահմանելով երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման և սովետական հասարակության որակական նոր վիճակի հասնելու գիտականորեն հիմնավորված ստրատեգիան, նշեց նրա կենսագործունեության բոլոր՝ տնտեսական, քաղաքական ու հոգևոր ոլորտների վերակառուցման անհրաժեշտությունը: «Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացումը մեր բոլոր՝ մոտակա ու հեռանկարային, տնտեսական ու սոցիալական, քաղաքական ու գաղափարախոսական, ներքին ու արտաքին պրոբլեմների բանալին է»,— նշեց Մ. Ս. Գորբաչովը կուսակցության համագումարին ՍՄԿԿ Կենտկոմի ներկայացրած Քաղաքական զեկուցման մեջ:

Կուսակցության համագումարի առաջադրած խնդիրների իրականացումն առաջին պլան է մղում մարդկային գործոնի՝ «բոլոր փոփոխությունների վճռորոշ գործոնի» ակտիվացման անհրաժեշտությունը, որը, իր հերթին, ենթադրում է լճացման երևույթների ու միտումների դեմ, հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների դեմոկրատացման, խոսքի և գործի միջև խզման հաղթահարման համար մղվող պայքարում պրոպագանդիստական աշխատանքի վերակառուցում: Վերջին տարիների կուսակցական փաստաթղթերում բացահայտվել ու վերլուծվել են էկոնոմիկայում և հասարակական կյանքում տեղ գտած լճացման երևույթների պատճառները: ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան (1987 թ.) պլենումը նշեց, որ «այդ արգելակման արմատները սոցիալիստական դեմոկրատիայի հաստատությունների գործունեության լուրջ թերությունների մեջ էին, հնացած, իսկ երբեմն էլ իրողություններին չհամապատասխանող քաղաքական և տեսական դիրքորոշումների, կառավարման պահպանողական մեխանիզմի մեջ»:

Երկրի զարգացման պրոցեսում անբարենպաստ միտումներն ու դժվարությունները, հրապարակայնության բացակայությունը, հասարակականորեն կարևոր ինֆորմացիայի պակասը, «կիսաճշմարտությունը», «քննադատությունից զերծ գոտիների առկայությունը» պրոպագանդիստական աշխատանքում լուրջ խոչընդոտներ էին առաջացրել, քանի որ հասարակության տարբեր խավերում սկսել էին նկատվել նահանջ դեպի սոցիալական պասիվություն, իրենց կենսական շահերը ներկայացնող հարցերի լուծմանը մասնակցելուց մարդկանց հեռացում:

Սխալ, դոգմատիկ կոնցեպցիաների վրա հիմնված տեսական ու քաղաքական դրույթները դառնում էին հասարակական գիտակցության սեփականություն առաջին հերթին մասսայական-ինֆորմացիոն ազդեցության գործիքի միջոցով, ինչը և նպաստում էր «անվստահության» որոշակի ֆոնի ստեղծմանը ինչպես ռեալ իրականությունից կտրված հաղորդումների, այնպես էլ դրանց տարածման ուղիների նկատմամբ: Նման իրավիճակում դժվարություններ էին ծագում մասսայական հայացքների տարածման գործում, որովհետև սոցիալական հաստատություններից եկող ին-

ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ ԼԵՎՈՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ— «Լենինյան ուղիով» ամսագրի գլխավոր խմբագրի տեղակալ., խմբագրական կոլեգիայի անդամ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու:

ֆորմացիան դեմ էր առնում անձի ընկալման ու գնահատման վերաբերմունքի արգե-
լապատնեշին։

Բնական է, որ հասարակության մեջ գոյացած ինֆորմացիայի «դեֆիցիտը» լրաց-
վում էր միջանձնային շփման միջոցներով, ինչպես նաև արտասահմանյան աղբյուր-
ների դիմելու ուղիով։ Հասարակության զանազան սոցիալական խմբերում ա-
ռանձին անձանց, կազմակերպություններին, ոլորտներին վերաբերող ամենաանհա-
վատալի լուրերի, հորինվածքների, մտահանգումների ուժեղ շրջապտույտ էր կատար-
վում։ Որևէ ռեգիոնում ծնվող լուրերը դարիս արագությամբ դառնում էին ամբողջ
հասարակության սեփականությունը։ Դրանց մի մասը, ըստ երևույթին, պատրաստ-
վում և արձակվում էր արևմտյան պրոպագանդիստական կենտրոնների կողմից, ո-
րոնք լիովին օգտագործում էին գաղափարախոսական ներթափանցման ամեն մի
հնարավորությունը։ Նույնիսկ հիմա, բացախոսության ու հրապարակայնության պայ-
մաններում, երբ մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները հաղորդում են լուրեր մեր
հասարակության և արտասահմանյան երկրների կենսագործունեության գրեթե բոլոր
ասպարեզների վերաբերյալ, տակավին առկա են ինչ-որ ինֆորմացիոն «որմնախոր-
շեր», որոնց փակելը կատարվում է ասեկոսների տարածման մեխանիզմի միջոցով։
բնակչության ինֆորմացիոն պահանջմունքների և հետաքրքրությունների ուսումնա-
սիրումը կօգնի այդ «որմնախորշերը» ժամանակին հայտնաբերելու ու փակելու գոր-
ծին։ Միաժամանակ, հարկ է, որ մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները հաղթա-
հարեն բնակչության որոշ մասի մեջ լուրերի՝ որպես հասարակականորեն կարևոր
ինֆորմացիայի տարածման ձևի, նկատմամբ ստեղծված վերաբերմունքը։ Հավանա-
բար, չափազանց ինտելեկտուալացված հաղորդումներն ու մեկնաբանությունները,
որոնց նկատմամբ մասսայական հաղորդակցման միջոցները հակում ունեն, ինֆոր-
մացիայի ընկալման հարցում դեմ են առնում որոշակի հոգեբանական արգելքների։
Բացի այդ, ասեկոսների շրջապտույտը կապված է սոցիալապես պասսիվ վիճակում
գտնվող անձի հոգեբանության մեջ առկա փոխհատուցման մեխանիզմների հետ։

Լուրեր տարածելիս գործում է նաև «դեֆիցիտին», տվյալ դեպքում դեֆիցիտա-
յին ինֆորմացիային հաղորդակցվելու պարագան, որն ընդգծում է նրա տիրոջ կշի-
ռը։ Արտասահմանյան ռադիոկայանների հաղորդումներում օգտագործվող լուրերը
ստանում են հավաստիության նրբերանգ. ի դեպ լճացման ժամանակաշրջանում շատ
հետազոտողների կողմից արձանագրված երկընտրելի ինֆորմացիայի աղբյուրներին
դիմողների թվի ավելացումը ավելի շուտ կապված է ոչ այնքան սոցիալապես կա-
րևոր, որքան մեծ վարկ ունեցող դեֆիցիտային ինֆորմացիա ստանալու պահանջ-
մունքի հետ։

Լճացման տարիներին, երբ ակնհայտ դարձավ արտասահմանյան նմուշներից
հայրենական ապրանքների և սպասարկումների որակի նկատելի հետ մնալը, առա-
ջացավ այսպես կոչված Արևմուտքի սոցիոլոգիական պրոպագանդայի ազդեցության
ուժեղացման վտանգ։ Այդ պրոպագանդայի օգնությամբ «որոշակի հասարակությունը
աշխատում է իր հետ միաձուլել առավելագույն թվով անձանց, անդամների վարքը
հաղթահարել նմուշների համաձայն, արտասահմանում տարածել իր ապրելակերպն
ու այդ եղանակով նրան փաթաթել այլ խմբերին (Психологическая война.
сб., под редакцией Козырева В. Н. М., Прогресс, 1972, с. 282—283):
Արևմտյան մի շարք մասնագետներ նշելով ԱՄՆ-ի ինտենսիվ սոցիոլոգիական պրո-
պագանդան, վերջինս նույնացնում են «ամերիկյան ապրելակերպի» տարածման
հետ, որը ներկայումս կապիտալի աշխարհում միակ լայնորեն պրոպագանդվող ապ-
րելակերպն է։ Արևմտյան երկրների կյանքի լայն ամերիկանացումը, նրանց ազգային
կուլտուրաների մեջ ամերիկյան կուլտուրայի ազդեցության ներթափանցումը
բացատրվում է, առաջին հերթին, ամերիկյան սոցիոլոգիական պրոպագանդայի ներ-
գործության արդյունավետությամբ։ ԱՄՆ-ի մասնագետները ամերիկյան կուլտուրան
ու ապրելակերպը պրոպագանդելու լավագույն միջոց են համարում կինոֆիլմերը և
հեռուստատեսային ծրագրերը, ուստի կարելի է նշել, որ ՍՍՀՄ-ի այն շրջաններում,
որտեղ հնարավոր է կապիտալիստական երկրներից տրվող հեռուստահաղորդումների
ընդունումը, այպա սոցիոլոգիական պրոպագանդայի դերն անում է։

Սոցիոլոգիական պրոպագանդայի միջոցով գաղափարախոսական ներթափանց-
ման հնարավորությունը, որ ծավալվում է սահմանակից հեռուստատեսության պիք-
ներով, նշել են էստոնական սոցիոլոգները, որոնք երկրում առաջինն են դեմառդեմ
հանդիպել ռեգիոնի հաղորդակցության դաշտում կատարված փոփոխությանը։ Հատ-

կանշական է, որ այժմ տնտեսագետներն էլ են ուշադրություն դարձրել այն փաստին,
որ արդյունաբերության կողմից սպառողների պատվերները չկատարելը, դեպի թվա-
կան ցուցանիշները կողմնորոշվելը «հանգեցնում է... վերջին հաշվով գնորդների
դժգոհությանը, որոնք գերադասում են ներմուծվող կոշիկը և, մեղքներս ինչ թաքց-
նենք, հաճախ նրա հետ ներմուծվող և՛ սպառման և՛ վարքի իդեալները» (Г. Попов.
Экономический механизм управления. Наука и жизнь, 1987, № 11,
с. 58)։ Ուստի չի կարելի հաշվի չառնել այն բանի հնարավորությունը, որ ամերիկ-
յան ստանդարտները ռեկլամող սահմանակից հեռուստատեսությունը դառնում է ա-
մերիկյան սոցիոլոգիական պրոպագանդան մեր հանրապետություն ներթափանցելու
ակտիվ միջոց։

Հենց նշված գործոններն էլ որոշել են գաղափարախոսական գործունեության
մեջ հակապրոպագանդիստական ուղղվածության ուժեղացումը։ 1985 թվականի ապ-
րիլին նախորդած տարիներին հակապրոպագանդայի նպատակադրվածությունը պրո-
պագանդիստների և մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների աշխատողների առան-
ձին խմբերի իրազեկվածության բարձրացումն էր, թեպետև հասարակության մեջ
դեմոկրատական հաստատությունների գործելու հետ կապված, ինչպես նաև էկոնո-
միկայի զարգացման շատ հարցեր պատշաճ գնահատական չէին ստանում։ Հակա-
պրոպագանդան կրում էր «կոսմետիկ» բնույթ։ Փաստարկված քննադատության փո-
խարեն հակապրոպագանդիստական աշխատանքում օգտագործվում էին դատա-
պարտող ընդհանրացումներ հակառակորդի խորամանկ հնարների հասցեին։

Պետք է խոստովանել, որ բուրժուական պրոպագանդան մեր իրականության
տված փաստերով բավականին հմտորեն ձեռնածություն էր անում։ Նա, օրինակ,
ՍՍՀՄ էկոնոմիկայում առկա լճացման երևույթների փաստերը ծառայեցնում էր իր
հիմնական դրույթներից մեկի՝ «արտադրության սոցիալիստական եղանակի անկա-
րողության» մասին թեզի ապացուցմանը։ Սովետական էկոնոմիկայի վերաբերյալ
թղթակցություններում ու մեկնաբանություններում գերակշռում էին «ՍՍՀՄ-ում գո-
յություն ունեցող դժվարությունների», «աշխատանքի ցածր արտադրողականության»,
«գյուղատնտեսության վատ կազմակերպման» մասին թեմաները։ Տարբեր կարգի
«ձայներ» կրակի տակ էին առել գլխավոր թիրախը՝ սոցիալիզմը, ջանալով սևացնել
սովետական ապրելակերպը, խեղաթյուրել ՍՍՀՄ-ում գործերի վիճակը։ Այսպես. «Ա-
մերիկայի ձայնի» հայերեն լեզվով հաղորդումներում ոչ հեռավոր անցյալում առավել
ինտենսիվորեն զարգացվում էին «ՍՍՀՄ-ում մարդու իրավունքների պաշտպանու-
թյան», «Սովետական Միության այլախոհների նկատմամբ Արևմուտքում ցուցաբերվող
լայն պաշտպանության մասին», «ՍՍՀՄ-ում հրեատեցության վերաբերյալ» թեմա-
ները. մի շարք թեմաներ նվիրվում էին կապիտալիզմի էկոնոմիկային։ Հաղորդում-
ներում նշվում էին Արևմուտքի երկրների, այդ թվում և ԱՄՆ-ի տնտեսական դժվա-
րությունները, բազմիցս արձանագրվում էր դոլարի կուրսի անկումը վալյուտային շու-
կաներում։ Միաժամանակ սիստեմատիկաբար այն միտքն էր առաջ քաշվում, որ
տնտեսական դժվարությունները ամերիկացիների բարեկեցության վրա չեն անդրա-
դառնում, որ չնայած ԱՄՆ-ում գների աճին «սննդի և ընտանիքը պահելու վրա կա-
տարվող ծախսերի բաժինը չի գերազանցում ընտանիքի եկամտի կեսը»։

Այդ տարիների բուրժուական պրոպագանդային բնորոշ առանձնահատկություն
կարելի է համարել նաև «ինֆորմացիոն վակուումը» իրադարձության կամ երևույթի
իր մեկնակերպով լցնելու ձգտումը, այնպիսի թեմաների ու պրոբլեմների դիմելը, ո-
րոնց մասին ինֆորմացիայի հայրենական աղբյուրները լռում էին և այդ պատճառով
լսարանի որոշ մասի համար հետաքրքրություն ներկայացնում։ Մեր ինֆորմացիոն
գործունեության այդ թերությունը բուրժուական պրոպագանդան արդեն վաղուց էր
օգտագործում։ Տակավին 1967 թվականին պրոֆեսոր Յա. Զասուրսկին նշել է, որ «մեր
մամուլի և մասսայական ինֆորմացիայի մյուս միջոցների բովանդակության ուսում-
նասիրումը արևմտյան պրոպագանդիստներին հանգեցրել է այն մտքին, որ մեր
մամուլը բնակչությանն անբավարար չափով է տեղյակ դարձնում արտասահմանում,
բայց ամենից առաջ երկրի ներսում տեղի ունեցող իրադարձություններին։ Այդ պատ-
ճառով իր պրոպագանդիստական աշխատանքում «Ամերիկայի ձայնը» և ՍՍՀՄ-ի
դեմ ուղղված պրոպագանդայի մյուս կենտրոնները սկսել են ավելի մեծ ուշադրություն
նվիրել ինֆորմացիային, նրանք ձգտում են ինֆորմացիոն հաղորդումները տալ ավելի
արագ, քան տալիս է մեր մամուլը և առավել լայն ծավալով»։

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումից հետո մեր երկրում կատար-
ված բարերար փոփոխությունները, տնտեսական և սոցիալական զարգացման պրոբ-
լեմների, դեմոկրատական պրոցեսների, հասարակության քաղաքական հաստատու-
թյունների գործունեության նկատմամբ նոր մոտեցումները լուրջ դժվարություններ ա-
ռաջացրին բուրժուական պրոպագանդայի աշխատանքում: Հրապարակայնության
զարգացումը, բազմաթիվ հարցերի շուրջը ինֆորմացիաների հրապարակումը, որոնց
մասին անցյալում լռում էին, վերացրին մի ամբողջ խումբ թեմաներ ու պրոբլեմներ
սնող հողը: Ի դեպ, բուրժուական պրոպագանդան երկար տարիներ մասնագիտա-
նում էր այդ թեմաների և պրոբլեմների մեջ: Ներկայումս, ՍՍՀՄ-ում կատարվող
փոփոխությունների լրջությունն ընդունելով, գաղափարախոսական հակառակորդն
ուշադրությունը բևեռում է առաջիկա դժվարությունների վրա, փորձում է կասկածի
ենթարկել արտադրության սոցիալիստական եղանակի պայմաններում էկոնոմիկայի
զարգացումն ինտենսիվացնելու հնարավորությունը: Անցած յոթ տասնամյակում մեր
երկրի ձեռք բերած հաջողությունները բացատրվում են այն բանով, որ էկոնոմիկան
եղել է «հրամանատարական», նրանում գոյություն է ունեցել խիստ կենտրոնացում:
Կասկածի տակ են դրվում մարդկային գործոնն ակտիվացնելու խնդրում սոցիալիզմի
հնարավորությունները, էկոնոմիկայի զարգացման գործում անձի որոշիչ դերը: Եվ
հետևություն է արվում (դե՛հ, կրկին համազարկ գլխավոր թիրախին). սոցիալիզմը
որպես սիստեմ անզոր է, և այդ պատճառով նա չի կարող հաղթահարել առկա դըժ-
վարությունները:

Բուրժուական պրոպագանդիստական կենտրոնների հաղորդումներում լայն ար-
ձագանք ունեցավ անհատական աշխատանքային գործունեության մասին ՍՍՀՄ-ում
օրենք ընդունելը: Դրանում մեկնաբանները տեսան մասնավոր ձեռնարկատիրության
թույլատրում, վերստին դատողություններ լսվեցին երկրի առջև կանգնած խնդիրների
լուծման գործում «սոցիալիզմից հեռանալու» մասին: Այսպիսով, ակնհայտ է, որ
բուրժուական պրոպագանդան, ինչպես և առաջներում չի հրաժարվել մշակել «սո-
ցիալիզմի էկոնոմիկայի անկարողության» մասին իր գլխավոր թեման և աշխատում
է ՍՍՀՄ-ի տնտեսական կյանքի վերաբերյալ ցանկացած հաղորդում օգտագործել որ-
պես ապացույց:

Մյուս թեման, որ զգալի տեղ է գրավում ՍՍՀՄ-ի համար նախատեսված արև-
մըտյան ռադիոկայանների հաղորդումներում՝ մարդու իրավունքներն են: Այդ թեման
հայերեն լեզվով մատուցվում է հիմնականում «փոքր ազգերի իրավունքների» մասին
թեմայի զուգակցությամբ: Եթերում այլոց հետո հնչում են նաև հայկական ազգա-
նուններ, պատմվում են հայկական ծագում ունեցող «խղճի բանտարկյալների», նրանց
գործողությունների մասին: «Ամերիկայի ձայնը» փորձում է ստեղծել այն տպավո-
րությունը, որ «մարդու իրավունքների համար մարտնչողների» մեջ կան բոլոր ազ-
գությունների ներկայացուցիչներ և որ երկրում լայն ճակատով պայքար է մղվում «կո-
մունիստական ղեկավարման» գծի դեմ: «Մարդու իրավունքների» թեմայի կապակ-
ցությամբ բուրժուական ռադիոձայները մշակում են աֆղանական պրոբլեմը: Արև-
մուտքում լայնորեն հայտնի՝ սովետական պետության խաղաղ նախաձեռնությունները,
միջին և փոքր հեռահարության հրթիռները ոչնչացնելու վերաբերյալ Վաշինգտոնում
պայմանագրի ստորագրումը հողմացրին արեցին «սովետական ռազմական սպառ-
նալիքի» մասին առասպելը: Անցյալում առաջատար այդ թեման այժմ ՍՍՀՄ ժողո-
վուրդների լեզուներով հաղորդումներում կորցրել է իր հնչեղությունը: Եվ սոսկ
որպես այդ թեմայի արձագանք են շարունակում հնչել «Աֆղանստանում սովետա-
կան ռազմական ներկայության» մասին նյութերը: Վերջին ժամանակներս Աֆղանըս-
տանից սովետական զորքերի դուրսբերման կապակցությամբ, այդ թեման կրկին
«ձայների» ուշադրության կենտրոնում է:

Մեր գաղափարախոսական հակառակորդների հաղորդումներում վերջին տա-
րիներին նկատելի է կրոնական թեմայի ինտենսիվ շահագործումը: Կրոնական ծած-
կով քողարկված գաղափարախոսական դիվերսիաները շաղկապվում են հակակո-
մունիստական պրոպագանդայի հետ: Այնպիսի ստերեոտիպի կիրառումը, ինչպիսին
«խղճի ազատության ոտնահարումն» է, վկայում է գաղափարախոսական հակառա-
կորդի գործունեության ընդհանուր հունում կղերական պրոպագանդայի դերը: Հայ-
կական ՍՍՀ լսարանին ուղղված հաղորդումներում այդ թեմայի նկատմամբ ցուցա-
բերվում է շեշտավորված, յուրովի մոտեցում: «Ամերիկայի ձայնը», օրինակ, հայերեն
լեզվով հիմնականում առաջարկում է հոդվածներ ու թղթակցություններ սոցիալիս-
տական երկրների և միութենական հանրապետությունների վիճակի մասին: Այստեղ

հաշվի է առնվում այն հանգամանքը, որ Հայաստանի մասին կեղծ ինֆորմացիան
կարող է մերկացնել ամեն մի ունկնդիր, քանի որ մարդիկ տեղյակ են իրենց հանրա-
պետությունում գործերի վիճակին: Միաժամանակ նրանք կարող են չիմանալ, թե
ինչպես են գործերը, օրինակ, Մերձբալթիկայում կամ էլ սոցիալիստական երկրնե-
րում: Արտասահմանի հայկական համայնքներից ստացված ինֆորմացիաների հա-
վաքածուները ունկնդիրներին ծանոթացնում են սփյուռքի հասարակական կյանքում
եկեղեցու դերին, ստեղծում են արտասահմանյան հայությանը համախմբելու, երեխա-
ների կրթությանն ու դաստիարակությանը, բարեգործական աշխատանքին նրա ակ-
տիվ մասնակցության տպավորություն: Եվ այստեղ դրսևորվում է այն մտադրությունը,
որ ինքը՝ ունկնդիրը, զուգորդաբար համապատասխան հետևություններ կանի հանրա-
պետությունում եկեղեցու վիճակի մասին:

Անհրաժեշտ է նշել, որ «Ամերիկայի ձայն»—«Ազատություն» համալիրի պրոպա-
գանդման է միացած դաշնակցական պրոպագանդայի ողջ ապարատը: Եթե այս
համալիրի ծառայությունների գործունեությունը «ուղղահիգ գծով» կոորդինացվում ու
նպատակաուղղվում է ԿՀՎ-ի և ԱՄՆ-ի կառավարության հետ ռադիոձայների արդեն
վաղուց մերկացված կապի մակարդակով, ապա «Ամերիկայի ձայնի» հայկական
բաժնի ու «Ազատություն» ռադիոկայանի հայկական խմբագրության համագործակ-
ցության մեջ նկատվում է կոորդինացում նաև «հորիզոնական գծով»՝ դաշնակների
միջոցով: Դաշնակցությունն այդ ուղիները դիտում է որպես իր կուսակցական պրո-
պագանդայի միջոցներ: «Ազատություն» ռադիոկայանի հայկական խմբագրությունը
հանդիսանալով սն պրոպագանդայի բաղկացուցիչ տարրը, այլ նյութերի հետ միասին
օգտագործում է նաև սփյուռքի դաշնակցական հրատարակությունների հրապարա-
կումները: Այդ ռադիոկայաններում դաշնակների գործունեությունը հնարավորություն
է ընձեռում ռադիոհաղորդումներում օգտագործել իրենց մամուլում հրապարակված
ինֆորմացիաները, մասնավորապես օգնում է «Ամերիկայի ձայնին» եթեր խցկելու
միտումնավոր, զրպարտչական նյութեր, ընդ որում ցուցադրաբար պահպանելով ին-
ֆորմացիայի չեզոք, օբյեկտիվ աղբյուրի առերևութականությունը, որը շարադրում է
հարցի վերաբերյալ առկա տեսակետներից, հայացքներից լոկ մեկը:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ «Ամերիկայի ձայնի» հայկական բաժինը
հանդես է գալիս որպես պրոպագանդիստական սարցալեռի տեսանելի մաս, որի
պրակտիկ գործունեությունը սնում և որում առավել կազմակերպված ձևով ներկա-
յանում են հակակոմունիզմի ու հակասովետիզմի ընդհանուր տեսությունները՝ դաշ-
նակցություն կուսակցության ազգայնական կոնցեպցիաների և պրոպագանդայի հետ
միաձուլված:

Նման համակցությունը պայմանավորում է եթերում դաշնակցական պրոպագան-
դայի նպատակների հետ սերտորեն կապված այնպիսի պրոպագանդիստական թե-
մաների երևան գալը, որոնք ուժեղացնում ու լրացնում են հաղորդումների փաստա-
կան և հուզական կողմերը: Գիտության, մշակույթի, էկոնոմիկայի ասպարեզներում
Սովետական Հայաստանի ձեռք բերած նվաճումներին «Ամերիկայի ձայնը» հակա-
դրում է աշխարհի տարբեր երկրներում ապրող հայկական ծագում ունեցող գիտնա-
կանների և մշակույթի գործիչների ձեռքբերումները: Նա սիրում է լսարանի գիտակ-
ցության մեջ արմատավորել այն միտքը, որ հայերն արտասահմանյան երկրներում
ևս իրենց զարգացման համար լայն հնարավորություններ ունեն: Իր սոցիալական ու
քաղաքական արմատներից կտրված գիտական և մշակութային պրոցեսը ռադիոկա-
յանի հաղորդումներում հրամցվում է որպես խիստ ազգային երևույթ, իսկ Սովետա-
կան Հայաստանի գիտության և մշակույթի վերելքը, «Ամերիկայի ձայնի» կարծիքով,
տեղի է ունենում եթե ոչ հանրապետության սոցիալիստական զարգացմանը հակա-
ռակ, ապա առնվազն նրանից դուրս: «Ամերիկայի ձայնը» հաճույքով է հաղորդում
սփյուռքի համայնքներում Սովետական Հայաստանի ստեղծագործական կոլեկտիվ-
ների ու առանձին կատարողների ելույթների, նրանց բարձր վարպետության և ջեր-
մորեն ընդունելու մասին, որին արժանանում են հանրապետության պատվիրակները:
Այդ ինֆորմացիան հավասարակշռվում է աշխարհի լավագույն համերգասրահներում
արտասահմանի հայ կատարողների ելույթների վերաբերյալ տրվող հաղորդումնե-
րով: Այսպիսի մատուցումը տարբեր կարգի երևույթները համանշանակ է դարձնում,
նսեմացվում է սովետական հանրապետության գոյության փաստը:

«Ամերիկայի ձայնը», ազգային առանձնահատկությունների հետ խաղալով, ուռճացնելով ազգային հարցի տարբեր ասպեկտները և ուժեղացնելով «բռնի ռուսականացման» մասին դաշնակցական պրոպագանդայի դրույթները, ջանում է հանրապետության բնակչության հասարակական կարծիքի մեջ որոշակի, իր համար ցանկալի փոփոխությունների հասնել, փորձում է նրա վրա նպատակասլաց ազդեցություն գործել՝ իր վաղեմի քաղաքական նպատակներն իրականացնելու համար: Քայքայիչ ռադիոպրոպագանդայի հետազոտողները որպես նրա վերջնական նպատակ
նշել են՝ մասսաների վերաբերմունքի և գործողությունների փոփոխությունը, ունկընդիրների դժգոհության ձևավորումն ու ուղղություն տալը, նրանց այն բանում համոզելու միջոցով, թե իբր նրանք զրկված են «օրինական նյութական» կամ «դեմոկրապիսին է. լսարանի մի մասը կարող է իրեն արտոնյալ չհամարել, մյուս մասը կարող
տական իրավունքներից»: Ընդ որում դատողությունների տրամաբանությունն այսէ ավելին ցանկանալ և այդ պատճառով հավատալ այն բանին, որ իր շահերը ոտնահարվել են: Մինչ պրոպագանդիստական ներգործության սկսվելն առկա կամ նրա հրահրած զանազան պատճառներ ունեցող այդ դժգոհությունը համախմբվում է, ստանում ուղղություն, ձևավորվում է նրա օբյեկտը: Ելնելով քայքայիչ ռադիոպրոպագանդայի այս սահմանումից, կարելի է ընդունել, որ ամերիկյան կառավարությունը ներկայացնող «Ամերիկայի ձայնը» հայերեն լեզվով քայքայիչ պրոպագանդա է մղում: Ճիշտ է, այդ պրոպագանդայի ձևերն ու մեթոդները արտաքին քաղաքական իրադրությունից կախված փոփոխակվում են: Օրինակ, Ռեյգանի պրեզիդենտության առաջին տարիներին, երբ կոմունիզմի դեմ հայտարարվեց «խաչակրաց արշավանք», հաղորդումների բովանդակությունը դարձավ առավել թշնամական, իսկ ձայներանգը՝ անհամեմատ ավելի կոպիտ: Այս ամենը թույլ էր տալիս հեշտությամբ կռահել գաղափարախոսական հակառակորդների դիտավորությունները: Ներկայումս, երբ կոմունիստական կուսակցության ու սովետական կառավարության խաղաղ նախաձեռնությունները լայնորեն հայտնի են և վայելում են համաշխարհային առաջադեմ հասարակայնության պաշտպանությունը, երբ նոր քաղաքական մտածողությունն ու միջազգային պրոբլեմների նկատմամբ նոր մոտեցումները դառնում են գործնական իրողություններ, «Ամերիկայի ձայնը» սկսել է աշխատել շատ ավելի նրբորեն և հաշվենկատորեն: Այժմ առանց քրտնաջան գիտական վերլուծության դժվար է «մաքուր» տեսքով առանձնացնել և տեսնել «ձայների» պրոպագանդիստական գործունեության առանձին ուղղությունները: Բարձր պրոֆեսիոնալիզմը, լսարանին առավելագույն գաղափարախոսական լիցք հաղորդելու ձգտումը, եթերում հնչող ամեն մի բառից հատույց ստանալը խթանում են հնարների ու մեթոդների բազմազան զինանոցի օգտագործումը: Այսպես, օրինակ, յուրաքանչյուր ինֆորմացիայի մեջ առկա են տվյալ հաղորդման համար մեկ կամ մի քանի ոչ հիմնական թեմաներ, որոնք երբեմն թաքնվում են ենթատեքստում և սիստեմատիկաբար մատուցելիս, հաղորդման տրամաբանության համաձայն, լսարանի համար դառնում են հիմնական:

Ժամանակակից ռայ.ց լեզվից «Ամերիկայի ձայնի» հայերենի տարբերվելը, մեր կարծիքով, նկատի է առնված հաղորդումներին որոշակի հուզական լիցք տալու համար: Դա օգտագործվում է լրացուցիչ պրոպագանդիստական ազդեցության նպատակով, քանի որ լեզվի ոճական, բառային և հնչյունաբանական առանձնահատկություններ հնարավորություններ են ընձեռում առարկան բնութագրելու համար կիրառել զանազան լեզվական, հետևաբար նաև՝ իմաստային նրբերանգներ: Արդի հասկացությունների իմաստը ներկայացնելու համար հնաբանությունների և գրաբարյան ձևերի օգտագործումն արդեն կարող է հավասարության նշան դնել իր կյանքն ապրած ու ներկա հասկացության միջև: Դրանով կժխտվի նաև նրանց միջև գոյություն ունեցող որակական տարբերությունը: Այսպես, ժամանակակից հայոց լեզվում ընդունված «մինիստր» փոխառյալ բառի փոխարեն «Ամերիկայի ձայնի» հաղորդումներում օգտագործվում է վաղ միջնադարի բառապաշարից վերցված «նախարար» բառը, որտեղ այն համապատասխանել է «ֆեոդալական ցեղի ղեկավար» հասկացությանը: Ժամանակակից համատեքստում օգտագործված այդ գոյականը, բնականաբար, կրում է լրացուցիչ իմաստային ենթատեքստ: Այդպիսի օրինակներ կարելի է շատ բերել: Մեր կարծիքով, նշված տարբերությունները զուտ քանակական չեն և հիմք են տալիս ասելու, որ «Ամերիկայի ձայն» ռադիոկայանի աշխատակիցները, ելնելով իրենց պրոպագանդիստական նպատակներից՝ եթեր են բաց թողնում արևմտա-

հայերենի և ժամանակակից հայերենի մի համաձուլվածք, որը լսարանին հասկանալի է, բայց միաժամանակ տարբերվում է մեր հանրապետության մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների լեզվից:

Ամերիկյան հետազոտող Պ. Լայնբարջերը, դատելով ռադիոն հոգեբանական պատերազմում օգտագործելիս հաղորդավար կադրերի մասին, նշել է իր լեզվին կատարելապես տիրապետող հաղորդավարի նկատմամբ լսարանի բացասական վերաբերմունքը, առավել նպատակահարմար է համարել անգլիական առոգանությամբ խոսող հաղորդավարներ ընդգրկելը: Հարկադրված ենք ընդունելու, որ ամերիկյան մասնագետները հմտորեն են օգտագործել ստեղծված իրավիճակը՝ որպես պրոպագանդիստական ազդեցության գործողություն, որպես պրոպագանդայի գործելաձև:

«Ամերիկայի ձայնի» հաղորդումներում, լսարանի վրա պրոպագանդիստական ներգործության մյուս հնարների ու մեթոդների հետ մեծ տեղ են զբաղեցնում թերասումները, միտքը մինչև վերջ չասելը: Մի շարք դեպքերում թեմային մոտենալու ուղիներն այնքան քողարկված են, որ հաղորդումներին դիմելու մեծ փորձ չունեցող ունկնդիրը կարող է թեմայի զարգացումն ընդունել որպես հետաքրքրաշարժ փաստերի ու լուրերի մի հավաքածու: Սակայն հաղորդումների այդ խճանկարից էլ հըմտորեն ստեղծվում է պրոբլեմի վիճակի այնպիսի պատկերը, որը մեր գաղափարախոսական հակառակորդներին ձեռնտու է: Ռադիոկայանի աշխատանքի պրակտիկայում, թեմա բացահայտող նյութերից բացի, հանդիպում են այնպիսի հնարներ, ինչպիսիք են թեման հիշատակելը, այն մատնանշելը, վկայակոչելը, ակնարկելը: Այն հույսով թերասացության դիմելը, թե ունկնդիրն օգտվելով ստացած տեղեկություններից, ինքը համապատասխան եզրակացություններ կանի, բարձրացնում է հաղորդումների ինֆորմացիայով հագեցվածությունը՝ ռադիոկայանի հաղորդակցական դիտավորությունների մասին լսարանի ընդհանուր պատկերացումների հաշվին: Սա լեզվահոգեբանական և լեզվասոցիոլոգիական առանձին հետազոտությունների թեմա է, քանի որ տեքստի ինֆորմացիայով հագեցվածությունը կախված է այն յուրացնողի, լսարանի սեփականությունը դարձած ինֆորմացիայի քանակից, կոմունիկատորի միտքը հասցեատիրոջ կողմից նույնական մեկնաբանության հասնելուց: Ինչպես տեսնում ենք, «Ամերիկայի ձայնը» իր նպատակներին հասնելու համար լեզվական հնարավորությունները լիովին օգտագործում է: Ռադիոկայանի գործունեության արդյունավետությունն առավել ճշտորեն որոշելու համար, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է հաղորդումների հասցեատերերի լեզվական հնարավորություններն ուսումնասիրելու նպատակով հետազոտություն կատարել:

Կյանքի օրենք դարձող հրապարակայնությունը, հասարակական կյանքի պրոբլեմների քննարկմանը մասսայական ինֆորմացիայի հայրենական միջոցների ակտիվ մասնակցությունը, ներքին և արտասահմանյան ինֆորմացիայի օպերատիվ ու օբյեկտիվ հրապարակումը հնարավորություններ են ստեղծում մեր հակապրոպագանդիստական աշխատանքի հարձակողականությունն ուժեղացնելու համար, որի գլխավոր նպատակը սովետական մարդկանց քաղաքական գիտակցականությունը դաստիարակելն է, ինֆորմացիայի թշնամական աղբյուրների ազդեցության ամեն տեսակի դրսևորումների դեմ պայքարը: Վերջին տարիների սոցիոլոգիական հետազոտությունները համոզչորեն վկայում են այսպես կոչված «արտադրական» թեմայով ռադիոհեռուստատեսային հաղորդումների, լրագրային նյութերի նկատմամբ լսարանի հետաքրքրության աճի մասին: Ինքնաֆինանսավորման և տնտհաշվարկի անցնելու պայմաններում արդյունաբերական ու գյուղատնտեսական արտադրության վերաբերյալ մի քանի տարի առաջ միանգամայն հետաքրքրություն չշարժող թեման լսարանի նախապատվություններում այսօր առաջին տեղերից մեկն է զբաղեցնում: Բացի այն նկատելիորեն աճել է հետաքրքրությունը տնտեսական շինարարության ասպարեզում սոցիալիստական երկրների փորձի հանդեպ: Նման պայմաններում ունկնդիրների հետաքրքրությունը փոքր-ինչ նվազում է միջազգային ինֆորմացիայի նկատմամբ: Դա, անշուշտ, բնական է: Միաժամանակ մարդկանց իրազեկվածության աճը հանգեցնում է տարբեր «ռադիոձայների» կողմից տրվող հաղորդումների նկատմամբ հետաքրքրության նվազեցման:

Մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների աշխատանքի կատարելագործումը ՍՄԿԿ ծրագրի նոր խմբագրության պահանջներին համապատասխան, այն է՝ «Զգտել այն բանին, որ դրանք խորապես վերլուծեն ներքին ու միջազգային կյանքի տեն-

դէնցները ու երևույթները, տնտեսական ու սոցիալական պրոցեսները, ակտիվորեն պաշտպանեն ամենայն նորը, առաջավորը, բարձրացնեն հրատապ, մարդկանց հուզող պրոբլեմներ և առաջարկեն դրանց լուծման ուղիներ», հանգեցնում է սեփական պրոպագանդայի հաջողության ապահովմանը և փաստորեն վերացնում է թշնամական ազդեցությունների պրոբլեմը: Լայն իրազեկվածությունն ու մարդկային գործոնի ակտիվացումը իմպերիալիստական պրոպագանդայի ճանապարհին դառնում են հուսալի պատնեշ:

ԱՄՆ-ի մասսայական ինֆորմացիայի առաջատար միջոցների ղեկավարների հետ ունեցած զրույցի ժամանակ Մ. Ս. Գորբաչովը ներկայացրեց հակապրոպագանդայի ըստ էության նոր կոնցեպցիա, որը հիմնված է հրապարակայնության, դիսկուսիաների, բուրժուական քաղաքագետների և ժուռնալիստների կարծիքներն ամբողջությամբ մեր մամուլով լայնորեն ներկայացնելու վրա, բերեց ապակողմնորոշիչ ինֆորմացիայի, ռադիոձայների ՍՍՀՄ ուղղված հաղորդումներում զանազան ասեկոսեներ ու բամբասանքներ օգտագործելու կոնկրետ փաստեր: Նա մասնավորապես ընդգծեց. «Մենք չենք վախենում քննադատությունից: Ձեր քննադատությունը հաճախ կրում է անհամոզիչ բնույթ, այն հարգանքով չի վերաբերվում մեր ժողովրդին, ուստի և հարգանք չի հարուցում»: Եթե, ասաց ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղարը, Արևմուտքի մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները փորձում են Սովետական Միությունը ներկայացնել վատ լույսով, նշանակում է մենք լավ գործ ենք սկսել, սկսել ենք ավելի մեծ գործեր լուծել վերակառուցման ընթացքում: Եվ քանի որ փորձում են թուլացնել հետաքրքրությունը մեր քաղաքականության նկատմամբ, ուրեմն վերակառուցումը լուրջ գործ է թե մեզ համար և թե աշխարհի համար:

Սովետական հասարակությունում կատարվող փոփոխությունները օբյեկտիվորեն բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում հակապրոպագանդիստական գործունեության ծավալման, նրա հարձակողականության և արդյունավետության բարձրացման համար: Դա հասկանալի է, քանզի թշնամական պրոպագանդայի դեմ մղվող պայքարը կարող է արդյունավետ լինել, եթե այն խարսխված է սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ամուր հենարանի վրա:

ՀԱՅԱՑՔԸ ԱՊԱԳԱՅԻՆ

Ա. ՍԱՔԱՆՅԱՆ

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԻ ՄՈՏ

Սուրեն Գասպարյանի աշխատանքային կենսագրության մեկ տասնամյակը տակավին չի բոլորել, բայց արդեն փորձառու տնտեսավարի և հմուտ կազմակերպչի բարի համբավ է ձեռք բերել: Նա այն սակավաթիվ երջանիկներից է, որոնց մասին դրական են արտահայտվում և՛ ղեկավարները, և՛ ենթակաները: Գյուղ տանող ճանապարհին հենց այնպես, ի միջի այլոց, «խոսք քաշեցի» կոլտնտեսության արհկոմի նախագահ Ա. Մովսիսյանից իրենց նախագահի մասին: Նրա կարծիքը կարելի է մոտավորապես ամփոփել այսպես. «Շատ խստապահանջ է: Երբ նախագահ ընտրվեց, իսկույն կարգուկանոն սահմանեց, այսինքն՝ եթե աշխատանքում բարեխիղճ ես, հոգատար ես հանրայինի բարիքի հանդեպ, աչքիս լույսն ես, եթե ո՛չ, ապա կարող ես թողնել ասպարեզը: Եվ հենց այդ պահանջկոտության համար էլ կոլտնտեսականները հարգում ու սիրում են նրան, այդ հարգանք-սիրուց ծնվում է ինչ-որ ակնածանք նրա անձի նկատմամբ...»:

Եվ հետո, երբ առիթ եղավ խոսել կոլտնտեսականների հետ, այդ կարծիքը շատերը բաժանեցին: Կենսաթոշակառու Զ. Վարդանյանը, օրինակ, նախագահին բնութագրեց այսպես. «Աշխատասեր ու հարգալից է, մարդավայել է վերաբերվում թե՛ մեծին, թե՛ փոքրին, մեկնումեկը ինչ-որ հարցով գնա մոտը, կձգտի ընդառաջել: Նախագահը, եթե ժողովրդի հետ լեզու չգտավ, չի կարող աշխատել: Գյուղի պայմաններում ղեկավարը պետք է լավ հասկանա աշխատավոր մարդուն, կարեկից լինի նրան, մեր նախագահը այդպիսին է...»:

... Սուրեն Գասպարյանը Ստեփանավանի սովխոզ-տեխնիկումի շրջանավարտ էր, երբ զորակոչվեց սովետական բանակ: Երեք տարի ծառայեց Բալթիկայի ռազմածովային նավատորմում, կոփվեց: Ապա ընդունվեց ու հաջողությամբ ավարտեց Լատվիայի գյուղատնտեսական ակադեմիան: Գիտնական-գյուղատնտեսի դիպլոմով աշխատանքի նշանակվեց Ռեզեկնեի շրջանի արտադրական վարչությունում՝ որպես գլխավոր գյուղատնտես, հետո վստահեցին Մակոնկասի խոշոր պետական բազմաճյուղ տնտեսության ղեկավարումը: Այն, բնականաբար, նրա համար լավ դպրոց դարձավ: Շատ բան սովորեց այստեղ երեք տարվա ընթացքում, հասու եղավ արտադրության կառավարման, մարդկանց հետ աշխատելու շատ գաղտնիքների:

Մակոնկասում գործերը բարեհաջող էին, բայց, այդուհանդերձ, Հայաստանը ձգում էր: Հոկտեմբերյանի շրջանի Նոր Արմավիր գյուղի ծնունդ է, կամենում էր հայրենի օրրանին, ծնողներին, հարազատներին մոտիկ լինել: Եվ կուսակցության Հոկտեմբերյանի շրջկոմում անսացին նրա խնդրանքին ու առաջարկեցին ստանձնել Սովետական գյուղի Կալինինի անվան կոլտնտեսության նախագահի պաշտոնը:

— Համերկրացի է, երիտասարդ, տնտեսություն վարելու փորձ ու հմտություն ունի, և, ամենակարևորը, աշխատանքային եռանդով առլեցուն է,— մոտավորապես այսպես ներկայացրեց նրան ՀԿԿ Հոկտեմբերյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Ս. Վարդանյանը կոլտնտեսության ժողովի մասնակիցներին:

Եվ ժողովականները, ծանրութեթև անելով այդ բնութագիրը, թեկնածուի արժանիքները, իրենց ձայնը տվեցին Ս. Գաս-

պարյանի օգտին, նրան վստահեցին կոլտնտեսության ղեկը:

Դա 1985-ի օգոստոսին էր, այն օրերին, երբ ողջ երկիրը, աշխատավորական կոլեկտիվները ապրում էին ՍՄԿԿ Կենտկոմի ապրիլյան պլենումի բարերար ազդեցության ներքո, վերագնահատում իրենց արածը, որոշում անելիքները նոր պահանջներին համապատասխան:

Եվ կոլտնտեսության նորընտիր նախագահի գործունեության մեկնարկը համընկավ վերակառուցման ու արագացման կուրսից բխող խնդիրների լուծմանը: Հարկ էր վերակառուցել ու կատարելագործել աշխատանքի ոճը, օգնել մարդկանց՝ արագացնելու էկոնոմիկայի զարգացումը, բարձրացնելու հանրային արտադրության արդյունավետությունը, լուծելու սոցիալական բնույթի շատ հարցեր: Այդ խնդիրների շուրջն էլ խորհում էր երիտասարդ նախագահը: «Ինչի՞ց և ինչպե՞ս սկսել»: Եվ նա տքնաջանորեն ուսումնասիրում էր կոլտնտեսության էկոնոմիկան, արտադրական ճյուղերի վիճակը, խորամուխ լինում նրա զարգացման ռեզերվների ու հնարավորությունների մեջ, ուշի-ուշով, ամենայն համբերատարությամբ հետևում տեղամասերի ղեկավարների, մասնագետների գործունեությանը՝ ով ինչով է շնչում, դրսևորում իրեն, որքանով է համապատասխանում իրեն վստահված պաշտոնին, ինչպիսի շահագրգռությամբ է վերաբերվում հանրային արտադրությանը, ունեցվածքին... Ու նրա մոտ կամաց-կամաց հստականում էին պատկերացումները ղեկավարների ու մասնագետների կարողության, գործունեության ոճի, նրանց ղեկավարած ճյուղերի վիճակի մասին:

Եվ նախագահը վերակառուցման գործն սկսեց կադրերից: Բանն այն է, որ տընտեսության առանձին կադրեր տարիներ շարունակ իրենց վստահված տեղամասերը ղեկավարել են մի կերպ, ինչպես ասում են՝ իներցիայի ուժով: Ոմանք նույնիսկ չունեին տվյալ տեղամասին համապատասխան մասնագիտություն: Կային նաև տարեցներ, որոնց համար դժվար էր ընթանալ նոր պահանջներին համաքայլ: Կադրերի տեղաշարժի առնչությամբ նախագահը լուրջ, գործարար խոսակցություն ունեցավ կուսբյուրոյի քարտուղարի հետ: Երկուսն էլ գիտակցում էին դրա անհրաժեշտությունը: Բայց ինչպե՞ս անել, որ դժգոհություններ չլինեն, մարդիկ ճիշտ հասկանան ու հոժարակամ զիջեն իրենց տեղը: Որոշեցին հարկադրական քայլի չդիմել, ընտրել համոզման մեթոդը:

Մարդիկ հասկացան: Եվ ահա, հանգիստ պայմաններում, գործարար մթնոլորտում կատարվեցին կադրային փոփոխություններ. ասպարեզ եկան բանիմաց, երիտասարդ մասնագետներ: Մոտեցումն օբյեկտիվ էր, սկզբունքային: Դրա համար էլ դժգոհողներ չեղան, դեռ ավելին՝ մարդիկ սկսեցին համակրանքով ու ակնածանքով վերաբերվել նախագահին, ոգևորվել նրա մտահղացումներով ու ձեռնարկումներով, նեցուկ լինել նրան դրանց իրականացման գործում:

ԱՐԱԳԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

Արագացման կուրսի կարևոր պահանջներից մեկը աշխատանքի արդյունավետության բարձրացումն է, աշխատատար պրոցեսների մեքենայացումը, ձեռքի ծանր աշխատանքի վերացումը: Այդ պահանջը կոլտնտեսության վարչության, կուսկազմակերպության մշտական ուշադրության կենտրոնում է: Հենց թեկուզ կովերի կթի մեքենայացումը: Ասել, թե այստեղ այդ մասին չեն մտածել, ճիշտ չի լինի: Մտածել են, նույնիսկ ձեռք են բերել կթի ագրեգատներ, սակայն դրանք չեն տեղադրել. ագրեգատները փչացել ու դուրս են գրվել:

Անշուշտ, փորձառու նախագահը չէր կարող հաշտվել կովերի կթի պապենական եղանակի հետ: Մանավանդ որ կանայք դժկամությամբ էին աշխատում, երիտասարդ աղջիկները հրաժարվում էին գնալ ֆերմա: Եվ Ս. Գասպարյանը շուտով սկսեց զբաղվել կթի մեքենայացման հարցով. շատ դռներ բախեց, շատերի հետ խոսեց: Արդեն 1985-ի վերջերին կթի ագրեգատները տեղադրվել էին: Կթվորուհիների գործը հեշտ ու հաճելի դարձավ: Հիմա կթվորի պակասի կամ հոսունության պրոբլեմ չկա, կանայք հոժարակամ են գնում այդ գործին: Անցյալ տարի կաթի արտապլանային համախառն արտադրանքը կազմել է 16,5 տոննա: Տնտեսությունը կաթի որակի համար վերջին երկու տարում ստացել է 7.727 ռուբլի հավելավճար:

Տնտեսությունն ամեն տարի ցանում է մոտ 50 հեկտար եգիպտացորեն ու կարտոֆիլ: Ծանր աշխատանք էր ձեռքով քաղհանը. սեզոնի ընթացքում երկու-երեք անգամ 60 մարդ բարկ արևի տակ, գլխահակ ոչնչացնում էին մոլախոտերը: Եվ ամեն անգամ այդ գործը տևում էր երկու-երեք օր: Մի օր էլ նախագահը խորհրդի նստեց մասնագետների ու մեխանիզատորների հետ՝ ինչու՞ չմեքենայացնել քաղհանի գործը: Եվ 1986-ին ծնունդ առավ նորույթը. տեղի ուժերով պատրաստվեցին տրակտորաքարշ հատուկ փոցխեր, և եգիպտացորենի ու կարտոֆիլի ցանքերի քաղհանի աշխատանքը մեքենայացվեց: Այժմ արդեն մեկ մեխանիզատորը երկու օրում ավարտում է այդ նույն 50 հեկտարի մոլախոտազերծումը: Այսպիսով, մարդիկ ազատվում են ձեռքի ծանր աշխատանքից, խնայվում են միջոցներն ու ժամանակը, բույսերի աճի համար ստեղծվում են առավել նպաստավոր պայմաններ: Այստեղից էլ՝ բերքի աճը...

Դաշտում խոտը ավտոմեքենաներին բարձելը դյուրին գործ չէր: Կորուստներն էլ զգալի էին: Որոշվեց ներդնել խոտի մեքենայական հակավորումն ու բարձումը փոխադրամիջոցներին: Մամլող-հակավորող մեքենան ձեռք բերվեց, իսկ բարձողը պատրաստվեց տեղի ուժերով: Այդ նորույթի շնորհիվ զգալիորեն բարձրացավ աշխատանքի արտադրողականությունը, կանխվեցին փչացումներն ու կորուստները: Եթե նախկինում 10 հեկտարանոց դաշտում խոտը ձեռքով բարձելու համար հարկավոր էր 20 բանվորական ուժ, ապա այժմ երկու հոգով հեշտ ու հանգիստ անում են այդ նույն գործը:

Եվ մյուս կարևոր հանգամանքը՝ արտադրության զարգացման ռեզերվների ու հնարավորությունների արդյունավետ օգտագործումը: Տնտեսության հողային ռեսուրսները սահմանափակ են, ընդամենը 280 հեկտար, որից 160-ը վարելահող է, 70-ը՝ խաղողի, 50-ը՝ պտղատու այգի: Հետևաբար, հարկ է թանկ գնահատել ամեն մի թիզ հողը, ամեն մի հեկտարից անհրաժեշտ հատույց ապահովել: Եվ այստեղ ամեն տարի հողատարածությունը «ընդարձակում» են 40 հեկտարով՝ ամռանը 30 հեկտար եգիպտացորենի խոզանացան կատարելու, աշնանը՝ 10 հեկտար ռապս ցանելու միջոցով: Գարնանը ռապսի տեղը զբաղեցնում է այլ կուլտուրա: Երկրորդ ցանքը լավ արդյունք է տալիս. կուտակվում է շատ արժեքավոր հյութալի կեր:

Տնտեսությունում կովերի կերակրումը շուրջ տարին կազմակերպվում է ստացիոնար-մսուրային եղանակով: Մինչև 1985-ը օրական ութ, իսկ ողջ ամռան ընթացքում 500 տոննա կանաչ կեր էին ձեռք բերում շրջանի տնտեսություններից, չխոսելով արդեն գնովի խտացրած կերերի մասին: Նախագահը հարցը կոնկրետ դրեց. ինչու՞ չստեղծել սեփական կերի կայուն բազա: Բայց ի՞նչ ճանապարհով: Հիմնական ուղին համարվեց առվույտի ցանքադաշտերի բերքատվության բարձրացումը՝ մշակության առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով:

Առվույտն այստեղ տարեկան չորս անգամ հնձում են: Լավ մշակության ու խնամքի շնորհիվ, օրինակ, անցած տարվա խիստ ցրտահարության պայմաններում նույնիսկ նախորդ հինգ տարիների միջինից ավելի բերք ստացվեց. պատրաստվեց 250 տոննա սենաժ, հավաքվեց 700 տոննա կանաչ զանգված և կուտակվեց 278 տոննա չոր խոտ: Արդեն 1986-ից սկսած տնտեսությունը ոչ մի գրամ ինչպես հյութալի, այնպես էլ չոր կեր չի գնում, դեռ ավելին՝ ինքն է վաճառում այլ տնտեսությունների: 1985-ի համեմատությամբ 100 տոննայով էլ պակասել է պետությունից խտացրած կերի գնումը:

Տարօրինակ է, բայց Սովետականի կոլտնտեսությունում ընդունված չէր օրգանական պարարտանյութեր օգտագործելը: Գոմաղբը պարզապես լցնում էին առուն ու, բառիս բուն իմաստով, ջրի բերանը տալիս: Նախագահի նախաձեռնությամբ գոմաղբի համար առանձնացվեց հատուկ տեղ, որտեղ այն կուտակվում, ապա փոխադրվում է դաշտերը: Ավելորդ է նույնիսկ ասել, թե ինչպիսի արդյունք է ստացվում օրգանական պարարտանյութերի կիրառումից:

Եվ այսպես, Սովետականի կոլտնտեսությունում լավ բարեկամություն են անում հողի հետ, պարտադրում նրան, որ իրենց գործադրած ջանքերին համապատասխան հատույց տա...

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Անցած տարին անբարենպաստ էր Արարատյան դաշտի տնտեսությունների համար: Բնությունը քմահաճ խաղ խաղաց. գարնան ցրտահարությունը մեծ վնաս պատճառեց անխտիր գյուղատնտեսական բոլոր կուլտուրաներին: Մարդկանց տքնաջան աշխատանքը, ինչպես ասում են, հողին էր հավասարվել նաև Սովետականի կոլտնտեսությունում: Խիստ տուժել էին խաղողի ու պտղատու այգիները, կերաբույսերը, խորդենու պլանտացիան: Հարկ էր նվազեցնել բնության արհավիրքի պատճառած վնասը: Այսօր նա-

խագահն անսքող գոհունակությամբ է խոսում այդ գործում կոլտնտեսության վարչության և կուսբյուրոյի համագործակցության մասին: Եվ առհասարակ ամեն մի փոքր ու մեծ գործ ձեռնարկելիս նա ապավինում է կուսկազմակերպության, կոմունիստների աջակցությանը:

Նախնական հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ խաղողի այգիները կարելի է ինչ-որ չափով վերականգնել: Իսկ խաղողագործությունը տնտեսության առաջատար ճյուղն է: Դրանից է գոյանում դրամական եկամուտների 50 տոկոսը: Շուտով խաղողի այգիների ցրտահարության հետևանքների վերացման հարցը գործարար մթնոլորտում քննարկվեց կուսբյուրոյի և կոլտնտեսության վարչության համատեղ նիստում: Համապատասխան հանձնարարություններ ստացան բրիգադավարներն ու մասնագետները, ստեղծվեց հատուկ հանձնաժողով՝ կուսբյուրոյի քարտուղար Սուրեն Հովհաննիսյանի գլխավորությամբ: Հանձնաժողովի առջև խնդիր դրվեց՝ մշտական, ամենօրյա հսկողություն սահմանել մշակված լրացուցիչ միջոցառումների իրականացման վրա: Հարկ եղավ նորից էտել վազերը, սնուցել ու բուժել: Հիվանդությունները հայտնաբերելու և կանխելու նպատակով հանձնաժողովը պարտադիր կերպով շաբաթական մեկ անգամ ստուգում էր այգիների վիճակը: Ստուգումներից մեկի ժամանակ պարզվեց, որ առանձին այգեհատվածներում միդիում հիվանդությունը գլուխ է բարձրացրել, որի պատճառը բրիգադավարների ու մասնագետների անուշադիր վերաբերմունքն է: Հարցը քննարկվեց կուսբյուրոյի նիստում, որտեղ նրանք խիստ հանդիմանության արժանացան: Բրիգադավարների ու մասնագետների համար նիստը լուրջ դաս եղավ: Ի պատիվ նրանց, պիտի ասել, որ ճիշտ, անհրաժեշտ հետևություններ արեցին քննադատությունից:

Հետևողական, բարեխիղճ աշխատանքի արդյունքն ակներև էր. հիվանդությունը վերացվեց, վազերը պտղավորվեցին: Եվ եթե շրջանը խաղողի արտադրության տարեկան պլանը կատարեց ընդամենը 42 տոկոսով, ապա Սովետականի կոլտնտեսությունը 83 տոկոս կատարողական ցույց տվեց՝ հեկտարից ապահովելով 110,7 ցենտներ բերք: Տնտեսության մարդկանց համար դա ամենից առաջ բարոյական հաղթանակ էր, նրանք ապացուցեցին, որ չեն ընկրկի դժվարությունների առջև, հարկ եղած դեպքում կհաղթահարեն դրանք:

ՍՄԿԿ XXVII համագումարը, հետհամագումարյան պլենումները ըստ ամենայնի կարևորել են սկզբնական կուսկազմակերպությունների դերը վերակառուցման ու արագացման կուրսի իրականացման գործում: Եվ Սովետականի կոմունիստները միշտ էլ գտնվել են իրենց կոչման բարձրության վրա: Հանրային արտադրության զարգացման, վերակառուցման կուրսից բխող խնդիրները քննարկման առարկա են դառնում ժողովներում և բյուրոյի նիստերում: Այդ քննարկումները նպաստում են ֆերմաներում և բրիգադներում գործերի վիճակի բարելավմանը, մարդկանց պատասխանատվության բարձրացմանը, աշխատանքային և կատարողական կարգապահության ամրապնդմանը:

Բերքահավաքի եռուն օրերին կուսբյուրոն մեծ ակտիվություն է դրսևորում: Ողջ սեզոնի ընթացքում բյուրոյի անդամներն ու շատ կոմունիստներ ներգրավվում են շուրջօրյա հերթապահության մեջ, մշտական հսկողություն սահմանում բերքահավաքի ընթացքի և բերքի անկորուստ հավաքման վրա:

Հանրային արտադրությանը կոմունիստների գործնական, ակտիվ մասնակցությունը այն նեցուկն է, որի վրա հենվում են կոլտնտեսության վարչությունը, նրա երիտասարդ նախագահը: Այստեղ գովեստով են խոսում շատերի մասին: Սակայն կան կոմունիստներ, որոնք պարզապես առանձնանում են իրենց հայրենանվեր, քրտնաջան աշխատանքով: Զ. Վարդանյանը շատերից մեկն է: Կենսաթոշակի է անցել, որ հանգիստը վայելի, բայց հանգիստը դարձյալ տեսնում է աշխատանքում, գործի մեջ: Առույգ, կենսախինդ այր է, շուրջտարին ակտիվորեն մասնակցում է այգիների ու ցանքերի մշակությանը և բերքահավաքին, լավ օրինակ ծառայում ջահելներին...

Վաղարշակ Մովսիսյանը առաջավոր մեխանիզատոր է, երեք տասնամյակից ավելի տրակտորի ղեկին: Ցանքի ու մշակության մեքենայական բոլոր աշխատանքները վստահված են նրան: Եվ մազերին եղյամ իջած այս մարդը ամեն գործ կատարում է ճիշտ ժամանակին, բարձր որակով: Նրան հավատում ու գնահատում են:

Երեք տասնամյակ հողի հետ բարեկամություն է անում Դմիտրի Հովհաննիսյա-

նը: Գարունը բացվում է, նա այգիներում է օրն անցկացնում: Այնտեղից տրակտորն ու կցվող մեքենաները հանում է ուշ աշնանը: Ծառերի ու վազերի բուժման ու միջշարային տարածությունների մշակության գործերը նա է կատարում: Իսկ որտեղ մեխանիզատոր Դմիտրին՝ այնտեղ բարձր արտադրողականություն, այնտեղ բարձր որակ ու առատ բերք:

Մարիետա Գրիգորյանի մասին քարտուղարն ասում է.

— Մարիետան կոմունիստի ավանգարդային դերն ապահովում է և՛ արտադրական, և՛ հասարակական աշխատանքում: Նրա կապալային օղակը կոլտնտեսության ամենաառաջավոր և ամենաշահութաբեր կոլեկտիվն է, որը խաղող ու պտուղ է աճեցնում, բանջարաբոստանային կուլտուրաներ մշակում և ամեն տարի բարձր բերք ապահովում: Օղակի անդամները անցած տարի վաստակած ամեն մի ռուբլու հաշվով 50 կոպեկ հավելավճար են ստացել:

Շատ են առաջավոր կոմունիստները, բոլորին չես թվարկի: Բայց կան հատկանիշներ, որոնք բնորոշ են գրեթե բոլորին՝ բարեխղճություն, պարտաճանաչություն, գիտակցական կարգապահության բարձր զգացում, խոսքի ու գործի միասնություն և այլն: Այլ խոսքով, նրանք կոմունիստի վեհ կոչմանն արժանի մարդիկ են...

ՆՈՐԸ ԱՐՄԱՏՆԵՐ Է ՁԳՈՒՄ

Կոլտնտեսության նախագահ Սուրեն Գասպարյանը նորի ջատագով է, արմատավորող: Եվ այդ գործում կուսկազմակերպությունը, նրա բյուրոն զորավիգ են դառնում, օգնում՝ իրագործելու լավ ու համարձակ մտահղացումը: Միության առաջավոր տնտեսություններում լավ քննություն բռնած կապալային աշխատանքը նորույթ էր Հոկտեմբերյանի շրջանում: Որոշ տնտեսություններում համարձակորեն, որոշ տնտեսություններում՝ տարակուսանքով էին ներդնում այն:

Սովետականում լրջորեն ծանրութեթև արեցին և գտան, որ հնարավոր է այդ եղանակին անցնել: Սակայն հարկ էր նախապես բացատրական աշխատանք տանել արտադրության մարդկանց շրջանում, նրանց պարզաբանել նոր եղանակի էությունն ու առավելությունները: Եվ այդ գործում կուսբյուրոն, կոմունիստները ցույց տվեցին իրենց գործնական աջակցությունը կոլտնտեսության վարչությանը, նախագահին: Որոշվեց դաշտավարությունում կիրառել բրիգադային և օղակային, անասնապահությունում՝ ընտանեկան և անհատական կապալային աշխատանքի եղանակը: Սկսած 1986-ից այդպես էլ արվեց: Դրանով իսկ բարձրացավ մարդկանց պատասխանատվությունը, ուժեղացավ փոխադարձ պահանջկոտությունը միմյանց նկատմամբ: Նրանք սկսեցին լուրջ շահագրգռություն դրսևորել վերջնական արդյունքների ստացման հարցում: Շահեց տնտեսությունը, շահեցին արտադրության մարդիկ: Ամեն մի կապալային կոլեկտիվի լրացուցիչ վաստակի չափը պայմանավորվեց իր տված վերջնական արդյունքով: Այսպես, 1986-ին այգեդաշտավարական № 1 բրիգադը ստացավ 40 հազար, № 2 բրիգադը՝ 42 հազար, իսկ № 3 բրիգադը՝ 47 հազար ռուբլի հավելավճար:

Կապալային աշխատանքի արմատավորման շնորհիվ էապես բարձրացել է խոզաբուծության շահութաբերությունը: Սա ավանդական ճյուղ է և միշտ էլ օգտավետ է եղել: Սակայն վերջին երկու տարվա ցուցանիշներն ավելի խոսուն են: Այստեղ զգալիորեն կրճատվել են անարտադրողական ծախսերը: Նախկին չորսի փոխարեն այժմ ֆերման սպասարկում են երկու մարդ՝ Վարդգես Գրիգորյանը և Կամսար Կարապետյանը: Երկուսն էլ փորձառու, պարտաճանաչ անասնապահներ են: Ամեն տարի տնտեսությունը պայմանագիր է կնքում ութ ընտանիքի հետ՝ կապալային եղանակով ավելի քան 320 գլուխ խոճկոր աճեցնելու վերաբերյալ: Միայն դրա հաշվին տնտեսությունը տարեկան շահում է 80 տոննա համակցված կեր:

Բարձր եկամտաբերությամբ աչքի է ընկնում նաև տավարի արու մատղաշի ինտենսիվ բտումը: Այդ գործը վստահված է կոմունիստ Զավեն Հակոբյանին: Այստեղ անցյալ տարի մթերակայան հանձնած 22 գլուխ մատղաշի միջին կենդանի քաշը կազմեց 425 կիլոգրամ, որը հանրապետությունում լավագույն ցուցանիշ է: Դրա շնորհիվ ժամկետից շուտ կատարվեց պետությանը մսի վաճառքի տարեկան առաջադրանքը և ստացվեց ավելի քան 10 հազար ռուբլու միայն հավելավճար:

Վերջապես, տնտհաշվարկի մասին: Այն ներդրվել է ոչ միայն տնտեսությունում, այլև նրա բոլոր փոքր ու մեծ արտադրական օղակներում: Հիմա բրիգադավարները, ֆերմաների վարիչները, ընտանեկան ու անհատական կապալի եղանակով աշխատողները լավ գիտեն իրենց մեկ տարվա ծախսերի ու եկամուտների չափերը և մեծ շահագրգռություն են հանդես բերում տրանսպորտն ու տեխնիկան, պարարտանյութերն ու սերմացուն, վառելանյութերն ու էլեկտրաէներգիան, պահեստամասերը, դրամական միջոցները ռացիոնալ, արդյունավետ և անկորուստ կերպով օգտագործելու հարցում: Արհկոմի նախագահ Ա. Մովսիսյանն ասում է.

«Հիմա մարդիկ հաշվարկով են աշխատում, մտածում են՝ հանկարծ տեխնիկան, տրանսպորտը պարապուրդ չտան, ավելորդ տեղը բենզին ու դիզելային վառելանյութ չծախսեն: Նախկինում, այսինքն՝ մեկ տարի առաջ, հաճախ էր վառելանյութի գերածախս տրվում, հիմա այդ մասին խոսելն ավելորդ է: Ինքը՝ բրիգադավարը կամ ֆերմայի վարիչն է հսկողություն սահմանում, որ տվյալ օրը իրեն հատկացված մեքենան աշխատի լրիվ հատույցով»:

Տնտհաշվարկը պահանջում է խնայել միջոցները, գտնել և գործի դնել ծախսերի կրճատման ու եկամուտների ավելացման նոր ռեզերվներ: Ահա այդ իրողության մի ցայտուն վկայություն: Կոլտնտեսությունում կային պահակների բավականաչափ հաստիքներ: «Ու՞մ են պետք,— մտածում էր նախագահը և յուրովի եզրակացնում,— եթե որևէ մեկն էլ ինչ-որ բան է տանում ֆերմայից, դաշտ ու այգուց, ապա պահակների թույլտվությամբ և աջակցությամբ»: Եվ շուտով պահակների հաստիքները վերացվեցին: Տնտեսությունը մեծապես շահեց՝ խնայելով զգալի աշխատավարձ, խիստ նվազեցին, ապա՝ բացառվեցին հանրային ունեցվածքին ձեռք մեկնելու փաստերը... Հիմա բերք ու բարիքի նկատմամբ հսկողությունն ու հոգատարությունը համընդհանուր են:

Կապալային աշխատանքը և տնտհաշվարկը տակավին կատարելագործման ու լայն արմատավորման կարիք ունեն: Եվ կոլտնտեսության վարչությունն ու կուսբյուրոն ձգտում են դրանք դարձնել աշխատանքի կազմակերպման ու վարձատրման, ինքնաֆինանսավորման ու ինքնածախսածածկման գլխավոր միջոց, տնտեսական ու սոցիալական զարգացման արագացման կարևոր լծակ...

ՀԱՆՈՒՆ ՄԱՐԴՈՒ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅԱՆ

Սովետականի բնակիչների ներկա սերունդը ժառանգորդն է նախկին խնուսցիների ու բիթլիսցիների, սասունցիների ու ալաշկերտցիների, որոնք բախտի բերումով փրկվել են թուրքական յաթաղանից:

Հիմա գյուղի հիմնադիր-վկաներից քչերն են մնացել: Նրանցից մեկը Բագրատ Մուշեղյանն է՝ ութսունես տասնամյակը բոլորած, սակայն տակավին առույգ մի տղամարդ: Այնպես է պատմում, կարծես երեկվա դեպքերի հետ գործ ունի: Տասնմեկ տարեկան է եղել, երբ Արևմտյան Հայաստանում ծայր է առել կոտորածը: Հորը վաղ է կորցրել, մոր, երկու եղբայրների ու երկու քույրերի հետ փախել է Ալաշկերտից, բռնել գաղթի ճամփան և, ի վերջո, հիմնվել այս գյուղում: Կիսավեր բնակավայրն ասես միանգամից շունչ է առել, կենդանացել: Անցել են տարիներ, գյուղը, ասես ի նշան երախտագիտության, կոչվել է նոր անունով՝ Սովետական: Ալաշկերտցի Բագրատ Մուշեղյանի օրինակը գյուղի վերընթացի յուրատեսակ չափանիշն է. բատրակությունից մինչև գյուղական սովետի նախագահ, բրիգադավար, հիմա էլ արժանի հանգիստ է վայելում: Կրծքին ՍՄԿԿ-ում գտնվելու 50 տարվա վկայություն-նշանն է: Գոհ է կյանքից Բագրատ պապը. վեց տղաներն ու աղջիկները նրան 25 թոռ ու 12 ծոռ են պարգևել: «Խմելու ջուր ունենք,— ասում է նա,— բնական գազ ունենք, հեռախոս, հեռուստացույց ու սառնարան ունենք, ավտոմեքենա ունենք, ի՞նչն է պակաս...»:

Սովետականում հնի հետքը չի նշմարվում, հինը մնում է տարեցների հուշերում: Մեզ արդեն ծանոթ Զ. Վարդանյանը, որի հայրը պատանի հասակում ծնողներին, եղբորն ու քրոջը կորցրել է գաղթի ճանապարհին և Ալաշկերտի գավառից եկել-հասել է այստեղ, ներքին հպարտությամբ է ասում.

— Քսանական-երեսնական թվականներին մարդիկ լավը համարում էին այն, որ քնում էին փայտե թախտին, իսկ հիմա ժամանակակից մահճակալն էլ բավարար չեն համարում: Իմ տանն ամեն ինչ էլ կա, ոչ մի բանի կարիք չեմ զգում: Երեք տղա ունեմ, տասներկու թոռնիկ, չորս տուն ունենք, չորս մարդատար ավտոմեքենա:

Մարդկանց բարեկեցության բարձրացման ասպարեզում Սովետականում հիրավի շատ բան է արվել: Սակայն, երբ արածը գնահատում ես այսօրվա պահանջների չափանիշներով, ապա ակներև են դառնում նաև լուրջ թերացումները:

Նախագահը լավ է պատկերացնում իր անելիքները: Երբ առաջին անգամ ոտք դրեց Սովետական, տպավորությունն այնքան էլ բարենպաստ չէր. առաջինը, որ գրավեց նրա ուշադրությունը, պատերազմում զոհված սովետականցիների հուշարձանի շուրջն ընկած ընդարձակ տարածությունն էր՝ անմաքուր, անհրապույր: «Լավ հրապարակ կդառնա, մի քանի օրվա գործ է,— ինքն իրեն ասաց նա: Հետո խորհրդակցեց կուսբյուրոյի քարտուղարի, գյուղսովետի գործկոմի նախագահի հետ: Մտահղացմանը հավանություն տվեցին: Եվ 1986-ին գյուղի կենտրոնի կարգավորման գործը ծայր առավ, ծավալվեց: Հատկապես մեծ ակտիվություն դրսևորեցին կոմերիտականները: Եվ ծնունդ առավ գյուղի հրապարակը՝ ընդարձակ, ակնահաճո. ձախ եզրին հուշարձանը, դեմդիմաց զբոսայգին՝ տակավին մատղաշ ծառերի ուղղաձիգ շարքերով:

Ու հերթով սկսեցին լուծվել սոցիալական զարգացման շատ կարևոր ու կենսական հարցեր: Բարեկարգվեց մանկապարտեզի բակը, նորոգվեց դպրոցական շենքը, համարավետ շենքեր հատկացվեցին փոստին, բուժկետին, խնայդրամարկղին, անցկացվեց ավտոմատ հեռախոսային ցանց, լուծվեց բնական գազով ապահովվածության պրոբլեմը, հանգստի սենյակներ կահավորվեցին կաթնապրանքային ու խոզաբուծական ֆերմաներում:

Նախագահը քաջ գիտի, որ զգայուն, ուշադիր վերաբերմունքով մարդկանց կարելի է ամուր կապել հայրենի հողի հետ, ակտիվորեն ներգրավել հանրօգուտ աշխատանքում: Եվ նա իր պարտքն է համարում հոգալ արտադրության մարդկանց հոգսերը, ժամանակին բավարարել նրանց պահանջները: Փոխադրական միջոցնե՞ր են հարկավոր անհատական բնակարաններ կառուցողներին, նա դրանք տրամադրում է, խմելու ջուր և ոռոգման ցանց պիտի անցկացնե՞լ կոլտնտեսականների համար, օգնում է ձեռք բերելու խողովակներ ու կիսախողովակներ: Անցած երկու տարում կոլտնտեսության վարչությունը տնամերձ հողամաս է հատկացրել 72 երիտասարդ ընտանիքի: Նրանցից 25-ը արդեն նշել են բնակարանամուտը: Այսօր մանկապարտեզի շենքը նորոգման կարիք է զգում, նախագահին դա հայտնի է, և նա 10 հազար ռուբլի է նախատեսել այդ նպատակի համար:

Բնավ զարմանալի չէ, որ մարդիկ հաճությամբ են աշխատում ֆերմայում, դաշտում ու այգիներում: Նույնիսկ գյուղատնտեսական աշխատանքների ամենաեռուն շրջանում կոլտնտեսությունը բանվորական ուժի պակաս չի զգում: Արդեն 1986-ին տնտեսությունը մեկ միլիոն ռուբլուց ավելի դրամական եկամուտ ստացավ, գերակատարեց օգուտների պլանը և կարողացավ փակել ոչ միայն 1985-ի 90 հազար ռուբլու պարտքը, այլև հիմնական ֆոնդերի զարգացմանը տրամադրել 300 հազար, խրախուսման ֆոնդին 27 հազար ռուբլու դրամական միջոցներ, լրացուցիչ վարձատրության կարգով կոլտնտեսականներին բաշխել 90 հազար, սոցիալիստական մրցության հաղթողներին՝ 2510 ռուբլի: Զգալիորեն ավելացել է նաև կոլտնտեսականների աշխատավարձը: Վաչագան Մալյանի, Ջիվան Մովսիսյանի, Գարեգին Հարությունյանի, Իլյիչ Պետրոսյանի ընտանիքների տարեկան վաստակը կազմում է 11.200—13.600 ռուբլի:

Այսուհանդերձ, հարցեր կան, որոնց լուծման ձգձգումը խոչընդոտում է վերակառուցման ընթացքին: Կոլտնտեսության նախագահը դժգոհում է. «Տեխնիկայով ապահովվածությունը շատ վատ է, այն հին է, չնայած միջոցներ ունենք, սակայն չենք կարողանում գյուղատնտեսական մեքենաներ ձեռք բերել: Հին են նաև անասնապահական շենքերը, դրանք կառուցվել են 30—40 տարի առաջ, չունենք անհրաժեշտ պայմաններ կերի բաշխումը նույնպես մեքենայացնելու համար: Գոմաշինության համար միջոցներ ունենք, միայն հարկավոր է մի շինարարական կազմակերպություն, որն ստանձնի այդ գործը»:

Որքան զարմանալի, նույնքան տարօրինակ է, որ Սովետականի նման տնտեսությունը մինչև օրս ծածկած մեքենատրակտորային հավաքակայան չունի: Տրակտորները, գյուղատնտեսական մեքենաներն ու կցվող գործիքները ընկած են

բաց երկնքի տակ: Ծածկ կառուցելու համար կոլտնտեսությունը համապատասխան միջոցներ ունի, սակայն այդ գործը ձեռնարկող շինարարական կազմակերպություն չկա...

Կոլտնտեսության, գյուղի ղեկավարները Սովետականում կենցաղի տուն կառուցելու հարցով բազմիցս դիմել են Հոկտեմբերյանի բնակչության կենցաղային սպասարկման միավորման ղեկավարությանը և պատրաստակամություն հայտնել այդ նպատակի համար հատկացնել 50 հազար ռուբլի: Սակայն այդ հարցի լուծումը նույնպես ձգձգվում է... 1986—1987-ին կոլտընտեսությունը չի ստացել ոչ մի կիլոգրամ ցեմենտ, ոչ մի հատ շիֆեր, ոչ մի խորանարդ մետր շինափայտ: Չնայած բազմաթիվ պահանջներին, ՇԱԱՄ-ը ավտոմեքենա և տրակտոր չի հատկացնում: Զարմանալի ու տարօրինակ է, որ տարիներ շարունակ ձգձգվում է սոցիալական ու տնտեսական զարգացման նույնիսկ ոչ այնքան բարդ խնդիրների լուծումը: Մի՞թե այդ իրավիճակը չի անհանգստացնում Հոկտեմբերյանի շրջանային կազմակերպությունների ղեկավարներին: Վաղուց ժամանակն է, որ սայլը տեղից շարժվի, վերջ դրվի սոցիալական հարցերի նկատմամբ «մնացորդային» մոտեցմանը:

Առաջիկա տարիներին կոլտնտեսության առջև նոր խնդիրներ են ծառանում: Նախատեսվում է զգալիորեն ավելացնել բուսաբուծական ու անասնապահական մթերքների արտադրությունը: Այդ հարցերը լուծելու համար անհրաժեշտ է գործի դնել արտադրության զարգացման նոր ռեզերվներ: Խոսքը նախ վերաբերում է ոռոգման գործի արմատական բարելավմանը: Բանն այն է, որ տնտեսության բոլոր հողահատվածները գտնվում են ոռոգման ցանցի տակ, սակայն, դրանց 50 տոկոսն է ապահովված ջրով: Նախատեսվում է ընթացիկ տարում ավարտել կիսախողովակների տեղադրումը և դրանով իսկ բոլոր դաշտերը ապահովել ոռոգման ջրով, իսպառ կանխել ջրի կորուստները: Եվ, երկրորդ, կոլտնտեսության վարչությունը հարց է հարուցել շրջանի ղեկավար մարմինների առջև՝ աղուտային հողերից 150 հեկտար հատկացնել իրենց տնտեսությանը: «Այնտեղ,— ասում է նախագահը,— կարելի է հացահատիկ ու կերաբույսեր ցանել, իսկ եղած լավ հողերը հատկացնել բանջարանոցային կուլտուրաներին»:

Սովետականից հեռանում ես այն զգացումով, որ նրա մարդիկ եռանդով շարունակում են իրենց հայրենանվեր աշխատանքը և, վերակառուցման գործում ձեռք բերած նոր հաջողություններով դիմավորում համամիութենական XIX կուսկոնֆերանսը:

ՄԵՐ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ՏԱՐԵԳԻՐԸ

ՄԱՐԻԵՏԱ ՇԱՀԻՆՅԱՆԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

ՄԱՐԻԵՏԱ ՇԱՀԻՆՅԱՆԻ մահվան քառասուներորդ օրը (կտակի համաձայն նա թաղված է հայկական գերեզմանատանը, Մոսկվայում՝ իր կրտսեր քրոջ կողքին) նրա հուժկու տաղանդի իսկական երկրպագուներից մեկը գրողի գերեզմանի վրա ասաց.

— Մարիետա Շահինյանը հայ ժողովրդի պարգևն է ռուսական և ողջ համաշխարհային մշակույթին:

Մարիետա Սերգեյի Շահինյանը հիրավի բացառիկ երևույթ էր և՛ գրականության մեջ, և՛ կյանքում: Բավական է ասել, որ նրա ակտիվ ստեղծագործական կյանքը տևել է շուրջ ութսուն տարի: Առաջին անգամ հրապարակվել է տասնհինգ տարեկան հասակում, իսկ վերջին՝ «Հարյուրամյակը ափի մեջ» գիրքը նա ավարտել է, երբ իննսուներեք տարեկան էր: Անչա՞փ հազվագյուտ դեպք համաշխարհային գրականության պատմության մեջ:

Նրա անունը դասվում է այն մեծ ստեղծագործողների շարքում, որոնք անցյալի գրականության հումանիստական վեհ ավանդույթները միացրել են նոր սոցիալիստական մշակույթին: Նա պատկանել է հանրագիտակների համաստեղությանը: Կրթությամբ լինելով փիլիսոփա՝ Շահինյանը միաժամանակ պատմաբան էր և սոցիոլոգ, տնտեսագետ ու մանկավարժ, երաժշտության և գեղանկարչության, ճարտարապետության ու քանդակագործության նուրբ գիտակ: Նա տիրապետում էր եվրոպական մի քանի լեզուների և արևմտյան դասականներին կարդում էր բնագրով:

Շահինյանը իսկական ինտերնացիոնալիստ էր: Լինելով հայ ժողովրդի դուստր՝ նա խոր հետաքրքրություն էր ցուցաբերում նաև այլ ժողովուրդների մշակույթի նկատմամբ: Նրա գրչին են պատկանում հետազոտություններ Գյոթեի, Տ. Շևչենկոյի, Նիզամիի, Յո. Միսլիվեչեկի մասին, հոդվածներ Հեգելի, Հայնեի, Պուշկինի մասին, Գոգոլի, Գորկու, Շոլոխովի, Ախմատովայի, Ցվետաևայի, Շոլոմ-Ալեյխեմի, Կոստա Խետագուրովի մասին, «Կալևալայի» մասին... Նա աշխատություններ է նվիրել Չեխոսլովակիայի, Անգլիայի, Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հոլանդիայի, Շվեյցարիայի հոգևոր արժեքներին... Թեպետ թվարկումը ընթերցողին հրապուրելու լավագույն միջոցը չէ, այդուհանդերձ չենք կարող չնշել հայ գրականության ու արվեստի նկատմամբ նրա ունեցած առանձնահատուկ հետաքրքրությունը: Ուստի ստիպված ենք դարձյալ դիմել թվարկելու «ժանրին»: Մ. Շահինյանը գրել է բովանդակությամբ խոր և ձևով կատարյալ հոդվածներ Մեսրոպ Մաշտոցի, Խաչատուր Աբովյանի, Հովհաննես Թումանյանի, Ավետիք Իսահակյանի, Եղիշե Չարենցի, Մարտիրոս Սարյանի, Ժորժ Յակուլովի մասին, իտալահայ նկարիչ Գրիգոր Շիլտյանի մասին... Նա արձագանքել է Հայաստանի մշակութային կյանքի շատ իրադարձությունների՝ Մոսկվայում հայկական արվեստի տասնօրյակին, թատրոնների պրեմիերաներին, Համո Բեկնազարյանի նշանավոր կինոնկարներին:

Գիտելիքների լայն ընդգրկումը Մ. Շահինյանին օգնել է իր տեսակետը մշակելու այն բանի նկատմամբ, թե ամենից շատ ինչ է պահանջվում մեր ազգային մշակույթների զարգացման համար: Դա նախ և առաջ չափանիշների բարձրությունն է: Շատ տարիներ առաջ նրա արտահայտած տեսակետը ոչ միայն չի կորցրել իր հրատապությունը, այլև առանձնահատուկ սրություն է ստացել վերակառուցման ներկա ժամանակաշրջանում, ստեղծված շատ հասկացությունների իմաստավորման շրջանում: Ահա թե ինչ էր ասում նա.

«Ժողովրդի կուլտուրան մեծապես կախված է այն մասշտաբի **խստապահանջությունից**, որով չափում են դրա առանձին ստեղծողների արժանիքները: Երբ առկա են համաշխարհային ժամանակակից հանճարներ, այդ մասշտաբը անփոփոխ բարձր է: Եվ գնահատման խստապահանջությունը տանում է դեպի աշխատողների ընդհանուր մակարդակի բարձրացում, համեստությամբ է տոգորում և՛ իրենց

ծառայությունների, և՛ իրենց տաղանդի գիտակցման մեջ: Չէ որ այն, ինչ մենք անվանում ենք կուլտուրական միջավայր՝ միջավայրը, կենտրոնը, ձևավորվում է ըստ ժողովրդի ձեռք բերած բարձրագույն կետերի: Բայց լինում է, որ բարձր մասշտաբները մոռացված են կամ դրանք չկան, իսկ մակարդակը, միջինը հանվում է ըստ ամենացածր կետերի: Այդ դեպքում «մեծ մարդ» են դառնում ապաշնորհ կամ գորշ անձինք՝ իրենց հերթին իրենցով իսկ իջեցնելով իր ժամանակի կուլտուրական միջավայրը»:

Նա ինքն էր տալիս ստեղծագործության նկատմամբ բարձր պահանջկոտության, անողոք ինքնավերլուծման օրինակ՝ գտնելով, որ մարդու համար ամենից կարևորը սեփական արարքների ու մտքերի բարոյական հստակ գնահատականն է:

Պոեզիա, արձակ, ակնարկ, թատերագրություն, ֆելիետոն, հեքիաթ, թարգմանություն, քննադատություն, գրականագիտություն՝ բոլոր, տառացիորեն բոլոր ժանրերն էլ հնազանդվում էին նրա գրչին: Իսկ հրապարակախոսությունը միշտ էլ եղել է նրա առավել «գնային» ժանրը, որը նա հասցրեց բարձր արվեստի մակարդակի:

Ծահինյանի յուրաքանչյուր հոդվածում, յուրաքանչյուր ակնարկում ալեկոծվում է իր գրած խոսքի կենդանի ու ներգործուն ուժը: Նյութի խոր ընդհանրացումն ու իմաստավորումը՝ մի կողմից, անձնական մասնակցությունը այն ամենին, ինչի մասին պատմվում է՝ մյուս կողմից, կազմում են Ծահինյանի հրապարակախոսական աշխատանքի ընդհանուր գծերը: Գրողի մեծ գրքերն աճել են հենց այդպիսի հրապարակախոսության հատիկներից՝ սկսած «Հիդրոցենտրալ» վեպից, որը մտել է սովետական դասական գրականության մեջ, որպես սոցիալիստական շինարարության գեղարվեստական տարեգրություն, մինչև չորս մասից բաղկացած լենինապատումը, որի համար Մ. Ծահինյանին շնորհվել է լենինյան մրցանակ:

Իր ստեղծագործական կյանքը Մարիետա Ծահինյանն սկսել է հենց հրապարակախոսությունից: Նրա 1903 թվականին հրապարակված առաջին նյութը, որի մասին ասվեց վերևում, «Գելենջիկյան մոտիվներ» չափածո ֆելիետոնը, իրավամբ կարելի է դասել բանաստեղծական հրապարակախոսության կարգը: Դա մի հույն մեծահարուստի հակամարդասիրական արարքի քաղաքացիական սուր դատապարտում էր. մեծահարուստը Գելենջիկի հասարակական լողափը լիքը ցրել էր վառելափայտ: Եվ դա նա գրել էր, կրկնում եմ, տասնհինգ տարեկան հասակում. սոցիալական հոտառությունը նրա մեջ շատ էր արթնացել: Ամոթահար մեծահարուստը ստիպված էր եղել մաքրել լողափը:

Երբ ճայթեց ռուսական առաջին հեղափոխությունը, Մ. Ծահինյանը, ինչպես և Մոսկվայի ողջ առաջադիմական երիտասարդությունը, խանդավառությամբ ընդունեց այն: Տոհմական մտավորականների դուստրը ներքնակներ էր հասցնում այն բարիկադներին, որոնք տարերայնորեն առաջանում էին հեղափոխական Մոսկվայի ամենաթեժ կետի՝ բանվորական Պրեսնյայի կողքի փոքրիկ փողոցներում: Նա սկսեց ակտիվորեն աշխատակցել «Ռեմեսլեննի գոլոս» թերթին:

Բայց ռուսական առաջին հեղափոխությունը սկսել էր վայրէջք ապրել: Ցարական գրաքննությունը փակում էր առաջադիմական թերթերը: Եվ այդ ժամանակ ձեռներեց խմբագիրներից մի քանիսը սկսեցին թերթերը հրատարակել ուրիշ անուններով: Ծահինյանն սկսեց աշխատակցել «Տրուդովայա ռեչ» թերթին:

Անցնում էին տարիները, ռեակցիան ուժեղանում էր: Ծահինյանը շարունակում էր գրել հոդվածներ, պատմվածքներ: Բայց նաև բանաստեղծություններ: 1909 թվականին լույս է տեսնում նրա առաջին ժողովածուն՝ «Առաջին հանդիպումները», իսկ 1913 թվականին՝ «Orientalia»-ն, որոնք ճանաչում և ժողովրդականություն բերեցին երիտասարդ բանաստեղծուհուն: Ինը տարում «Orientalia»-ն ունեցավ յոթ հրատարակություն:

Մոսկվայի նրա հայրական տունն էին այցելում Սպենդիարով եղբայրները, այն ժամանակ դեռ ամոթխած ուսանող Ալեքսեյ Ջիվիլեգովը, որը հետագայում դարձավ աչքի ընկնող արվեստաբան: Այնտեղ լինում էին նաև հայագետներ: Մյուսներից ավելի հաճախ՝ հայտնի հայագետ Յուրի Վեսելովսկին: Բանաստեղծուհին լսում էր հյուրերի պատմությունները, իր հոր՝ բժշկության դոկտոր Սերգեյ (Սարգիս) Դավիթի Ծահինյանցի պատմածները Հայաստանի մասին, հայերի ողբերգական բախտի մասին: Նրա պատանեկան հոգու մեջ թափանցել էր իր հարազատ երկրի, հարազատ մարդկանց կերպարը: Եվ նա նուրբ ու հոգեպարար բանաստեղծություն է նվիրում Հայաստանին:

1917 թվականի օգոստոսին Ծահինյանն իր ամուսնու՝ Պետերբուրգի համալսարանում բարձրագույն բանասիրական կրթություն ստացած Յակով Սամսոնի Խաչատրյանցի հետ, կատարում է իր առաջին ուղևորությունը Հայաստան: Այդ ուղևորությունը ավելի շատ հարսանեկան չէր (թեև նրանք նոր էին ամուսնացել), այլ կրում էր ճանաչողական-գիտական բնույթ: Հայկական ազգագրական ընկերության այն ժամանակվա նախագահ Երվանդ Լալայանցի հետ նրանք առաջին

կանգառն արեցին Հաղպատ աղքատիկ գյուղում, որտեղ այն ժամանակ լքված տաճարի մոտ պեղեցին մի քանի գերեզմանաբլուրներ, բայց ոչինչ հայտնաբերել չհաջողվեց: Հնագիտության բնագավառում բախտը չբերեց: Բայց դրա փոխարեն Ծահինյանը երջանիկ հնարավորություն ստացավ լսել տեղացի ծերունիների պատմածները, որոնց բերանից Լալայանցը գրի առավ բազմաթիվ ավանդություններ ու քառյակներ: Իսկ դա չափազանց հետաքրքրական էր Մարիետա Ծահինյանի համար: Այն ժամանակ նա հրապուրված էր հայկական ժողովրդական հեքիաթների ուսումնասիրմամբ, որոնց մասին գրեց ծանրակշիռ աշխատություն:

Օգոստոսի տասնմեկին (արդեն Երևանում) նա իր օրագրում գրել է. «Առավոտյան վերջացրի մի հոդված»: Բայց դա ի՞նչ հոդված է եղել: Ինչի՞ մասին: Պարզվեց, որ այնքան էլ բարդ բան չէր իմանալ դա, մանավանդ որ օրագրում դրանից մի քիչ առաջ գրված էր. «Գլխավոր տաճարի ներքնամասը... խիստ է և կուռ, բայց այն ավերվում է. բոլոր քարերը ծակծկված են, փչացած, խոնավություններից քայքայվում են: Անցքերի մեջ ամենուրեք փխրուն ավազ է, որը նստում է քարերի քայքայումից: Մի հիսուն տարի հետո ամեն ինչ փոշի կդառնա... Ոչ ոք չի պահպանում»: Այս թռուցիկ օրագրային գրառումները նա դարձրեց պրոբլեմային և հուզիչ հոդված այն մասին, թե ինչպես են կործանվում միջնադարյան ճարտարապետության գանձերը և այն մասին, որ պետք է անհապաղ կործանումից փրկել հին օրերի անգնահատելի հուշարձանները: Իզուր: Ոչ ոք մատն անգամ չշարժեց: Այն խառնակ օրերին ու՞մ հոգսն էին այդ հնությունները: «Կավկազսկի վեստնիկ»-ում հրապարակած հոդվածը եղավ ձայն բարբառո հանապատի:

Բայց ահա երեսուն տարի անց Մ. Ծահինյանը, աշխատելով «Ճանապարհորդություն Սովետական Հայաստանում» մեծ գրքի վրա, նորից այցելեց Հաղպատ և դառնության ու երկյուղի նախկին զգացումները փոխվեցին նոր երանգով՝ լավատեսական: Նա գրեց. «Կարծես անցել է ոչ թե երեք տասնամյակ, այլ երեք հարյուր տարի է թռել-անցել նրանց վրայով՝ այնքան մեծ են այստեղ տեղի ունեցած փոփոխությունները»:

Պետությունը իր վրա վերցրեց նշանավոր Հաղպատի վանքի պահպանությունը, և նրան արդեն չի սպառնում ավերումը:

Տասնյոթ թվականի այն օգոստոսյան օրերին ամուսնական զույգն այցելեց նաև հայոց միջնադարյան մայրաքաղաք Անիի ավերակները, որտեղ այն ժամանակ եռանդուն պեղումներ էր կատարում ակադեմիկոս Ն. Մառը: Բայց այդ մասին Մարիետա Ծահինյանը կգրի հիսուն տարի հետո միայն իր «Մարդը և ժամանակը» հուշերի գրքում, իսկ այն ժամանակ օրագրում հակիրճ գրել էր. «Անին ինձ թվում է Պոմպեյից ավելի նշանակալի: Այս քաղաքը, անկասկած, դարագլուխ կլինի հնագիտության մեջ»: Հնագիտության մեջ Անին դարագլուխ չդարձավ: 1920 թվականի պայմանագրով Արփաչայ (այժմ՝ Ախուրյան) գետի աջ ափը Անիի ավերակներով անցավ Թուրքիային: Ավերակներն անմարդաբնակ են, և եթե երբեմն այնտեղ հայտնվում են մարդիկ, ապա լոկ նրա համար, որ մեքենաները բեռնեն միջնադարյան հայ վարպետների հրաշագործ ձեռքերով զարդաքանդակված քարերով:

Երևանում Մարիետա Ծահինյանին խնդրեցին դասախոսություն կարդալ: «Դասախոսությունը շատ հաջող անցավ,— գրառում կա նրա օրագրում,— ես հսկայական ներքին բավականություն էի զգում դասախոսության ամբողջ ընթացքում, ինչպես լինում է, երբ բուռը բուռ բաժանում ես քո ունեցածը և թվում է, թե երբեք չես աղքատանա»: Այդ օրերին «Դպրոցի դրոշը» տեղական թերթում հրապարակվեց մի թղթակցություն Մարիետա Ծահինյանի՝ «Հայ սոցիալիստ Միքայել Նալբանդյանը» դասախոսության մասին: Եվ թղթակցության մեջ մի կարճ հարցազրույց: Այն հարցին, թե որ կուսակցության է պատկանում ինքը, Մարիետա Ծահինյանը պատասխանել է. «Ես, նախ, բանաստեղծ եմ և ուստի ամեն բանի մեջ փնտրում եմ ճշմարտություն: Հոգով սոցիալիստ եմ... Պատերազմի հարցում ավելի շատ բոլշևիկ եմ»: Գրողի պատասխաններն արտացոլեցին մի նոր փուլ նրա քաղաքական հայացքներում, արդեն պատմության դռները բախող սոցիալիստական հեղափոխության գաղափարներին նրա հաղորդակից լինելու մեջ:

Երիտասարդ ամուսինների հարսանեկան ճանապարհորդությունը ուղեկցվում էր վաստակի մասին մշտական հոգսերով: «Մենք երկուսս էլ,— ավելի ուշ կգրի Ծահինյանը,— չունևոր էինք... Աղքատությունը մեզ շարունակ աշխատանքի էր մղում»: Բայց այդ աշխատանքը նրան թվում էր աննպատակ, ավազի մեջ կորչող, ծանր, ինչպես «ձեռքի կապանքներ»: Եվ նա ձգտում էր «նոր աշխատանքի՝ առանձնահատուկ, գիտակցական աշխատանքի, որը նման չլիներ նախկինին...»:

Հոկտեմբերն ու քաղաքացիական պատերազմը Մարիետա Ծահինյանն ապրեց Դոնում: Հենց որ բացվեցին առաջին սովետական հիմնարկները, նա առաջարկեց իր աշխատանքը, որպեսզի ինչ-որ բանով օգտակար լինի նոր կարգերին: Նրա մի շարք միամիտ նախաձեռնություններից հետո նրան առաջարկեցին մանածագործության հրահանգչի պաշտոն:

Նրա հարցաթերթիկներից մեկում կարդացել էին, որ դեռ հեղափոխությունից առաջ ավարտած է եղել մանածագործական դասընթացներ և ստացել մանողի որակավորում:

Ի՜նչ ջերմությամբ, ինչպիսի՜ ոգևորությամբ նա ձեռնամուխ եղավ նոր գործին: Ցուցաբերելով արտակարգ կազմակերպչական ընդունակություններ՝ Մ. Շահինյանը Դոնի Ռոստովում ստեղծում է մանածագործական դպրոց, սարքավորումներ, հումք հայթայթում դպրոցի համար, ստանիցաներում երիտասարդ կազակուհիներին մանածագործություն սովորեցնելու հավաքագրում: Նա մշակում է «Դոնի Ռոստովի առաջին սովետական մանածագործական դպրոցի» նախագիծը: Այդ նախագիծը հետաքրքրական է նաև այժմ՝ որպես արտադրական ուսուցումը նոր հասարակարգի կառուցման գործում իրենց դերը գիտակցող բանվոր մասնագետների դաստիարակության հետ միացնելու փորձ:

Բանաստեղծուհին ու հրապարակախոսը այդպես դարձավ մանածագործության հրահանգիչ: Այդ մասին նա ավելի ուշ անչափ հետաքրքիր կգրի իր առաջին սովետական ակնարկում, որը այդպես էլ կոչվում է. «Թե ես ինչպես մանածագործության հրահանգիչ էի»: Այդ ակնարկը «Ճշմարտացի պատմություն» ենթավերնագրով հրապարակվել է «Նովայա Ռոսսիյա» հանդեսում 1922 թվականին:

Բայց նա «տեքստիլ թեմային» դեռ կվերադառնա: 1924 թվականին ժողովրդական տնտեսության բարձրագույն խորհրդի մամուլի կենտրոնական վարչությունը նրան հանձնարարել էր գրել Լենինգրադի տեքստիլ-մանածագործական ֆաբրիկաների մասին: Եվ այդ բանը նա արեց իրեն հատուկ հիմնավորվածությամբ: Ամբողջ ձմեռն աշխատելով ձեռնարկություններում, ինչպես ասում են նյութը «շոշափելով» սեփական ձեռքերով, նա գրեց երեք ակնարկ, որոնցից մեկը՝ «Տորնտոն ֆաբրիկան» նվիրեց Լենինի հիշատակին*: Այդ ակնարկի երկրորդ հրատարակությունը 1927 թվականին լույս տեսավ Ն. Կ. Կրուպսկայայի առաջաբանով:

1927 թվականի աշնանային մի առավոտ Մ. Շահինյանը գնացքից իջավ Քոլագերան կայարանում: Ժայռերի մեջ կորած փոքրիկ կայարանի հարևանությամբ սկսվում էր այն ժամանակի համար խոշոր հիդրոէլեկտրակայանի շինարարությունը Ձորագետի վրա: Նա կառույց էր եկել «Իզվեստիայի» վկայականով, թերթի այն ժամանակվա խմբագիր Իվան Սկվորցով-Ստեպանովի գործուղմամբ: Շահինյանը տեղավորվեց կառույցում, փայտաշեն բարաքներից մեկում՝ ապագա ամբարտակի կողքին: Տեղավորվեց, որպեսզի վեպ գրի և կատարի «Իզվեստիայի» թղթակցի պարտականությունները: Բայց նա կառույցի հասարակ դիտորդ չէր և ոչ էլ արձանագրող այն ամենի, ինչ տեղի էր ունենում այնտեղ: Եվ ոչ միայն որպես ակտիվ հասարակական գործիչ, այլև... աշխատում էր բահը ձեռքին, մասնակցում փայտակոճերի տեղադրմանը, գեոդեզիական աշխատանքներին: Մ. Շահինյանն այդպես «մուտք գործեց» թեմայի մեջ, հարազատացավ իր հերոսների՝ ապագա վեպի կերպարների կյանքին, նրանց հոգեբանությանը, կառույցի «հոգեբանությանը»:

Շինարարության գործերի մասին բազմաթիվ կարևոր, օպերատիվ գրառումներ են պարունակում Մ. Շահինյանի օրագրերը: Նա արձանագրում էր ոչ միայն մարդկանց, նրանց աշխատանքի, բնավորության վերաբերյալ իր դիտարկումները և ոչ միայն գրի առնում թերությունները, իր նկատած վրիպումները, այն կեղծիքը, որ նա հայտնաբերում էր, այլև իրեն հատուկ բուռն ակտիվությամբ հանդես էր գալիս դրանց դեմ: Օրինակ, ջրերի գարնանային վարարման ժամանակ փուլ էր եկել կառուցված կամուրջը, ավերվել ամբարտակը: Մինչդեռ հնաքնակները նախազգուշացնում էին, որ չի կարելի, վտանգավոր է գերանավանդակները թողնել առանց ամրացնելու: Տեղի ունեցածի իսկական պատճառները թաքցնելու նպատակով ղեկավարները ամեն ինչ բարդեցին տարերքի վրա: Մարիետա Շահինյանը պահանջեց լրջորեն վերլուծել դեպքի պատճառները և լուրջ հետևություններ անել դրանից՝ չէ որ բանվորական ձեռքերի որքան ջանք, որքան միջոցներ էին աննպատակ ծախսվել: Ղեկավարության մեծամտությունը, նրա կեղծ ինքնասիրությունը հաղթեց: Տարերքը՝ և վերջ:

Մի քանի օր հետո «Զարյա վոստոկան» հրապարակեց Մ. Շահինյանի հոդվածը, որը շատ աղմուկ բարձրացրեց: «Ես գիտեմ,— գրել է նա օրագրում,— որ ես կատարեցի լուսատու գազի մեջ նետված լուցկու դեր: Եթե ուրիշ ուժեր չլինեին, բացի ճշմարտության ուժից, ես ավելի թեթև կզգայի...»: Իսկ «Հիդրոցենտրալ» վեպում նա հետագայում կրքոտ ու ճշմարտացի մի ամբողջ գլուխ կնվիրի կամուրջի հետ տեղի ունեցած դեպքին: Գլուխը այդպես էլ կկոչվի՝ «Կամուրջ»:

Որքան էլ նրան ծանրաբեռնեին կառույցի գործերն ու վեպի վրա կատարած աշխատանքը, Մարիետա Շահինյանը ժամանակ էր գտնում «թեմատիկ անցումներ» կատարելու համար: Եվ դա միշտ էլ եղել է արգասավոր: Այն ժամանակ նա եղավ Աջարիայում՝ Ռիոնի ՀԷԿ-ի շինարարությունում, Ճիաթուրայում և Դաշքեսանում, մեկնել էր Աբխազիա, ուսումնասիրել Տղվարչելիի ածխավազանի պրոբլեմները և հոդված գրել դրա մասին: Իսկ 1928 թվականի ամռանն էլ դեռ բարձրացավ Արագած լեռը: Մ. Շահինյանը առաջին կինն էր, որը պարգևատրվել էր առաջին աստիճանի ալպինիստի կրծքանշանով: Բայց լեռը բարձրանալը ինքնանպատակ չէր: Նա ուսումնասիրեց այդ լեռը, նրա ստորոտի հազվագյուտ քարհանքերի տնտեսական նշանակությունը, տեղական բնակիչների կենցաղն ու բարքերը: Եվ կենտրոնական մամուլում հրապարակեց մի ամբողջ շարք գրավիչ, պրոբլեմային, հետաքրքրական ակնարկներ:

* Անցյալ դարի վերջին Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը հեղափոխական աշխատանք էր տանում Նարվայի ուղեկալից այն կողմ:

Եվ նորից վերադարձավ Ձորագէսի շինարարություն, նորից ձեռնամուխ եղավ «Հիդրոցենտրալ» վեպին, որն ավարտեց ու հրապարակեց Ձորագէսի գործարկումից առաջ: 1933 թվականին Մարիետա Շահինյանն արժանացավ իր առաջին կառավարական պարգևին՝ Հայկական ՍՍՀ Կարմիր դրոշի շքանշանի:

«... Հաղթանակին հավատում եմ: Երբևէ նոր հասարակության մարդիկ, լավ, արժանի մարդիկ, կզարմանան մեր հավատին, արիությանը...»: Այս խոսքերը Մարիետա Շահինյանը գրել է 1941 թվականի հունիսի 22-ին՝ Հայրենական մեծ պատերազմի առաջին օրը: Երկու օր հետո նա դիմում տվեց կոմունիստական կուսակցության շարքերը մտնելու մասին: Եվ արդեն հուլիսի երկուսին գրեց օրագրում. «Այսօր ինձ ընդունեցին կուսակցության մեջ: Միաձայն: Լավ է: Պետք է աշխատել... Ինչքան քիչ ենք գնահատել մենք նախորդ կյանքը»:

Մ. Շահինյանը ծավալում է չտեսնված ակտիվ հրապարակախոսական գործունեություն: Նրա հոդվածները նշավակում են ֆաշիզմի գազանային էությունը, սովետական մարդկանց կոչ անում՝ լինել տոկուն, պաշտպանել սոցիալիզմի մեծ նվաճումները, հավատալ վերջնական հաղթանակին: Հոդվածները հրապարակվում են կենտրոնական թերթերի էջերում, հաղորդվում ռադիոյով: Նա աշխատակցում է Սովինֆորմբյուրոյին, գրում Կոմինտերնի համար... Ունենալով յուրահատուկ հռետորական վառ ձիրք, նա ելույթներ է ունենում միտինգներում՝ գործարանային արտադրամասերում և ակումբներում, մետրոյի կայարաններում, պոլիտեխնիկական թանգարանում, ինստիտուտներում: «Քնում եմ օրական 1,5 ժամից ոչ ավելի: Տենդագին աշխատանք է»,— կարդում ենք նրա այն ժամանակվա օրագրում:

1941 թվականի հոկտեմբերի վերջին, մեր հայրենիքի մայրաքաղաքի համար ծանր օրերին, Մարիետա Շահինյանին, ինչպես և մի ամբողջ խումբ գրողների, առաջարկվել էր էվակուացնել Ուրալ:

Սվերդլովսկում նա ավարտում է «Մոսկվայի պաշտպանությունը» մեծ ակնարկը՝ հրապարակախոսական մի վառ պատում իրենց հարազատ մայրաքաղաքը պաշտպանած սովետական մարդկանց սխրագործության մասին: Բայց դա ոչ միայն փաստագրական ստեղծագործություն է, այլև Հոկտեմբերի վեհ օրինակներով դաստիարակված մեր մարդու սոցիալական էության, մեր հասարակական կարգի այն առանձնահատկության խոր վերլուծությունը, որը կարողանում է «մեկ միասնական և միաձույլ շարժման մեջ դնել մարդկային վիթխարի զանգվածները»:

Անվանավոր հեղափոխական, Վ. Ի. Լենինի աշակերտ ու զինակից, 1917 թվականի հոկտեմբերին ռազմահեղափոխական կոմիտեի նախագահ Նիկոլայ Պոդվոյսկու առաջադրանքով Մ. Շահինյանն աշխատում է «Տանկիստներ» ակնարկի վրա: Ակնարկը գրելուն նախորդել էր տանկերի պատմության, տանկային մարտերի փորձի մանրազնին ուսումնասիրությունը. նա լինում էր հոսպիտալներում, հանդիպումներ ունենում մարտական դպրոց անցած տանկիստների հետ: Գնում է նա այն արտադրամասերը, որտեղ ստեղծվում են այդ հզոր մեքենաները, լինում է տանկակայաններում: Կոմբինեզոն հագած մտնում է տանկի մեջ, դիտում անձնակազմի աշխատանքը նոր մեքենաների փորձարկումների ժամանակ: Եվ դրանից հետո միայն գրում է «Տանկիստներ» ակնարկը, որը մեծ հետաքրքրությամբ են կարդացել հարյուր հազարավոր ճակատայիններ:

Որպես «Պրավդայի» հատուկ թղթակից՝ Մարիետա Շահինյանը բազմաթիվ ուղևորություններ է կատարում Սվերդլովսկի, Չելյաբինսկի մարզերում, Ալթայում, լինում է կոլտնտեսություններում, երկարատև զրույցներ ունենում այն մարդկանց հետ, ովքեր իրենց անձնվեր աշխատանքով կոփում էին մեր հաղթանակը թշնամու նկատմամբ: Այդ շրջանում նա ստեղծում է «Ուրալը պաշտպանության մեջ» գիրքը, ականատեսի մի հուզիչ պատմություն պատերազմի դաժան օրերի մասին, սովետական թիկունքի հերոսությունը պատկերող մի գրական հուշարձան:

1943 թվականի վերջին Մարիետա Շահինյանը վերադարձավ Մոսկվա: Պատերազմի տարիներին ցուցաբերած հայրենասիրական անխոնջ աշխատանքի համար նա արժանանում է Կարմիր աստղի շքանշանի, որով նա առանձնապես շատ էր հպարտանում:

Հաղթանակով վերջացավ պատերազմը: Եվ ահա նրա առաջին ուղևորությունը Հայաստան: Այստեղ նա վերսկսեց աշխատանքը դեռ քսանական թվականներին սկսած գրքի վրա: Քանի՜-քանի՜ անգամ է նա այցելել Հայաստան, որպեսզի շրջի ամբողջ երկիրը, տեսնի

գործարաններն ու փաբրիկաները, Զանգեզուրի և Ալավերդու հանքերը, լինի գիտահետազոտական և նախագծային ինստիտուտներում, բազալտե սալիկներով նորից բարձրանա Մատենադարան, սեփական աչքերով տեսնի ոչ միայն այն, ինչ ցուցադրվում է ցուցափեղկերի ապակիների հետևում, այլև այն, ինչ պահվում է գետնի տակ: Նա անթիվ-անհամար գրքեր է կարդացել Հայաստանի մասին, նրա պատմության, նրա երկուհազարամյա թատրոնի, նրա հին գրերի ու հին արհեստների մասին: Եվ գրեց ակնարկների մի մեծ հիանալի գիրք՝ «Ճանապարհորդություն Սովետական Հայաստանում»: Այդ գրքի համար Մարիետա Շահինյանը 1951 թվականին արժանացել է ՍՍՀՄ պետական մրցանակի:

Բայց դեռ դրանից առաջ, 1947 թվականին լույս էր տեսել նրա «Հնգամյակի ուղիներով» ակնարկների գիրքը: Դա «Գուդոկ» թերթի վագոնով Հարավսիբիրյան մայրուղու կառուցվող տեղամասերով նրա կատարած ուղևորության արգասիքն էր:

Նրա ակնարկներում հրապարակախոսական սուր վերլուծության կարողությունը զարմանալիորեն զուգակցվում է գեղարվեստական պատկերավորման ու փիլիսոփայական ընդհանրացման ձիրքի հետ:

«Ակնարկագիրը ամբողջ կյանքում սովորում է, բայց նրան սովորեցնում են ոչ թե դասարանում, ոչ թե դասերով. նրա ուսմունքը **գիտելիքներ քաղելու գիտությունն է**»: Եվ այնուհետև Շահինյանը գրում է. «Փաստերը և՛ գեղարվեստական կերպարով, և՛ փիլիսոփայական ընդհանրացմամբ, և՛ նույնիսկ հաջորդաբար հասարակ վերապատմելով ընթերցողին լավ ձևով կարելի է հաղորդել միայն այն դեպքում, եթե նախապես **ինքդ ես ճանաչել այդ փաստերը**»:

Մարիետա Շահինյանի հրապարակախոսության համար բնորոշ է, ես կասեի՝ նախանշանակ է ոչ միայն սոցիոլոգիական խոր ուսումնասիրությունը, այլև գործնական միջամտությունը մեր կյանքի իրադարձություններին: Անկախ այն բանից, թե դա վերաբերում է տնտեսական կամ գաղափարախոսական պրոբլեմներին:

Դեպի Հարավսիբիրյան մայրուղու շինարարություն կատարած ուղևորության հետ է կապված նրա նշանավոր «Տարբերակի ընտրությունը» հոդվածը, որի մեջ Շահինյանը հանդես եկավ մայրուղու հատվածներից մեկի, այսինքն՝ «հարավային տարբերակի» արդեն հաստատված գծի դեմ: Նա ապացուցեց նախագծի անշահութաբերությունը, քանի որ այն մի կողմ էր թողնում Բելորեցկի հանքավայրերն ու անտառային հսկայական հարստությունները: Նախագիծը վերանայվեց, և Շահինյանի նկատառումները լիովին հավանություն գտան:

Ամեն քիչ թե շատ նշանակալի կենսական երևույթ Մարիետա Շահինյանը կարողանում էր դուրս բերել սովորականի կամ նույնիսկ պատահականի շրջանակներից: Նման երևույթները նրա իմաստուն գրչի տակ դառնում էին լուրջ և խոր ընդհանրացում, ուսանելի դաս:

Մարիետա Շահինյանը եղել է անխոնջ ճանապարհորդ: Նա շրջագայել է մեր երկրում ծայրից ծայր՝ հյուսիսից հարավ և արևմուտքից արևելք: Եվ այդ ուղևորությունների շնորհիվ ստեղծել է դարաշրջանի գեղարվեստական-ակնարկային տարեգրությունը: Շահինյան հրապարակախոսի ձայնը հնչել է մեր ժողովրդի կյանքի բոլոր փուլերում՝ և՛ առաջին հետհեղափոխական տարիներին, և՛ առաջին հնգամյակի տարիներին, և՛ Հայրենական պատերազմի տարիներին և հետպատերազմյան շրջանում: Զարմանալի է նրա հրապարակախոսության թեմատիկ բազմազանությունը. աշխատանքի, կենցաղի, շինարարության, մանկավարժության, առևտրի, գիտության, ճարտարապետության պրոբլեմներ, բանվորների, կոլտնտեսականների, գիտնականների գրական դիմանկարներ:

Ինչի մասին էլ որ գրում էր Շահինյանը, գրում էր խոր գործիմացությամբ: Նրա խորագիտակությունն անսահման էր: Նրա հրապարակախոսության մեջ գրավում է ամեն ինչ. և ամենից առաջ միտքը, որը բաբախում է յուրաքանչյուր էջում, ոչ միայն գիտնականի, այլև խոսքի վարպետի միտքը. կլանում են և՛ թեման, և՛ փաստերը, որոնցով նա հիմնավորում է, և՛ ինքը՝ պրոբլեմը, որ հրապուրում է ընթերցողին, որը կարծես դառնում է հեղինակի խորհրդածությունների մասնակիցը: Մինչև կյանքի վերջը նա հետևել է իր համոզմունքին, որ «մարդը չունի ավելի մեծ հաճույք, քան ճանաչել դեռ չճանաչվածը, տեսնել դեռ չտեսածը, ստեղծել դեռ չստեղծվածը»:

Նա եղել է Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրներում և գրել փայլուն «Արտասահմանյան նամականի» ակնարկային գիրքը, որը քանիցս հրատարակվել ու թարգմանվել է ուրիշ լեզուներով:

Մարիետա Շահինյանի բուռն հակումների մեջ առանձնահատուկ տեղ էր գրավում երաժշտությունը: Նա **գիտեր** երաժշտությունը, **հասկանում** էր այն և նրա մասին գրում էր անհատնում սիրով: Ես արդեն առիթ եմ ունեցել խոսելու այն մասին, որ Շահինյանի հրապարակախոսության մեջ ևս ապրում է երաժշտությունը: Գրողի հրապարակախոսական աշխատանքը երաժշտական է, քանի որ նրա յուրաքանչյուր հոդված կամ ակնարկ հիմնված է կուռ կոմպոզիցիայի վրա, աչքի է ընկնում բոլոր մասերի ներդաշնակությամբ, ունի հրապուրիչ նախերգանք, անհրաժեշտ գագաթնակետ, տրամաբանական վախճան, իսկ երբեմն նաև յուրատեսակ վերջաբան՝ ամփոփում:

Ինչպես և երաժշտությունը, Մարիետա Շահինյանը կարողանում էր ունկնդրել կյանքին և զգալ պրոբլեմը, որը դեռ մակերես դուրս չի եկել և գտնվում է առօրյա կյանքի խորքում: Բայց գրողի նուրբ հոտառությունը օգնում էր նրան պրոբլեմը «դուրս քաշելու» ընդերքից, այսպես կոչված, սաղմնային վիճակից և, այդպիսով, կանխարկել ժամանակը կամ արագացնել պրոբլեմի լուծումը, եթե այն օգտակար է հասարակությանը կամ ժամանակին կանխել, վնասազերծել, եթե այն անընդունելի է:

Մարիետա Շահինյանը միշտ եղել է մեր հասարակության մեջ կատարվող բոլոր գործերի ակտիվ, գործունյա մասնակիցը, արատների ու թերությունների դեմ, լավագույնի ու առաջադիմականի համար մղվող պայքարի անհաշտ մարտիկ:

Վերադառնանք, սակայն, «Հարյուրամյակը ափի մեջ» գրքին, որ նա ավարտեց մահից քիչ առաջ: Այդ գիրքը բազմաբնույթ է և՛ թեմատիկ առումով, և՛ ստեղծագործական հետաքրքրությունների տեսակետից: Դրա առաջին գլուխը նվիրված է Ուլյանովների ընտանիքին, Լենինին: Սա այն թեման է, որը մի անգամ շոշափելով, արդեն երբեք դուրս չի եկել Մարիետա Շահինյանի ստեղծագործական հետաքրքրությունների շրջանակներից և դարձել է նրա ողջ կյանքի թեման: Այդ գլուխն ունի տասներկու հոդված: Դրանցից մեկը՝ «Լենինի հայրը» հոդվածը, Իլյա Նիկոլաևիչի կենսագրության անհայտ էջերի մասին է, նրա ուսանողական տարիների, որպես մանկավարժ նրա ձևավորման, նրա մանկավարժական առաջադիմական հայացքների մասին, ժողովրդական ուսումնարանների տեսուչի պաշտոնում նրա պրակտիկ գործունեության, ուլյանովական ուսուցիչների մասին: Եվ, վերջապես, Իլյա Նիկոլաևիչի մասին, որպես իր զավակների դաստիարակի, որը ընտանիքում ստեղծել էր բարեկամության, համաձայնության, մարդու նկատմամբ բարձր հարգանքի, ժողովրդական կուլտուրան բարձրացնելու, ճորտությունից ազատագրված գյուղացիական երիտասարդության շրջանը գիտելիքներ տանելու պահանջմունքի մթնոլորտ:

Այս գլխում կա մի հոդված այն մասին, թե Մարիետա Շահինյանն ինչպես է աշխատել «Ուլյանովների ընտանիքը» գրքի վրա, մեր դպրոցների լենինյան անկյունների, Վոլգայի հին Սիմբիրսկ քաղաքի մասին: Վերջինիս է նվիրված «Այն հողը, որով սկսել է քայլել Վոլոդյա Ուլյանովը» ակնարկը: Բայց Մարիետա Շահինյանի այդ հոդվածաշարում, ինձ թվում է, ամենից հետաքրքրականը «Ոչ թե ուտոպիա, այլ ռեալ փորձ» հոդվածն է: Դա պարունակում է հեղինակի չափազանց լուրջ խորհրդածությունները «Պետություն և հեղափոխություն» գրքի մասին, որի «քաղաքական բանաձևերում» հնչում է Լենինի մեծ հումանիզմը, խորհրդածություններ այն մասին, թե ինչպիսի «վիթխարի բարոյական ուժ» է ներդրել Լենինը Հոկտեմբերյան հեղափոխության մեջ: Ընթերցողին է հաղորդվում այն տարիների օդը՝ Հոկտեմբերի թարմ կենարար օդը: «Ափսոս,— գրում է Շահինյանը,— որ արվեստում և գրականության մեջ դեռևս չկան հզոր միջոցներ, որպեսզի մեր սերունդներին հաղորդենք Հոկտեմբերյան հեղափոխության օդը, այդ Երջանկության լիակատարության, մաքրության, անշահախնդրության օդը, մեծ Հոկտեմբերի մթնոլորտի թարմության ու վերելքի օդը»:

Այդ գրքում կան նաև անողոք դատապարտման խոսքեր 1978 թվականի նոյեմբերին Բեյրութում հայերի նկատմամբ կիրառված հաշվեհարդարի կապակցությամբ. այդ խոսքերը Մարիետա Շահինյանն ասել է «Չեմ կարող լռել» մի փոքրիկ թղթակցության մեջ: «Պրավդայում» տպագրված այդ ցնցող էսսեն նա գրել է հիվանդանոցում պառկած ժամանակ, երբ կորցրել էր տեսողությունը: Բայց իր ներքին տեսողությամբ նա տեսնում էր իր «արյունակից ծերունիներին, երեխաներին, ինձ նման պառավ հայազգի կանանց, որոնց սպանում են իրենց ավերված տների շեմին... Սիրտս սարսռում է ցավից քեզ համար, հայ աշխատավոր, օտարության մեջ ընկած իմ եղբայր: Քեզ սպանողներին չգիտես ինչու մենք անվանում ենք «պահպանողականներ», թեև հին չարաբաստիկ ժամանակներում նրանց անվանում էինք «ջարդարարներ» և «սև հարյուրակայիններ», իսկ այժմ նրանք ծառայել են և ծառայում են աշխարհում ամենասև ու ստոր քաղաքականությանը»:

Ընթերցողին չի կարող չհրապուրել նաև այդ գրքի «Պատմության կարևոր տարեթիվ» հոդվածը, որն աչքի է ընկնում մի մեծ իրադարձության՝ Հայաստանը Ռուսաստանի կազմի մեջ մտնելու 150-ամյակի պատմական նշանակության հեղինակային լուրջ վերլուծությամբ ու խոր ըմբռնմամբ: «Առանց միացման այդ հարյուր հիսուն տարիների,— գրում է Շահինյանը,— հայերը չէին ունենա Նալբանդյան՝ Չերնիշևսկու զինակցին, չէին ունենա Սպանդարյան՝ Լենինի զինակցին և, որ ամենագլխավորն է, չէին ունենա համատեղ ճանապարհ դեպի Հոկտեմբեր»: Կանգնելով Հոկտեմբերյան հեղափոխական դրոշի ներ-

քո՝ հայ ժողովուրդը «ելք ստացավ դեպի մարդկության պատմության լայն ասպարեզը՝ դեպի սոցիալիզմ»:

«Բայց հայերը և՝ քրիստոնեական հնագույն քաղաքակրթության հետնորդները, Ռուսաստանի հետ միանալու պահին նույնպես դատարկ ձեռքերով չեկան»,— գրում է Մարիետա Շահինյանը և հենց այդտեղ էլ մեջբերում անում Վլադիմիր Ստասովից՝ «ռուսական ազգային ոգու խոշորագույն արտահայտչից, ռուսական արվեստի ու դրա մեջ եղած ամեն առաջավորի ջատագովից, ռուսական քննադատության դասականից»: Ահա թե ինչ է գրել Վ. Ստասովը 1886 թվականին. «... հայկական և վրացական արվեստը որոշ դարաշրջանում ուժեղ ազդեցություն է ունեցել ռուսական արվեստի վրա նրա ձևավորման շրջանում և ներկայումս էլ անհնար է, ուսումնասիրելով ռուսական արվեստի առաջին դարաշրջանները, լինի դա ճարտարապետության թե գեղարվեստական դրվագավորման բնագավառում, իսկ մասամբ նաև գեղանկարչության մեջ, մի կողմ թողնել հայկական և վրացական արվեստը: Ընդ որում հիշել միայն բյուզանդական արվեստը, նրա մեջ միայն տեսնել մեր ազգային արվեստի սկզբնական աղբյուրները, միայն նրա մեջ տեսնել մեր գեղարվեստական ձևերի բոլոր նախատիպերը, մեծ մոլորություն է: Շատ դեպքերում, գուցե՝ ամենից ավելի ռուսական ճարտարապետության մեջ, նախասկզբնական ազդեցությունները եղել են ոչ միայն հատուկ բյուզանդականները, այլ նաև հայ-բյուզանդականներն ու վրաց-բյուզանդականները»:

«Հարյուրամյակը ափի մեջ» երկը Մարիետա Շահինյանի վերջին գիրքն է, որ նա ավարտել է արդեն այն ժամանակ, երբ չէր կարող կարդալ իր գրածը: Նրա համար կարդում էին բարձրաձայն, և նա բանավոր ուղղում էր այն, ինչ անհրաժեշտ էր գտնում:

Ստացվել է այնպես, որ գրական բոլոր ժանրերի ականավոր վարպետ Մարիետա Շահինյանը իր ստեղծագործական կյանքն սկսել է «Գելենջիկյան մոտիվներ» հրապարակախոսական բանաստեղծությունից և ավարտել «Հարյուրամյակը ափի մեջ» փայլուն հրապարակախոսական գրքով:

Հայրենական գրականության մեծ մշակ Մարիետա Շահինյանը մինչև իր երկարատև ու սքանչելի կյանքի վերջին օրը հավատարիմ մնաց իր ինքնամոռաց սկզբունքին, որ նա գրի էր առել միջին տարիքում՝ իր օրագրում. «Ես պետք է աշխատեմ, քանի դեռ կարող եմ աշխատել: Ըստ երևույթին, կյանքում ինձ ուրիշ ոչինչ չի տրված»:

ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ ՍԵՐԵԲՐՅԱԿՈՎ

Հանձնված է շարվածքի՝ 22.03.88 թ.: Ստորագրված է տպագրության՝ 22.04.88 թ.: ՎՖ 03906 Ֆորմատ՝ 70×108 1/16: Տպագրությունը՝ բարձր, 8,4 պայմանական տպ. մամ., 9,4 հրատ. մամ.: Տպաքանակը՝ 16.352: Պատվեր՝ 553:

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Երևան-23, Օրջոնիկիձեի պողոտա № 2: